

ALL CHILDREN IN SCHOOL BY 2015

Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi

TÜRKİYE

TÜRKİYE ÜLKE RAPORU

Mart 2012

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO
INSTITUTE
for
STATISTICS

unicef

ALL CHILDREN IN SCHOOL BY 2015

Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi

TÜRKİYE ÜLKE RAPORU

Bu rapor Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti – UNICEF 2011-2015 Ülke Programı Eylem Planı kapsamında, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ve UNICEF Türkiye Temsilciliği'nden alınan destek ile Okul Dışı Çocuklar Küresel Girişimi çalışmaları bağlamında bağımsız araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu raporda yer alan ifadeler yazarına aittir ve hiçbir şekilde Milli Eğitim Bakanlığı'nın veya UNICEF'in görüşlerini yansıtmamaktadır.

ISBN: 978-92-806-4724-2

Kapak Fotoğrafı: © UNICEF/NYHQ2005-1203/LeMoyne

Tarım işçisi olarak geldikleri ve geçici olarak kaldıkları kampta bir kız çocuk çamaşır topluyor, Adana - Türkiye.

İçindekiler

Teşekkür	5
Önsöz	7
Tablo, Grafik ve Bilgi Kutusu Listesi	9
Kısaltmalar	11
Yönetici Özeti	13
Giriş	18
Nüfusla İlgili Genel Değerlendirmeler	18
Kalkınmayla İlgili Genel Değerlendirmeler.....	19
Eğitim Sektörüyle İlgili Genel Değerlendirmeler	20
Okul Dışındaki Çocuklar Konulu Araştırma	21
Bölüm 1: Eğitimden Dışlanmanın Boyutları ve Okul Dışındaki Çocukların Profilleri	26
Eğitimden Dışlanmanın Beş Boyutu (D5B).....	26
Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi.....	26
Birinci Boyut: Okul Öncesi Eğitimde Okul Dışındaki Çocuklar	28
İkinci ve Üçüncü Boyut: İlköğretim Yaş Grubunda Olan Okul Dışındaki Çocuklar.....	30
Dördüncü ve Beşinci Boyut: Dışlanma Riski Olan Çocuklar.....	42
Okul Dışındaki Çocukların Profillerine İlişkin Özet Değerlendirme	45
Bölüm 2: Eğitimden Dışlanmaya Neden Olan Engeller ve Kısıtlar	46
Sosyokültürel, Psikososyal, Sosyal Sermaye ve Sağlıkla İlgili Nedenler	46
Ekonomik Engeller.....	49
İdari Düzenlemeler ve Okullarla İlgili Engeller ve Kısıtlar	50
Yönetişim ve Finansmanla İlgili Engeller ve Kısıtlar	59
Engeller ve Kısıtlara İlişkin Özet Değerlendirme	63
Bölüm 3: Eğitimden Dışlanmaya Yol Açan Engellerin Aşılmasına Yönelik Politikalar	64
Bireysel ve Ailevi Engellerin Aşılmasına Yönelik Politikalar.....	64
Okul Ortamlarına İlişkin Politikalar.....	72
Eğitim Sektöründe Yönetişim ve Finansmana İlişkin Politikalar	74
Eğitim ve Sosyal Koruma Politikalarıyla İlgili Özet Değerlendirme	75
Sonuç: Yakın Gelecekteki Süreçler ve Öneriler	76
Yakın Gelecekteki Süreçler	76
Öneriler.....	77
Ek: Çocuk İşçiliğinin Tanımı	80
Kaynakça	82
Sonnotlar	86

Teşekkür

Bu rapor Özsel Bebeli tarafından Nisan – Aralık 2011 döneminde hazırlanmıştır. Yrd. Doç. Gökçe Uysal'ın Nüfus ve Sağlık Anketi verilerine ilişkin değerlendirmelerinden raporda geniş şekilde yararlanılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Salik Çelik'in ve Temel Eğitim Genel Müdürü Funda Kocabıyık'ın inisiyatifin başlangıcından raporun yayınlanmasına geçen sürede sundukları liderlik, süreci desteklemiş ve kolaylaştırmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Cengiz Emik, Münevver Ayla Top ve Niyazi Kaya ile UNICEF Türkiye Ekibi rapora yönlendirici ve uzman görüş sağlamışlardır.

Raporun taslaklarına UNICEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CEECIS) Bölge Ofisinden Erin Tanner; UNESCO Institute for Statistics'ten Sheena Bell ve Friedrich Huebler; UNICEF Headquarters Division of Policy and Practice'ten Jennifer Yablonski ve Sheila Murthy; Understanding Children's Work'ten Lorenzo Guarcello; ve Frank Robert Van Cappelle tarafından görüş verilmiştir.

Raporda görüşme yapılan birçok kişinin katkılarından yararlanılmıştır; bu kişiler (alfabetik sıraya göre): Ahmet Alper Ege (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı), Ahmet Murat Altuğ (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü), Aysel Özfiat (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Ayтуğ Şaşmaz (Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi), Başak Tezel (T.C. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü), Dilek Okkalı (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı), Elif Özalp (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Emin Eraslan (T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü), Feridun Özyürek (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü), Galip Gülmez (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü), Hatice Şap (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü), Kamil Topçu (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü), Lütfiye Karaduman (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), Mehmet Bilgir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü), Mehmet Caner Demir (Delegation of European Union in Turkey), Metehan Keleş (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı), Murat Gürkan (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Pınar Yavuzkanat (T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü), Özcan Kars (T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü), Yıldız Yapar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı).

Önsöz

Türkiye’de temel eğitimi hem erişim hem kalite açısından bulunduğu noktaya getiren reformlar ve çalışmalar hem Türkiye’deki hem diğer ülkelerdeki politika yapıcılar için önemli mesajlar içermektedir. Bugün, temel eğitimlerini başarıyla tamamlayan çocukların oranı ülke tarihinin en yüksek oranıdır. Okul öncesi eğitimden faydalanan çocukların oranı yine hiç olmadığı kadar yüksektir. Temel eğitimlerini tamamlayan çocukların büyük bir çoğunluğu ortaöğretim okullarına devam etmektedir. Tüm bu önemli gelişmeler Milli Eğitim Bakanlığı’nın UNICEF ve diğer paydaşlar ile işbirliği içinde aralıksız çalışmalarının meyveleridir.

Elinizdeki bu rapor da Bakanlık ve UNICEF’in süregiden çalışmalarının bir örneği olarak görülmelidir. Tüm çabalara rağmen Türkiye’de hala temel eğitime hiç başlamayan, geç başlayan veya erken ayrılan bazı çocuklar vardır. Bu çalışma ile amacımız bu çocukları daha iyi tanımak, ülkenin her yerinde sunulan yüksek kalitedeki temel eğitime erişimlerinin önündeki engelleri anlayıp, bu engelleri aşmalarını sağlamaktır.

Bu rapor Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi kapsamında bağımsız uzmanlarca hazırlanmıştır. Bu şekilde bağımsız uzmanların görüş ve değerlendirmelerinden yararlanarak mevcut çalışmalarımızı bir adım öteye taşımayı hedefliyoruz.

Türkiye’deki her bir çocuk zamanında temel eğitime başlayıp, yine zamanında temel eğitimi tamamlayıncaya kadar Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF olarak çalışmalarımızı kararlılıkla sürdürmeye devam edeceğiz.

Prof. Dr. Nabi Avcı
Milli Eğitim Bakanı

Dr. Ayman Abulaban
UNICEF Türkiye Temsilcisi

Tablo, Grafik ve Bilgi Kutusu Listesi

	Tablo	Sayfa
Tablo 1	Dışlanmanın Beş Boyutu	22
Tablo 2	Eğitim harcamaları	61
Tablo 3	İlgili SHÇEK hizmetleri ve yararlanıcı sayıları, 2009	69
Tablo 4	Başlıca sosyal yardımlar	71
	Grafik	Sayfa
Grafik 1	5 yaş grubunda okul öncesi ve ilköğretime kayıtlı olmayan çocuklar	29
Grafik 2	Okul dışında olan 5 yaşındaki çocuk oranlarına göre il sayıları	29
Grafik 3	Yaşa göre okul dışındaki çocuk sayıları	31
Grafik 4	Okul dışındaki çocukların geçmişteki ve gelecekteki tahmini okula devam durumları	32
Grafik 5	Yaşa göre kademelere devam oranları, 2008	32
Grafik 6	5-16 yaş grubunda yaşa göre kademelere kayıt oranları (aktif ve pasif), 2010	33
Grafik 7	Cinsiyete göre okul dışındaki çocuk oranını.	34
Grafik 8	5-16 yaş grubunda net kayıt oranı ve NKO'ya göre toplumsal cinsiyet eşitlik endeksi	35
Grafik 9	Bölge ve cinsiyete göre düzeltilmiş net devam oranı	36
Grafik 10	Düzeltilmiş net devam oranı ve hane geliri	37
Grafik 11	Sınıf tekrarı değerlendirilen öğrenci sayısı, sınıf tekrarı kararı alınan öğrenci sayısı	44
Grafik 12	Taşımalı eğitim, yatılı eğitim ve birleştirilmiş eğitimdeki çocuk sayısı	54
Grafik 13	Derslik ve şube başına düşen öğrenci sayılarına göre il sayıları	55
Grafik 14	İkili eğitimdeki öğrenci oranına göre il sayıları	56
Grafik 15	İllere göre öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının dağılımı	58
Grafik 16	Haziran 2011 öncesi sosyal koruma sistemindeki idari aktörler	70
Grafik 17	Haziran 2011 sonrası sosyal koruma sistemindeki idari aktörler	71
	Bilgi Kutusu	Sayfa
Bilgi Kutusu 1	Haydi Kızlar Okula, Kız Çocuklarının Okullulaşmasına Destek Kampanyası	65
Bilgi Kutusu 2	Yetiştirici Sınıflar Öğretim Programı (YSÖP)	73
	Harita	Sayfa
Harita 1	Türkiye'nin NUTS-1 bölgeleri ve komşuları	18

1 US\$ = 1.75 TL / 1 € = 2.45 TL (7 Eylül 2011)

Kısaltmalar

ADNKS:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ÇİA:	Çocuk İşgücü Anketi
ÇSGB:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DNKO:	Düzeltilmiş Net Kayıt Oranı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
D5B:	Dışlanmanın Beş Boyutu
EĞİTEK:	Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü
GM:	Genel Müdürlük
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HBA:	Hanehalkı Bütçe Anketi
HİA:	Hanehalkı İşgücü Anketi
HİE:	Herkes İçin Eğitim
ICLS:	Uluslararası İşgücü İstatistikçileri Konferansı
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
ISCED:	Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması
İGE:	İnsani Gelişme Endeksi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MEİ:	Milli Eğitim İstatistikleri
MERNİS:	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
METİP:	Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
NUTS:	İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PISA:	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
RTÜK:	Radyo Televizyon Üst Kurulu
SHÇEK:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SODES:	Sosyal Destek Programı
SRAP:	Sosyal Riski Azaltma Projesi
SYDGM:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ŞÖK:	Şube Öğretmenler Kurulu
TALIS:	Öğretme ve Öğrenme Uluslararası Anketi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCEE:	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi
TIMSS:	Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması
TL:	Türk Lirası
TNSA:	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UAVT:	Ulusal Adres Veri Tabanı
UCW:	Çocuk Çalışmasını Anlama
UIS:	UNESCO İstatistik Enstitüsü
UNDP:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF:	Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
YSÖP:	Yetiştirici Sınıflar Öğretim Programı

Yönetici Özeti

Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi, UNICEF ve UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından 2010 yılında başlatılmıştır; amacı okul dışındaki çocuk sayısındaki azalmayı hızlandırmak ve bu çocuklar için izleme sistemlerini güçlendirmektir. Toplam 25 ülkenin dahil olduğu Girişim kapsamında ülke, bölge ve küresel düzeyde araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır; Türkiye ülke raporu bu kapsamda hazırlanmıştır. Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi çerçevesinde geliştirilen yeni bir kavramsal yaklaşım raporun temelinde yatmaktadır. Bu kavramsal yaklaşımın merkezinde okul öncesi ve ilköğretim çağına olup da okul dışında olan çocukların karşılaştığı çeşitli eşitsizlikler ve eğitim deneyimlerini yansıtan “Dışlanmanın Beş Boyutu (D5B)” bulunmaktadır.

Okul Dışındaki Çocukların Profili

5 yaş grubundaki çocukları kapsayan Birinci Boyutta, Türkiye’de yaklaşık her üç çocuktan biri okul dışındadır. Bu yaş grubunda kız çocukların, düşük gelir düzeyine sahip hanelerde yaşayan çocukların ve özel eğitim gereksinimi olan çocukların daha yoğun olarak okul dışında oldukları görülür. Yine Birinci Boyutta ön plana çıkan özelliklerden biri çocuğun ikamet ettiği ildir; iller arasında uçurum sayılabilecek farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye özelinde D5B’nin İkinci ve Üçüncü Boyutları olan 6-10 yaş ve 11-13 yaş grubunda olup okul dışında olan çocuklar geçmiş ve gelecekteki okula devamlarına göre üç grupta incelenebilir: (1) geçmişte okula devam edip şimdi devam etmeyen çocuklar, (2) şimdi devam etmeyen ve gelecekte de okula hiç devam etmeyecek çocuklar, (3) şimdi devam etmeyen ama gelecekte okula devam edecek çocuklar. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre 6-10 yaş grubunda okul dışındaki çocuk sayısı 484.460 (yüzde 7,5), 11-13 yaş grubunda okul dışındaki çocuk sayısı 167.022’dir (yüzde 4,3). 6-10 yaş grubunda okul dışında olan çocukların yüzde 83,1’inin okula geç kayıt olacağı, 11-13 yaş grubunda okul dışında olan çocukların yüzde 75,8’inin okuldan ayrılmış olduğu tahmin edilmektedir. Genel olarak, 6-13 yaş grubundaki 56.786 çocuğun hiçbir zaman eğitime başlamayacağı, aynı yaş grubundaki 190.176 çocuğusa başladığı eğitimi mezun olmadan bırakacağı tahmin edilmektedir.

Yine Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre kırsal alanda yaşayan, NUTS-1 sınıflandırmasına göre Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinin tamamına denk gelen Doğu bölgesindeki illerde ikamet eden, gelir düzeyi düşük bir haneden gelen çocukların okul dışında olma oranları daha yüksektir. Ayrıca, anne-babasının eğitim düzeyi düşük olan çocukların okul dışında olma oranları daha yüksektir. Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre çalışan çocukların çalışmayan çocuklara göre okul dışında olma oranları daha yüksektir. Tüm bu gruplar içinde kız çocuklar oğlan çocuklara göre daha yüksek oranda okul dışında olma riskiyle karşı karşıyadır.

Okul dışında olan çocuklar içinde bazı alt gruplar şöyledir: nüfusa kayıtsız çocuklar; özel eğitim gereksinimi olan çocuklar; süregelen hastalığı olan veya uzun süreli tedavi görmesi gereken çocuklar; Roman çocuklar; çocukken evlendirilen ve/veya hamile kalan çocuklar; sığınmacı, mülteci ve yabancı göçmen olan çocuklar; ülke içinde göç eden ve göçer çocuklar; kanunla ilişki içine girmiş çocuklar.

1-5. sınıf ve 6-8. sınıf düzeylerinde olup eğitimden dışlanma riski olan çocukları kapsayan Dördüncü ve Beşinci Boyuttaki çocukların özellikleri genel olarak İkinci ve Üçüncü Boyuttaki çocukların özellikleri ile

örtüşmektedir. Eğitimden dışlanma riskiyle ilgili olarak ön plana çıkan konular devamsızlık ile ilköğretime devamda azami yaş uygulaması nedeniyle yaşına göre olması gereken sınıfın gerisinde bulunmadır. Buna bağlı olarak okula geç kayıt olan çocuklar, sağlık veya diğer nedenlerle okula uzun süre ara veren çocuklar ve sınıf tekrar eden çocukların eğitimden dışlanma riski daha yüksektir.

Eğitimden Dışlanmaya Neden Olan Engeller ve Kısıtlar

Eğitimden dışlanmanın nedensel süreçlerinde genel başlıklardan biri sosyokültürel ve psikososyal etmenler ile sosyal sermaye ve sağlıktır. Sosyokültürel engeller odağından bakıldığında toplumsal cinsiyet ve engelliliğe ilişkin değerler; psikososyal engeller odağından bakıldığında suça sürüklenme, şiddet mağduru olma veya şiddete tanıklık etme, cinsel istismar ve ensest mağduru olma gibi çeşitli travmatik deneyimler ön plana çıkar. Başta göç deneyimi olmak üzere farklı nedenlerle zayıflayan topluluk-temelli sosyal sermaye ile çocuğun veya aile ferdinin süregelen hastalık veya uzun süre tedavi gerektiren bir hastalığı olması çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açan önemli etmenler arasındadır. Ekonomik kısıtlara bakıldığında ise eğitimle ilgili masrafları karşılayamama, eğitime devamın fırsat maliyeti ve çocuğun çalıştırılması, yetersiz beslenme ve gelişme gibi yoksulluğun doğrudan ve dolaylı etkileri önem kazanır.

Çocuğun okul dışında olmasında idari engeller ve okullarla ilgili kısıtlar da önemli rol oynar. Kayıt, devamsızlık ve azami yaş gibi konulardaki bazı mevcut idari düzenlemeler engelleyici bir yaklaşıma sahiptir. Okullarla ilgili olarak ise ev-okul arasındaki mesafenin uzaklığı, kırsal alanlarda sunulan taşınabilir ve yatılı eğitim seçeneklerinin sınırlılıkları, okulda şiddet ve bedensel cezanın yaygınlığı sonucu oluşan güvensiz ortam, derslik başına düşen öğrenci sayısının iller arasında farklılaşması, ikili eğitim uygulamasının yaygınlığı, engeli olan çocukların erişebilirliğine uygun olmayan fiziksel mekanlar çocuğun okula başlaması ve devam etmesi noktalarında önemli kısıtlardır.

Öğretmenlerle ilgili bazı etmenler de çocuğun okul dışında olma riskini artırmaktadır. Örneğin öğretmen başına düşen öğrenci sayısının iller arasında farklılaşması, mevcut düzenlemelerin zor koşullara sahip okullarda çalışmayı yeterince teşvik edememesi, eğitim dilinin çocuğun anadilinden farklı olduğu durumlarda öğretmenin etkili müdahale edebilmesinin mümkün kılınmaması, çocuğun eğitimden ayrılma riskini azaltılmasına katkı sağlama potansiyeline sahip öğretmen alt yeterliklerine ilişkin olarak öğretmenlerin yeterli düzeyde olmayışı, kaynaştırma uygulamasının etkili olabilmesi için gerekli destek eğitim hizmetleri ve öğretmen yeterliklerinin noksanlığı.

Eğitimden dışlanmaya neden olan kısıtlara yönetim odağından bakıldığında ise merkeziyetçi yönetim yapısının olumsuz etkileri, katılım ve saydamlığa ilişkin kısıtlı ilerleme, başlangıç döneminde olan sektörler-arası işbirliği girişimleri ön plana çıkar. Eğitimin finansman boyutu da okul dışındaki çocuklar için kilit önemdedir; bu bağlamda, eğitime ayrılan devlet bütçesinin ihtiyaçları yansıtmayı, finansal kaynakların dağılımında eşitsizliği derinleştirici uygulamalara rastlanması, okul düzeyinde çocuğun eğitimden dışlanma riskini azaltabilecek önlemlerin alınmasına yönelik finansal kaynakların yetersizliğinin özellikle altı çizilmelidir.

Engel ve kısıtların aşılmasına yönelik uygulamalar:

Çocuğun okul dışında olmasına yol açan engel ve kısıtların aşılmasına yönelik ön plana çıkan eğitim sektöründeki politikalar ve uygulamalar şöyledir:

- Eğitimden dışlanmanın bireysel ve ailevi nedenlerinin aşılmasını amaçlayan eğitim sektöründeki politikalar ve uygulamalar arasında ön plana çıkanlar Haydi Kızlar Okula Kampanyası, ders kitaplarının ücretsiz dağıtımı ve taşınabilir eğitimdeki çocuklar için ücretsiz öğle yemeği sağlanmasıdır.

- Eğitimden dışlanmanın okul ortamlarına ilişkin nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve uygulamalardan temel eğitim reformunun ilk yıllarındaki ilköğretimi yaygınlaştırma alışmaları, Yetiştirici Sınıflar ğretim Programı, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması kayda değerdir.
- Eğitim sektöründe etkili sayılabilecek yönetişim ve finansman uygulamaları arasında e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi, temel eğitim reformunun gerçekleştirilmesi için yaratılan gelirler ile performansla dayalı bütçe ve yönetim sistemine geçiş sayılabilir.

Çocuğun okul dışında olmasına yol açan engel ve kısıtların aşılmasına yönelik ön plana çıkan sosyal koruma alanındaki politikalar ve uygulamalar şöyledir:

- Yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki doğrudan etkilerini azaltan uygulamalar arasından şartlı eğitim yardımı, ğrenci barınma, taşıma ve iaşe yardımı, eğitim materyali yardımı ile MEB ve Vakıflar Genel Müdürlüğü bursları;
- Yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki dolaylı etkilerini azaltan uygulamalar arasından yeşil kart ve genel sağlık sigortası ile şartlı sağlık yardımı;
- Eğitimden dışlanma riski yüksek olan bazı gruplardaki çocuklara yönelik sosyal koruma politikaları arasından zrl ocuk bakım aylığı, SODES, ocuk işçiliğiyle ilgili projeler, METİP ve SHÇEK'in korumaya muhtaç çocuklara yönelik çalışmaları kayda değerdir.
- Sosyal koruma sisteminin yönetişim ve finansman boyutlarına ilişkin olarak merkeziyetçi karar alma yaklaşımı, kurumlararası işbirliği ve koordinasyon ile bilgi paylaşımı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün özgün finansal yapıları ve gelir kaynakları ön plana çıkar.

neriler

Rapor kapsamında yapılan değerlendirmelerden hareketle eğitimden dışlanma riskini azaltmaya yönelik olarak beş başlık altında öncelikli olarak ele alınması önerilen konular şöyledir:

1. Gereklili araştırmaların yapılarak temin edilen bilginin etkili şekilde kullanılması

Raporun hazırlanması sürecinde tespit edilen eksik bilgi ve verilerden hareketle şu konularda araştırma yapılabilir, veri toplanabilir: engellilik ve eğitimle ilgili sosyokültürel değerlerin eğitimden dışlanma üzerindeki etkileri; izinli ve izinsiz yabancı göçmen çocukların sayıları ve eğitimle ilgili ihtiyaçları; kanunla ilişki içine girmiş çocukların eğitimle ilgili ihtiyaçları; Roman ocukların eğitimle ilgili ihtiyaçları konusunda niceliksel ve niteliksel araştırmalar; ocuk işçiliği ve okul dışındaki çocuklar ile ilgili niteliksel araştırma ve ocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz bırakılan çocuklar ile ilgili niteliksel ve niceliksel araştırmalar; ğretmen devamsızlığı; başta ücra yerler olmak üzere, öğretmenlerin çalışma ve yaşam koşulları; okul aile birliklerinin değerlendirilmesi; 0-13 yaş grubundaki çocukların okul içi ve dışındaki şiddet deneyimleri; okullarda içme ve kullanma suyu, elektrik ve tuvaletle ilgili güvenilir, ayrıntılı ve ayrıştırılmış veri; okulların fiziksel koşulları ile sınıf yönetiminin, fiziksel erişebilirlik dahil olmak üzere, engelli çocuklar için yarattığı engeller; kırsal ve ücra yerlerdeki eğitime erişim seçenekleri, taşımalı eğitimin etki değerlendirmesi; okul öncesi eğitime erişim, kaynaştırma eğitimi ve sınıf tekrarında görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutları ve nedenleri; odağında 11 yaş ve kız çocukları olan okulu terkle ilgili niceliksel ve terkin nedenleriyle ilgili niteliksel araştırmalar.

2. Çocuk yararına ve toplumsal cinsiyeti dikkate alan yeni politikalar geliştirilmesi, eğitimden dışlanma riskini artıran uygulama ve politikaların kaldırılması

- Başta raporda ele alınan kayıt ve azami yaşla ilgili olanlar olmak üzere eğitimden dışlanma riskini artıran engelleyici idari düzenlemelerin değiştirilmesi; idari kaygıların çocuğun eğitim hakkının önüne geçmesine her koşulda engel olunması;
- Okul takviminin esnekleştirilmesi ve yerel koşullara uygun hale getirilebilmesi için gerekli fizibilite çalışmalarının acilen yapılması;
- Kırsal alanda yatılı eğitim ve taşınmalı eğitime dayalı erişim modellerinin gözden geçirilerek birleştirilmiş sınıf uygulamasının güçlendirilmesi başta olmak üzere alternatiflerinin değerlendirilmesi;
- Okul, ilçe ve il düzeyinde yönetici kadrolarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik acil tedbirler alınması; toplumsal cinsiyete ilişkin ayrımcı değerlerin değiştirilmesine yönelik, ulusal çapta çalışmalar düzenlenmesi;
- Okullarda fiziksel ceza uygulamalarının sona erdirilmesi için etkili önlemlerin alınması;
- Engellilik ve özel eğitim gereksinimiyle ilgili olarak eğitim hakkından eşit yararlanmayı engelleyen olumsuz değerler ve önyargıların değiştirilmesine yönelik çalışmalar düzenlenmesi;
- Farklı grupların özel gereksinimleri olduğu düşünülerek bürokrasinin gruplara özel politika geliştirme yönündeki çekimserliğini aşarak başta Roman çocuklar, göçer çocuklar, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar olmak üzere farklı gruplara özel uygulamaların hayata geçirilmesi;
- Okul öncesi eğitimi öncelikli olarak yoksul hanelerden gelen çocuklar için yaygınlaştırmaya yönelik şartlı eğitim yardımı ve ücretsiz beslenme de dahil önlemler alınması; kayıt sürecinin iyileştirilmesi ve ücretsiz hizmetlerin devlet desteğiyle yaygınlaştırılması;
- Üç yaşından itibaren okul öncesi eğitimden yararlanan özel eğitim gereksinimi olan çocuk sayısının artırılması için destekleyici politikalar geliştirilmesi;
- Çocuk yaşta hamilelik ve çocuk evliliklerinin farklı nedenlerinin tespit edilmesi; önleyici programlar geliştirerek uygulanması;
- Yaşam becerileri ve güçlendirme gibi pozitif ergen gelişimini teşvik eden programların tespit edilerek, uygulanması ve yaygınlaştırılması.

3. Ulusal ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi

- Eğitim dilinin çocuğun anadilinde farklılaştığı durumlarda öğretmenin etkili öğrenme süreçleri tasarlayıp uygulayabilmesine yönelik çalışmalar yapılması;
- Eğitim dilini bilmeyen ebeveynlerle okulun etkin iletişim kurabilmesine yönelik araçlar geliştirilmesi;
- Çocuğun karşılaştığı psikososyal sorunların tespiti ve çözümüne yönelik destek verilmesi için okul, ilçe ve il düzeylerinde gerekli kapasitenin güçlendirilmesi;
- Başta kaynaştırma eğitiminin etkili şekilde uygulanması olmak üzere özel ihtiyacı olan çocukları eğitimi için öğretmen yeterliliklerinin güçlendirilmesi; gerekli insan kaynağının okul düzeyinde sağlanması;
- Toplumun ve öğretmenlerin ergenlerle sağlıklı ve pozitif gelişimlerini destekleyecek şekilde çalışabilmeleri için kapasitelerinin güçlendirilmesi;
- Okullarda şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik oluşturulan strateji ve eylem planının etkili uygulanması için merkez, taşra ve okul düzeylerinde kapasitenin güçlendirilmesi;

- Devamsızlık ve okulu terkle mücadele de etki yaratabilecek olan Aşamalı Devamsızlık Yönetimi Modeli ve Her Çocuk Başarır gibi yeni uygulamaların başarılı olabilmesi için ilgili ulusal ve yerel kapasitenin artırılması;
- Öğretmen, okul yöneticileri, taşra teşkilatı yöneticileri ve il eğitim denetmenlerinin yukarıda bahsi geçen alanlar başta olmak üzere kapasitelerinin artırılması için hizmet içi eğitim sisteminin güçlendirilmesi, kaynaklarının artırılması.

4. Eşitsizliklerin azaltılması

- Bölgeler, iller, ilçeler, okullar arasındaki eğitimin kalitesine ilişkin farklılıkları gidermek üzere oluşturulan İlköğretim Kurumları Standartları çalışmalarının başta raporlama olmak üzere geliştirilmesi; müdahale gereksinimi duyulan durumlarda okul, ilçe ve il düzeylerinde teknik destek, finansal ve insan kaynağı sunacak mekanizmaların güçlendirilmesi;
- Erişilebilirlik ve kaynaştırma eğitimi de göz önünde bulundurularak okulların fiziksel koşullarının iyileştirilmesi, derslik başına düşen öğrenci sayısı ile ikili eğitimin azaltılması için yeni yatırım kaynaklarının yaratılması, kaynakların dağıtılmasında en dezavantajlı konumda olan ilçelere odaklanması;
- İl ve ilçeler arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki farklılıkların azaltılması ve insan kaynaklarının daha eşitlikçi bir şekilde dağıtılması için zor koşullarda hizmeti özendirici uygulamalar geliştirilmesi;
- Dezavantajlı anaokulları ve ilköğretim okullarına doğrudan bütçe aktarılmasına yönelik fizibilite çalışmalarının hızlandırılması;
- Okul öncesi eğitime erişimde iller arasındaki eşitsizliğin acilen giderilmesi için gerekli yatırımların yapılması; gelecekte 3-4 yaş grubuna yönelik okul öncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında yoksul ilçe ve mahallelerin önceliklendirilmesi.

5. Eşgüdüm ve uygulamayı iyileştirmek için işbirliği ve ortaklıkların güçlendirilmesi

- Yetersiz beslenme ve eğitimden dışlanma konularının kesişiminde çok-sektörlü uygulamaların başlatılması;
- Kayıtsız ve devamsız çocukların ailelerine yönelik çalışmalarda yoksulluğun etkilerini azaltabilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile etkin işbirliği yapılması;
- Sosyal çalışmanın okullarda ve okul çağındaki çocuklar için yaratabileceği etkinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, diğer ilgili Bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kalkınma paydaşlarıyla beraber değerlendirilmesi;
- Çocuk işçiliğinin engellenmesine yönelik olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışmaların yoğunlaştırılması;
- Nüfusa kayıt ve ikamet tezkeresinin eğitime erişim noktasında oluşturduğu engellerin aşılmasına yönelik olarak İçişleri Bakanlığı ile işbirliğinin güçlendirilmesi; kayıt noktasında UAVT ve ADNKS'den kaynaklanan sorunların aşılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması.

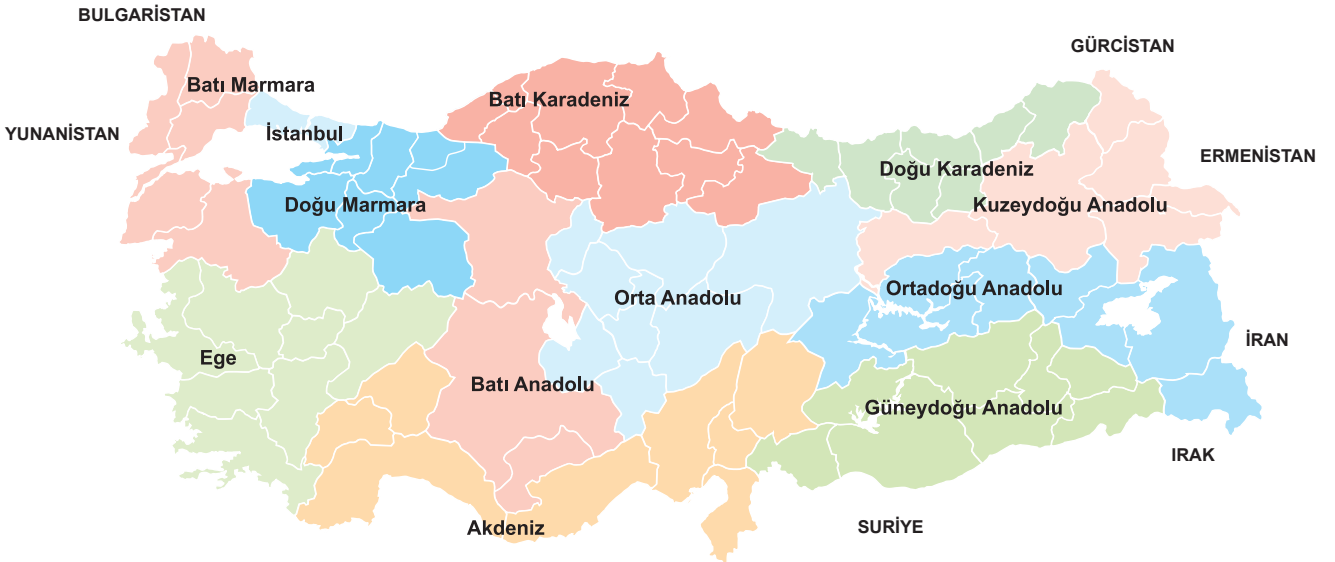
Giriş

Nüfusla İlgili Genel Değerlendirmeler

Ortadoğu, Doğu Avrupa ve Kafkasya bölgelerinin kesişiminde yer alan ve parlamenter temsili demokratik sisteme sahip olan Türkiye'nin nüfusu 2010 yılında 73.722.988 ve ortalama yaş 29,2'dir.¹ Son 20 yıl için nüfus değişimine bakıldığında azalan nüfus artış oranı, artan yaşam beklentisi ve hızlı bir kentleşme süreci ön plana çıkmaktadır.

Nüfus artış hızı 1990 yılında yüzde 1,7 iken, 2000 yılında yüzde 1,38'e, 2010 yılındaysa yüzde 1,3'e gerilemiştir.² Benzer bir şekilde, 1990 yılında 0-14 yaş grubunda bulunan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 35 iken bu oran 2000 yılında yüzde 29,8 ve 2010 yılında ise yüzde 25,6'ya gerilemiştir.³ Ancak bu oran bölgeler arasında kaydadeğer farklılık göstermektedir: 2010 yılında Güneydoğu Anadolu'da yüzde 38,2, Ortadoğu Anadolu'da yüzde 34 iken Batı Marmara'da yüzde 18,8, Ege'de yüzde 20,8'dir.⁴ Bölgeler arasında 0-14 yaş grubunun toplam nüfusa oranındaki bu farklılaşma özellikle temel eğitime yönelik değerlendirmelerde önem kazanır.

Harita 1: Türkiye'nin NUTS-1 bölgeleri ve komşuları⁵

Azalan nüfus artış oranına paralel olarak 1990'da 64,6 olan yaşam beklentisi, 2000'de 70'e, 2009'da ise 72'ye yükselmiştir.⁶ Beş yaş altı ölüm oranları ise 1990'da binde 84,2'den, 2000'de binde 41,6'ya, 2009'da binde 20,3'e düşmüş, ancak bu olumlu gelişmeye rağmen Türkiye, beş yaş altı ölüm oranlarında 193 ülkenin sıralamasında kendi gelir düzeyindeki ülkelerin çok gerisinde yer alarak en kötü 103. ülke olmuştur.⁷

Son 20 yıla ait nüfus verilerinin ön plana çıkardığı bir diğer konu kentleşmedir. 1990 yılında nüfusun yüzde 59'u il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, bu oran 2010 yılına gelindiğinde yüzde 76,3'e yükselmiştir.⁸ Kentleşmenin itici güçlerinden biri iç göç süreçleridir. 1985-1990 döneminde yaklaşık 4 milyon kişi, 1995-2000 döneminde yaklaşık 4,8 milyon kişi, 2009-2010 döneminde yaklaşık 2,4 milyon kişi iller arası göç etmiştir.⁹ 2009-2010 döneminde göç eden nüfusun yüzde 20,9'u 0-14 yaş grubundadır.¹⁰ 2008 yılında yapılan

Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre 5-18 yaş aralığındaki çocukların yüzde 10,9'u yaşadığı ilin doğduğu ilden farklı olduğunu belirtmiştir.¹¹ Her yıl yüz binlerce çocuğun iller arasında göç ediyor oluşu okula ve eğitime devam süreçleri açısından da önemlidir.

Türkiye'de nüfus hareketlerinin önemli bir bileşeni 1984-1999 yılları arasında Güneydoğu, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri'nde güvenlik nedeniyle ülke içinde göç eden yaklaşık bir milyon kişidir.¹² Yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan göçün bir diğer nedeni 1975'ten itibaren yoğunlaşan elektrik ve sulama amaçlı baraj yapımlarıdır; yaklaşık 200 bin kişi göç etmiştir.¹³ Nüfus hareketlerine yol açan bir diğer etmen doğal felaketlerdir ki 1999 yılında yaşanan Marmara depreminde 675 bin kişinin yer değiştirdiği tahmin edilmektedir.¹⁴ Tüm bu nüfus hareketlerinin çocukların refahı ve eğitime katılımları üzerindeki etkileri göz ardı edilemez.

Kalkınmayla İlgili Genel Değerlendirmeler

Türkiye, gayri safi milli hasılası açısından dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasındadır. Kişi başına düşen gelir 2009 yılında 8215 ABD\$'dır, ancak bu rakam küresel finansal kriz nedeniyle bir önceki yıla göre 1666 ABD\$'lık bir düşüşün sonucudur.¹⁵ Benzer bir finansal kriz Türkiye özelinde 2001 yılında yaşanmıştır; 2000 yılında 4011 ABD\$ olan kişi başına düşen gelir 2001 yılında dörtte bir oranında azalmıştır.¹⁶ Krizin etkilerinin büyük oranda çocuklar tarafından hissedilmesine rağmen, bu dönemde Türkiye'deki sosyal koruma sisteminin odağında yaşlı nüfus ve emeklilik bulunmaktaydı.¹⁷

Gayri safi milli hasılanın ülke içindeki dağılımına bakıldığında ön plana çıkan konular gelir eşitsizliğinin derinliği, kırsal ve kentsel ile bölgeler arasındaki eşitsizlikler ve çocuk yoksulluğudur. Mutlak eşitliğin 0 ve mutlak eşitsizliğin 100 üzerinden ifade edildiği Gini Endeksi Türkiye'de 40'tır.¹⁸ Otuz OECD ülkesi arasında Meksika'dan sonra en eşitsiz gelir dağılımına sahip ülke Türkiye'dir.¹⁹ 2009 yılı itibarıyla Türkiye'de açlık sınırının altında yaşayan 339 bin kişi bulunmaktadır; ülke nüfusunun yüzde 18,8'i gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır.²⁰ Bu oran kırsal alanda yaşayan fertler için yüzde 38,7'ye yükselmektedir.²¹ 6 yaşından küçük çocuklar için yoksulluk oranı ülke genelinde yüzde 24'tür; kırsal alanda yaşayan bu yaş grubundaki çocuklar içinse yüzde 48,7'dir.²²

Bir diğer deyişle, ülke genelinde her dört çocuktan biri, kırsal alanlarda ise her iki çocuktan biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ülke genelindeki yoksulluk ve çocuk yoksulluğu arasındaki farkın büyüklüğü özellikle düşündürücüdür. Bir diğer kayda değer eğilim ise hem çocuk hem genel nüfus için kentsel alanda yoksulluk oranı son dönemde azalırken kırsal alanda artıyor oluşudur.²³ Türkiye OECD ülkeleri arasında en yüksek çocuk yoksulluğu oranına sahiptir.²⁴

Kalkınmaya bölgeler açısından bakıldığında, insani gelişme endeksi açısından 81 il arasında en son on sırada yer alan tüm illerin Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde olduğu;²⁵ kişi başına düşen gayri safi katma değer açısından Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine ait rakamların ülke ortalamasının üçte biri ile yarısı arasında, İstanbul'a ait rakamların ise ülke ortalamasının yaklaşık 1,5 katı olduğu görülmektedir.²⁶ Bölgelerin refah seviyelerine bakıldığında yine Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin diğer bölgelere kıyasla geri kaldığı, örneğin İstanbul'da yaşayan ortalama bir ferdin Güneydoğu Anadolu'da yaşayan ortalama bir fertten üç kat daha fazla harcama yaptığı, eğitim harcamalarının ise yedi kat olduğu görülür.²⁷

Sağlık, eğitim ve barınma haklarıyla ilgili genel bir iyileşmeye rağmen kırsal/kentsel ve bölgesel gelir eşitsizliğine paralel olarak bu hakların gerçekleşmesinde de eşitsizlikler devam etmektedir. Kırsal/

kentsel eşitsizlikler bağlamında örneğin beş yaş altındaki çocuklar arasında 2003'te yüzde 3,9 olan düşük ağırlıklı çocuk oranı 2008'de ülke genelinde yüzde 2,8'e düşmüş ancak kırsal alanda yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir.^{28,29} Bölgesel eşitsizlikler bağlamında örneğin 15 yaş ve üzeri nüfus için yüzde 11 olan okuryazar olmayanların oranı, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu'da yüzde 21 ve 22, Güneydoğu Anadolu'da yüzde 29'dur.³⁰

Nitekim Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 2011 yılında açıkladığı Sonuç Gözlemlerinde Türkiye Cumhuriyeti'ne ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesinde bölgeler ile kırsal ve kentsel alanlar arasındaki eşitsizliklerinin azaltılmasını ısrarla tavsiye etmiştir.³¹ Yine Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ilişkin kamu kurumlarının hazırladığı raporda Türkiye'nin birçok yönden hedeflere ulaşma yolunda olduğu belirtilmiş ancak coğrafya ve toplumsal cinsiyete bağlı yapısal eşitsizliklerin görülmeye devam edildiğinin altı çizilmiştir.³² Toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklerin eğitim hakkı üzerindeki etkileri raporun sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Eğitim Sektörüyle İlgili Genel Değerlendirmeler

Türkiye'de örgün eğitimin yapısına genel hatlarıyla bakıldığında yüksek öğretim öncesi üç kademe olduğu görülür:³³ okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim. Bu üç kademededen zorunlu olan ilköğretim kademesidir, sekiz sınıftan oluşur ve 6-14 yaş grubunu kapsar. İlköğretim kademesinde 10.576.221 öğrenci kayıtlıdır, bu öğrencilerin 10.149.336'sı aktif statüde, geri kalanı sağlık, vefat, yurtdışına çıkma, öğrenim çağı dışına çıkma gibi nedenlerle pasif statüdedir.³⁴ Okul öncesi eğitim, ağırlıklı olarak 3-5 yaş grubundaki çocuklara yönelik eğitim hizmetlerini kapsar, ancak 6 yaşında olup ilköğretime başlamayı bir yıl erteleyerek okul öncesi eğitime devam eden çocuklar da mevcuttur. Okul öncesi eğitim kademesinde 1.115.818 öğrenci kayıtlıdır.³⁵ Ortaöğretim genel lise ve meslek liselerin çoğunluğunda dört sınıftan oluşur; yabancı dil eğitimine ağırlık verilen okullarda hazırlık sınıfıyla birlikte beş sınıfa çıkar. Ortaöğretim kademesinde genel liselerde 2.130.522, mesleki ve teknik liselerde 1.839.875 öğrenci olmak üzere toplam 3.970.397 öğrenci kayıtlıdır.³⁶ Bu rapordaki veri analizi için eğitim kademeleri Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (ISCED)'e uygun olarak ayrıştırılmıştır; Tablo 1 ve göstergelerle ilgili bir sonraki bölümde bu ayrıştırma açıklanmıştır.

Eğitim Sektöründeki Ana Paydaşlar

Türkiye'de eğitim sektöründeki ana paydaşların belirlenmesinde merkeziyetçi bir yönetim yapısı ve gelir düzeyine göre küçük bir özel sektör ön plana çıkar. Öğretim programlarının hazırlanması, ders kitaplarının onaylanması, seçimi ve alımı, öğretmen atamaları gibi kararlar Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) merkez teşkilatının görevi kapsamındadır. MEB'in Türkiye'deki 81 il ve 892 ilçenin tümünde yerel teşkilatlanması müdürlükler şeklinde mevcuttur. İl ve ilçelerdeki müdürlüklerin personeli merkez teşkilatı tarafından atanmakla birlikte il ve ilçe milli eğitim müdürlerinin sicil ve üst disiplin amirleri İçişleri Bakanlığı tarafından atanan vali ve kaymakamlardır.

Özel sektörün eğitim sektöründeki rolü ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde büyük olmamakla birlikte yaygın eğitimde giderek artmaktadır.³⁷ İlköğretim kademesinde örgün eğitim sisteminde toplam öğrenci sayısının yüzde 2,5'ine denk gelen 267.294 öğrenci, özel sektör tarafından kurulan ve işletilen okullara devam etmektedir.³⁸ Ortaöğretim kademesinde bu rakam öğrenci sayısının yüzde 3,3'üne denk gelen 130.397'dir.³⁹ Zorunlu olmayan ancak çocuğun gelişimi ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocuklara sağladığı göreceli yüksek fayda nedeniyle toplumsal eşitlik açısından özellikle önem taşıyan okul öncesi eğitim kademesinde ise örgün eğitimdeki öğrencilerin yüzde 9'unun özel sektör tarafından işletilen anaokul ve sınıflara devam ediyor olması kayda değerdir.⁴⁰

Örgün eğitimin aksine özel sektörün büyüklüğü yaygın eğitimde önemli boyutlara ulaşmaktadır. Kademeler arasındaki geçiş sınavlarına hazırlık amaçlı hizmet veren dersanelere 1.234.738 kişi, devletin verdiği çocuk başına finansal destekten yararlanan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine 186.634 çocuk devam etmektedir.⁴¹ Yaygın eğitimde özellikle bu iki alanda görülen dersane ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi gibi özel sektör kuruluşlarının büyüklüğü, yine bu iki alanda yapılan her türlü yasal ve uygulama değişikliğinin sınırlarını ve sonuçlarını etkileyebilmektedir.

Türkiye’de eğitim sektöründe sivil toplumun rolü incelendiğinde eğitim çalışanları sendikaları, okul aile birlikleri, dernek ve vakıflar ön plana çıkmaktadır. Sayıları 10’u geçen eğitim çalışanları sendikaları başta öğretmen hakları olmak üzere eğitim sektörünün birçok boyutunda müdahil olmaktadır. Okul aile birlikleri her okulda kurulması yasayla öngörülen, ağırlıklı olarak okulun finansal kaynaklarını geliştirmeyi amaç edinen birliklerdir.

Yerel ve ulusal düzeyde etkin olan dernek ve vakıfların çalışmaları özellikle burs, eğitim malzemesi yardımı ve okul dışında destek programları alanlarına yoğunlaşmıştır; Bakanlık politikaları ve uygulamalarına doğrudan müdahil olmayı amaçlayan çalışmalar göreceli kısıtlıdır. Sivil toplumun eğitim sektöründeki çalışmalarını ve etkilerini toplu olarak değerlendiren herhangi bir araştırma mevcut değildir. Ancak Dünya Değerler Araştırması’nda Türkiye’nin en önemli üç sosyal sorunu olarak ortaya konulan işsizlik, eğitim ve insan hakları alanlarında sivil toplumun etkisine dair algıyı tespiti yönelik olarak 2009 yılında yapılan bir araştırmada eğitim alanında sivil toplumun “fark edilir derecede etkili” olduğu, yoğun olarak çalıştığı, gerek sosyal hizmetler gerekse politikaları etkileme alanında başarılar kaydettiği algısının yaygın olduğu görülmüştür.⁴² Bu araştırmaya paralel olarak yürütülen ve eğitim alanına odaklı bir vaka analizinde, sivil toplumun bilgi ve eğitim politikaları üreterek alanlarında uzmanlaştıkları, ulusal ve uluslararası düzeydeki kurumlara paydaş oldukları, devletin sunmadığı hizmetleri onların verdiği ve toplumda farkındalık yarattıklarına vurgu yapılmaktadır.⁴³

Okul Dışındaki Çocuklar Konulu Araştırma

Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi

Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi, UNICEF ve UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından 2010 yılında başlatılmıştır. Girişimin amacı okul dışındaki çocuk sayısındaki azalmayı hızlandırmak ve bu çocuklar için izleme sistemlerini güçlendirmektir. Girişimin kendisine dayanak olarak aldığı belge 2005 yılında yayınlanan “Okul Dışındaki Çocuklar: Temel Eğitimden Dışlanmanın Ölçümü” raporudur. Toplam 25 ülkenin dahil olduğu Girişim kapsamında ülke, bölge ve küresel düzeyde araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda yürütülen en kapsamlı araştırma çalışması Okul Dışındaki Çocuklar ülke, bölge ve küresel raporlarıdır; elinizdeki Türkiye ülke raporu bu kapsamda hazırlanmıştır.

Okul Dışındaki Çocuklar Konulu Araştırmanın Yaklaşımı

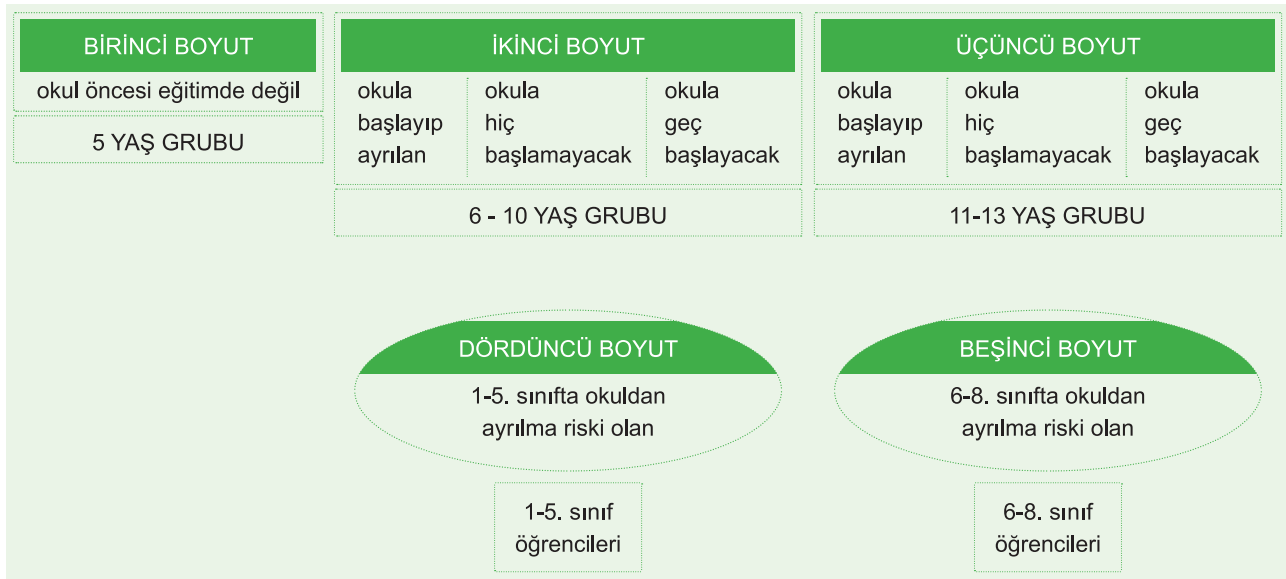
Hazırlanan raporların temelinde Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi çerçevesinde geliştirilen yeni bir kavramsal yaklaşım yatmaktadır. Bu kavramsal yaklaşımın merkezinde okul öncesi ve ilköğretim çağına olup da okul dışında olan çocukların karşılaştığı çeşitli eşitsizlikler ve eğitim deneyimlerini yansıtan “Dışlanmanın Beş Boyutu (D5B)” bulunmaktadır.

D5B’nin kavramsal yaklaşımı üç ana değerlendirme konusunu birleştirici bir özelliğe sahiptir: (1) dışlanan çocukların profilleri, (2) D5B’ye ilişkin dinamik ve nedensel süreçlere yol açan engeller ve kısıtlar, (3) D5B’ye ilişkin engel ve kısıtları aşmaya yönelik eğitim ve sosyal koruma dahil diğer alanlardaki politika ve stratejiler.

Okul Dışındaki Çocuklar Türkiye Raporu'nun Hazırlama Yöntemi

Okul Dışındaki Çocuklar Türkiye Raporu hazırlanırken herhangi bir alan araştırması yapılmamış, mevcut veriler ve bilgi birikimini en etkili şekilde kullanabilmek için üç ayaklı bir yöntem izlenmiştir: (1) eğitim ve sosyal koruma alanında kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların hazırladıkları 70'e yakın belge ve raporun incelenmesi (Bkz. Kaynakça – Belgeler, Raporlar); (2) eğitim ve sosyal koruma alanında çalışan 20'yi aşkın kamu kuruluşu, sivil toplum kuruluşu ve uluslararası kuruluş çalışanıyla görüşülmesi (Bkz. Kaynakça - Görüşmeler); (3) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 mikro-verileri ile MEB idari verilerinin değerlendirilmesi.

Tablo 1: Dışlanmanın Beş Boyutu

Göstergeler

Okul dışındaki çocuklara ilişkin değerlendirmelerde kullanılan başlıca göstergeler ve Türkiye özelinde bu göstergelerin yansımaları şöyledir:

Net kayıt oranı: Net kayıt oranı idari verilere dayanarak hesaplanır; çocuğun okula devamı değil, idari kaydı esastır. Türkiye özelinde ilköğretimin başında eğitim sistemine kaydı yapılan bir çocuk, okula devamından bağımsız olarak, en az 14 yaşına gelinceye kadar sistemde kayıtlı görülmektedir. ISCED 1 düzeyine tekabül eden 1-5. sınıf için net kayıt oranı, 6-10 yaş grubunda olup 1-5. sınıfa kayıtlı olan çocuk sayısını 6-10 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünerek bulunur. ISCED 2 düzeyine tekabül eden 6-8. sınıf için net kayıt oranı hesaplanırken, 11-13 yaş grubunda olup 6-8. sınıfa kayıtlı olan çocuk sayısı 11-13 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür. Benzer bir şekilde ISCED 3 düzeyine tekabül eden ortaöğretim net kayıt oranı hesaplanırken, 14-17 yaş grubunda olup 9-12. sınıfa kayıtlı olan çocuk sayısı 14-17 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür.

Düzeltilmiş net kayıt oranı: Net kayıt oranında olduğu gibi düzeltilmiş net kayıt oranı da idari verilere dayanarak hesaplanır; çocuğun okula devamı değil, idari kaydı esastır. Türkiye özelinde ilköğretimin başında eğitim sistemine kaydı yapılan bir çocuk, okula devamından bağımsız olarak, en az 14 yaşına gelinceye

kadar sistemde kayıtlı görülmektedir. ISCED 1 düzeyi için, 6-10 yaş grubunda olup 1-12. sınıflara kayıtlı olan çocuk sayısını 6-10 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünerek bulunur; 6-10 yaş grubunda olup okul öncesi eğitime kayıtlı olan çocuklar hesaplamaya katılmaz. ISCED 2 düzeyinde düzeltilmiş net kayıt oranı hesaplanırken, 11-13 yaş grubunda olup 6-12. sınıflara kayıtlı olan çocuk sayısı 11-13 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür; 11-13 yaş grubunda bulunup 1-5. sınıf düzeyinde kayıtlı olan çocuklar hesaplamaya katılmaz. Benzer bir şekilde ISCED 3 düzeyinde düzeltilmiş ortaöğretim net kayıt oranı hesaplanırken, 14-17 yaş grubunda olup 9-12. sınıf ile yüksek öğretime kayıtlı olan çocuk sayısı 14-17 yaş grubundaki çocuk sayısına bölünür.⁴⁴

Net devam oranı: Net devam oranı hanehalkı anketlerinden gelen verilere dayanarak hesaplanır; idari kayıt değil beyan esastır. ISCED 1 düzeyine tekabül eden 1-5. sınıflar için net devam oranı, 6-10 yaş grubunda olup 1-5. sınıfa devam eden çocuk sayısı 6-10 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünerek bulunur. ISCED 2 düzeyine tekabül eden 6-8. sınıflar için net devam oranı hesaplanırken, 11-13 yaş grubunda olup 6-8. sınıfa devam eden çocuk sayısı 11-13 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür. Benzer bir şekilde ISCED 3 düzeyine tekabül eden ortaöğretim için net devam oranı hesaplanırken, 14-17 yaş grubunda olup 9-12. sınıfa devam eden çocuk sayısı 14-17 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür.

Düzeltilmiş net devam oranı: Düzeltilmiş net devam oranı hanehalkı anketlerinden gelen verilere dayanarak hesaplanır; bu nedenle, çocuğun okula idari kaydını değil, okula devamla ilgili beyanını esas alır. ISCED 1 düzeyi için, 6-10 yaş grubunda olup 1-12. sınıflara devam eden çocuk sayısı 6-10 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünerek bulunur; 6-10 yaş grubunda olup okul öncesi eğitime devam eden çocuklar hesaplamaya katılmaz. ISCED 2 düzeyinde düzeltilmiş net devam oranı hesaplanırken, 11-13 yaş grubunda olup 6-12. sınıflara devam eden çocuk sayısı 11-13 yaş grubundaki tüm çocuk sayısına bölünür; 11-13 yaş grubunda bulunup 1-5. sınıf düzeyinde olan çocuklar hesaplamaya katılmaz. Benzer bir şekilde ISCED 3 düzeyinde düzeltilmiş net devam oranı hesaplanırken, 14-17 yaş grubunda olup 9.-12. sınıf ile yükseköğretime devam eden çocuk sayısı 14-17 yaş grubundaki çocuk sayısına bölünür.

Sultan (14) annesiyle ekmek pişiriyor.

Okul dışındaki çocuk oranı: Okul dışındaki çocuk oranı, hanehalkı anketlerinden gelen verilerden hareketle bulunur. İdari verilerden hareketle de okul dışındaki çocuk oranı olmasa da okul dışındaki çocukların bazı alt gruplarına dair oranlar hesaplanabilir. Örneğin, MEİ ve e-Okul verilerinden okula kayıtsız çocuk oranı hesaplanabilir ancak bu oran okula kayıtlı olup da eğitimden ayrılmış olan çocukları ve nüfusa kayıtsız çocukları dışarıda bırakır. Yine e-Okul verilerinden hareketle belirli bir

sürenin üzerinde devamsızlık yapan çocuk oranı hesaplanabilir ancak bu orandan hareketle çocuğun okul dışında mı olduğu yoksa okul dışına çıkma riski mi olduğu söylenemez.

ISCED 1 Düzeyi (6-10 Yaş Grubu)

$$\text{Net Devam Oranı} = \frac{\text{1-5. sınıfa devam eden 6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Düzeltilmiş Net Devam Oranı} = \frac{\text{1-12. sınıfa devam eden 6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Okul Dışındaki Çocuk Oranı} = 100 - \text{Düzeltilmiş Net Devam Oranı}$$

$$\text{Net Kayıt Oranı} = \frac{\text{1-5. sınıfa kayıtlı olan 6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Düzeltilmiş Net Kayıt Oranı} = \frac{\text{1-12. sınıfa kayıtlı olan 6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{6-10 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

ISCED 2 Düzeyi (11-13 Yaş Grubu)

$$\text{Net Devam Oranı} = \frac{\text{6-8. sınıfa devam eden 11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Düzeltilmiş Net Devam Oranı} = \frac{\text{6-12. sınıfa devam eden 11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Okul Dışındaki Çocuk Oranı} = 100 - (\text{ISCED 2 düzeyinde Düzeltilmiş Net Devam Oranı} + \text{11-13 yaşında olup 1-5. sınıfa devam eden çocuk oranı})$$

$$\text{Net Kayıt Oranı} = \frac{\text{6-8. sınıfa kayıtlı olan 11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

$$\text{Düzeltilmiş Net Kayıt Oranı} = \frac{\text{6-12. sınıfa kayıtlı olan 11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}{\text{11-13 yaşındaki çocuk sayısı}}$$

Toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi: Endeks, net kayıt oranı, düzeltilmiş net kayıt oranı, net devam oranı veya düzeltilmiş net devam oranı üzerinden hesaplanabilir. Kız çocuklar için hesaplanan oranın, oğlan çocuklar için hesaplanan orana bölünmesiyle elde edilir. 1 tam eşitlik halini ifade eder; 1'den 0'a doğru uzaklaştıkça kız çocuklar aleyhine eşitsizlik artmakta, 1'den 2'ye doğru uzaklaştıkça oğlan çocuklar aleyhine eşitsizlik artmaktadır.

Kademeler arası geçiş oranı: Söz konusu olan yılda yeni bir eğitim kademesine kayıt olan öğrenci sayısının bir önceki yıl alt kademenin son sınıfına kayıtlı olan öğrenci sayısına bölünmesiyle hesaplanır. Örneğin, Türkiye özelinde 2010-2011 eğitim-öğretim yılı için ISCED 2'den ISCED 3'e geçiş oranı idari veriler üzerinden hesaplanırken 2010-2011 eğitim-öğretim yılının başında lise birinci sınıfa yeni kayıt olan öğrenci sayısı, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında ilköğretim sekizinci sınıfta kayıtlı olan öğrenci sayısına bölünür.

Geçiş oranı hanehalkı anketlerinden gelen veriler üzerinden hesaplanırken anketin yapıldığı yıl lise birinci sınıfa devam ettiğini söyleyen çocuk sayısı (sınıf tekrarı yapanlar hariç) anketin yapıldığı yıldan bir yıl önce ilköğretim sekizinci sınıfa devam ettiğini söyleyen öğrenci sayısına bölünür. Bu hesaplama için, anketin iki ardışık eğitim-öğretim yılında okula devamla ilgili veri toplaması gerekir.

Başladığı kademeyi bitirmesi beklenen öğrenci oranı (*survival rate*) ve okulu terk oranı (*drop-out rate*): Başladığı kademeyi bitirmesi beklenen öğrenci oranı, herhangi bir kademenin ilk sınıfına kayıt olan öğrenciler içinde hedeflenen sınıfa ulaşması beklenen öğrencilerin yüzdesidir.⁴⁵ Sınıfa göre okulu terk oranı ise seçilen bir eğitim-öğretim yılında seçilen bir sınıfa devam eden öğrenciler içinde bir sonraki yıl okula devam etmeyen öğrencilerin oranıdır.⁴⁶ MEİ makro-verileri ile Nüfus ve Sağlık Araştırması verileri sağlıklı bir şekilde başladığı kademeyi bitirmesi beklenen öğrenci oranı ve okulu terk oranını hesaplamaya elvermemektedir.

Okul Dışındaki Çocuklar Türkiye Raporu'nun Bölümleri

Rapor, bu bölümü takiben D5B kavramsal çerçevesini yansıtan dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş'i takip eden ilk bölümde, başta Nüfus ve Sağlık Araştırması mikro-verileri ve MEB idari verileri olmak üzere çeşitli veri ve analizlerden hareketle beş ayrı boyuttaki çocukların profilleri ortaya konmaktadır. Bir sonraki bölümde, ortaya konan profillerden hareketle çocuğun eğitimden dışlanması sonucunu yaratan engeller ve kısıtlar tartışılmaktadır. Bu bağlamda, eğitim hizmetleri ile eğitimde yönetim ve finansmanın yarattığı kısıtların yanı sıra aile ve toplumun sosyokültürel ve ekonomik özelliklerinin yol açtığı engeller ele alınmaktadır. Raporun dördüncü bölümünde, incelenen engel ve kısıtların aşılmasına katkıda bulunan eğitim ve sosyal koruma politikaları hakkında bilgi verilmektedir. Raporun son bölümünde ise değerlendirmelerden hareketle bazı öneriler sunulmaktadır.

Eğitimden Dışlanmanın Boyutları ve Okul Dışındaki Çocukların Profilleri

Raporun bu bölümünde, eğitimden dışlanmanın beş boyutu ayrıntılı olarak ele alınacak, her bir boyuttaki çocukların özellikleriyle ilgili genel bir resim çizilecek; tüm boyutları kesen, dışlanma ve eşitsizliğe temel oluşturan bireysel, hane ve grup özellikleri değerlendirilecektir.

Eğitimden Dışlanmanın Beş Boyutu (D5B)⁴⁷

D5B kapsamında tanımlanan “eğitimden dışlanma” olgusu, sosyal dışlanma kavramıyla benzeşmektedir. Dışlanma birini doğrudan dışlama eylemiyle kısıtlı görülmemektedir; hak, fırsat ve kaynaklardan yararlanamama sonucunu doğuran yapısal, toplumsal, ailevi ve diğer süreçler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, yapısal, toplumsal, ailevi ve diğer süreçlerin çocuk için yarattığı olumsuz koşulların ortadan kaldırılması için ek önlemlerin alınmaması da çocuğun dışlanması sonucunu doğurabilmektedir.

D5B modeli eğitimin üç kademesinde beş ayrı grubu ve her bir grup içinde iki ayrı alt-grubu kapsamaktadır. Modele dahil edilen eğitimin üç kademesi, UNESCO tarafından oluşturulan Eğitimin Uluslararası Standart Sınıflandırması’na (ISCED) uygun olarak okul öncesi eğitim, temel eğitimin ilk aşaması ve temel eğitimin ikinci aşamasını kapsamaktadır. Okul öncesi kademesi (ISCED 0) birden çok yılı kapsayabilmekle birlikte bu rapor kapsamında ilkökula resmi başlama yaşından önceki yıl alınan eğitime odaklanmaktadır; Türkiye eğitim sistemi için bu 60-72 ay yaş grubuna yönelik eğitimi içermektedir. Yine Türkiye’deki eğitim sisteminde temel eğitimin ilk aşaması (ISCED 1) 1–5. sınıf sürecini, temel eğitimin ikinci aşaması (ISCED 2) 6-8. sınıf sürecini kapsamaktadır; 1997 yılından itibaren ISCED 1 ve 2 kademeleri, “ilköğretim” adı altında birleştirilmiş ve sekiz sınıflık sürecin tamamı zorunlu eğitim kapsamına alınmıştır.⁴⁸

D5B modeli kapsamında bu üç kademenin her birinde iki ayrı grup incelenmektedir: okul dışındaki çocuklar ile okulda olup da okul dışına çıkma riski olan çocuklar.

Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Okul dışında olan çocuklar ile okulda olup da okul dışına çıkma riski olan çocukların özelliklerinin inceleneceği bu bölümün hazırlanmasında farklı veri ve analiz kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu kaynakların başlıcaları: (1) Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 mikro-verilerinin STATA yazılımıyla analizi; (2) Milli Eğitim İstatistikleri kitabında yer alan makro-verilerin Excel programıyla analizi; (3) e-Okul veritabanından gelen verilerin Excel programıyla analizi; (4) 2006 yılında Hanehalkı İşgücü Anketi’ne paralel olarak yapılan Çocuk İşgücü Anketi’nin, ILO, UNICEF ve Dünya Bankası’nın ortak projesi olan Understanding Children’s Work tarafından bu rapor kapsamında yapılan analizdir. Ayrıca, geçmiş yıllardaki Hanehalkı İşgücü ve Hanehalkı Bütçe Anketlerine dayanarak hazırlanan analitik raporlar ile ülkelerin eğitim çıktılarının uluslararası karşılaştırılmasını kolaylaştırmak üzere düzenlenen PISA 2006 ve 2009 ile TIMSS 2007’nin sonuç raporları ve bu araştırmalardan gelen mikro-verilere dayalı analitik raporlardan da yararlanılmıştır.

Veri kaynakları üç ana grupta değerlendirilebilir: hanehalkı anketlerinden edinilen veriler, okul ve öğrenci anketleri ile sınavlardan edinilen veriler, idari veriler. Bu gruplardaki veri kaynaklarının bu rapor kapsamında ön plana çıkan başlıca kısıtları şu şekilde özetlenebilir:

Hanehalkı Anketlerinden Edinilen Veriler

- Hanehalkı anketlerinden edinilen verilerden hareketle yapılan istatistiki tahminlerin hassasiyeti anketin tasarımı ve örneklemin büyüklüğüne bağlıdır. Özellikle ayrıştırma sonucunda ortaya çıkan alt gruplara ilişkin yapılan tahminlerin hassasiyeti azalabilmekte, 30'dan daha az gözlemin olduğu alt gruplarda güvenilirlik sağlanamadığı için tahmin yapılamamaktadır. Bu bağlamda, okul dışındaki çocukların ait olduğu bazı alt gruplara ilişkin çıkarımlar hanehalkı anketlerinden yapılamayabilmektedir.
- Bu raporun temel mikro-veri kaynağı olan Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 özelinde, eğitimden dışlanma bağlamında önem taşıyan okul öncesi eğitime devam ile ilgili çıkarımlarda bulunmak mümkün olmamıştır. Beş yaş ve altındaki çocukların yuva, kreş veya anaokuluna gidip gitmediğiyle ilgili soruya çok düşük sayıda yanıt alınabilmiş, alınan yanıtlardan gelen verilerden hareketle yapılan tahminlerle idari verilerin aşırı tutarsızlığı nedeniyle, 5 yaş grubu için Nüfus ve Sağlık Araştırması verileri değerlendirmeye alınmamıştır.
- Yine Nüfus ve Sağlık Araştırması özelinde araştırma konusuyla doğrudan ilintili olan birçok ayrıştırmayı yapmak mümkün olmamıştır. Nüfus ve Sağlık Araştırması anketinde engellilikle ilgili sorular sadece 60 yaş ve üstü grup için sorulmuş, araştırmanın konusu olan yaş grubu için herhangi bir veri toplanmamıştır; bu nedenle engellilik ve eğitimden dışlanmanın kesişimiyle ilgili herhangi bir analiz yapılamamıştır. Nüfus ve Sağlık Araştırması anketinde din, mezhep, etnisite, ırk ile ilgili herhangi bir soru olmaması nedeniyle bu alanlar ve eğitimden dışlanmanın kesişimiyle ilgili herhangi bir analiz yapılamamıştır. Son olarak, örneklem tasarımı ve büyüklüğü nedeniyle coğrafi ayrıştırma beş bölge (Doğu, Kuzey, Orta, Güney, Batı) üzerinden yapılabilmektedir; iller, NUTS-1 veya 2 düzeyinde yapılamamıştır.

Bu beş bölgeden Doğu Bölgesi, NUTS-1 düzeyindeki bölgelerinden Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya, Güney Bölgesi NUTS-1 düzeyindeki bölgelerinden Akdeniz'e, Kuzey Bölgesi NUTS-1 düzeyindeki bölgelerden Doğu Karadeniz bölgesinin tamamı ile Batı Karadeniz bölgesinin bir kısmına, Orta Bölgesi NUTS-1 düzeyindeki bölgelerden Batı Anadolu bölgesinin tamamı ile, Batı Karadeniz, Ege, Doğu Marmara bölgelerinin bir kısmına, Batı Bölgesi ise NUTS-1 düzeyindeki bölgelerden İstanbul ve Batı Marmara'nın tamamı ile Ege ve Doğu Marmara'nın bir kısmına karşılık gelmektedir.

- Yine Nüfus ve Sağlık Araştırması özelinde, örneklemin alınmasında Ulusal Adres Veri Tabanı'nın kullanılması nedeniyle, bu veri tabanına kayıtlı olmayan evsiz ve göçer kişiler ile kayıtsız göçmenler başta olmak üzere birçok grup örneklemin dışında kalmıştır. Nüfus ve Sağlık Araştırması örnekleminin dışında kalan bu alt gruplara ait olmakla eğitimden dışlanma riskinin arttığı göz önüne alındığında, bu verilerden hareketle yapılan tahminlerin eğitimden dışlanma sorununu olduğundan küçük olarak yansıttığı sonucu çıkarılabilir.
- Nüfus ve Sağlık Araştırması anketlerinden gelen yaş verileri beyana dayalıdır. İsteyerek veya istemeyerek yanlış yaş bildirimi olası kısıtlardan biridir. Benzer bir şekilde okula devam ve devam edilen sınıfla ilgili veriler beyana dayalıdır; 'ilkokul' ve 'ilköğretim' kavramlarının karıştırılıyor olması bu noktadaki beyan ve kayıtlar açısından ayrıca bir kısıt yaratabilmektedir.

Okul ve Öğrenci Anketleri ile Sınavlardan Edinilen Veriler

- 15 yaş grubuna yönelik PISA ve 8. sınıfa yönelik TIMSS⁴⁹ gibi okul/öğrenci anketleri ile sınavlardan gelen verileri toplayan araştırmalar, örneklemin okullar ve öğrenciler üzerinden alınması nedeniyle okul dışındaki çocuklara yönelik herhangi bir veri içermemektedir. Ancak eğitim sisteminin içinde olan öğrencilerin eğitim çıktılarının coğrafi bölge, cinsiyet, sosyoekonomik durum, aile özellikleri ve okul

kaynakları vb. kategorilerde ayrıştırılarak incelenmesine olanak sağlamaktadır. Eğitim çıktıları açısından öğrenme düzeyi düşük olan öğrenciler ile eğitimden dışlanma arasındaki bağdan hareketle rapor kapsamında PISA ve TIMSS verilerinden hareketle bazı temel değerlendirmelere yer verilecektir.

İdari Veriler

- MEB'in idari amaçlarla topladığı veriler ve yayınladığı istatistikler okul dışındaki çocuklar içindeki iki grubu tamamen yok saymaktadır. Birinci grup, yasalara göre vatandaş olmaya hakkı olmakla birlikte Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi'ne (MERNİS) kayıtlı olmayan, yani nüfusa kaydı yapıp vatandaşlık numarası alınmayan çocuklardır. MEB okula kayıtlı ilgili birçok işlemi MERNİS üzerinden yürüttüğü için MERNİS'te kaydı olmayan bir çocuk kendisi okula gelip kayıt olmayı talep etmedikçe idari verilerde görünmemektedir.

İkinci grup, vatansız olup Türkiye'de bulunan çocuklar, Türkiye'de yaşayan ancak başka bir ülkenin vatandaşı olan ve yabancı kimlik numarası olmayan çocuklar ile Türkiye'de yaşayan ve yabancı kimlik numarası olan ancak ilköğretime kayıt olmayan çocuklardır. Bu çocuklarla ilgili MEB'in herhangi bir verisi bulunmamaktadır.

MERNİS sisteminde olup da UAVT'de adresi olmayan veya UAVT'de kayıtlı adresinde bulunamayan ve bu nedenle okula kaydı yapılamayan çocukların sayıları bilinmekle birlikte bu çocuklara ilişkin herhangi bir başka bilgi bulunmamaktadır.

- MEİ'nde okula devam değil, kayıt esas alınmaktadır. Bu nedenle, okula bir noktada kayıt olup daha sonra eğitimine devam etmeyen çocuklar MEİ'de ayrı bir grup olarak görülememektedir.
- e-Okul veritabanında devamsızlık, kayıtsızlık ve farklı nedenlerle "pasif" hale düşen öğrencilerle ilgili veri bulunmaktadır. Ancak e-Okul veritabanının üç yıllık bir geçmişi olması, yıldan yıla içeriğinin değişikliklere uğraması, veri girişinin doğruluğunu kontrol edecek herhangi bir sistemin var olmayışı, verilere dayanarak bu rapor kapsamında yapılan değerlendirmelerin güvenilirliğine şüpheyle yaklaşmayı gerektirmektedir.
- İlgili mevzuatta tanımlanmadığı için e-Okul veritabanında okulu terkle ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu nedenle okulu terk etmiş çocuklarla ilgili doğrudan herhangi bir bilgiye ulaşmak, bu çocukların durumunu izlemek mümkün değildir.
- e-Okul veritabanı kayıtlı olan her öğrencinin bireysel ve ailevi özellikleriyle ilgili bilgi bulundurmak üzere tasarlanmıştır ancak veri girişiyle ilgili sorunlardan dolayı önemli bir miktar veri eksiktir. Rapor kapsamında bu veriler zaman kısıtlılığı nedeniyle değerlendirilememiştir.
- e-Okul ve MEİ'deki yaş verileri MERNİS kayıtlarına dayalıdır. Nüfus kaydındaki yaşın çocuğun gerçek yaşını yansıtmadığı durumların varlığı yaş verilerinin güvenilirliğini azaltan kısıtlardan biridir.

Bu üç gruptaki veri kaynaklarının farklı kısıtları göz önüne alınarak, rapor kapsamında değerlendirmeler mümkün olduğunca birden çok veri kaynağını kullanarak yapılacaktır. Her üç gruptaki veri kaynaklarının kapsamları, tasarımları ve örneklemeleri nedeniyle dışarıda bıraktığı, bir diğer deyişle ulusal düzeyde toplanan verilerde görülmeyen çocuklara ilişkin değerlendirmeler farklı araştırmalar ve raporlardan hareketle yapılarak bu çocuklar görünür kılınmaya çalışılacaktır.

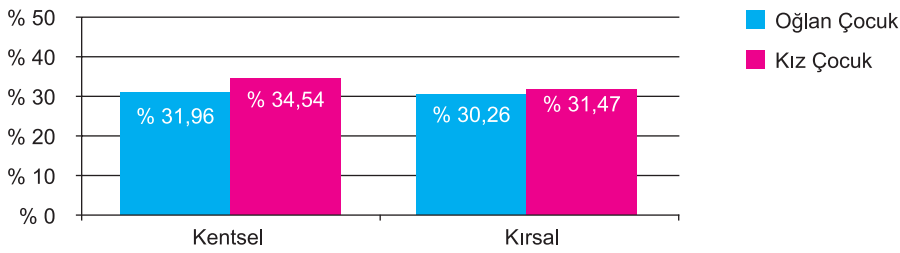
Birinci Boyut: Okul Öncesi Eğitimde Okul Dışındaki Çocuklar

Birinci Boyut, D5B ve Türkiye özelinde, 5 yaş grubunda olup da okul öncesi eğitim veya ilköğretime kayıtlı olmayan çocukları kapsamaktadır. Birinci Boyut kapsamındaki çocuklar, okul öncesi eğitimden faydalanamamaları nedeniyle ilköğretime yeterince hazırlanamayabilmekte, bu nedenle ilköğretime hiç başlamama, geç başlama veya başlayıp ayrılma riskleri daha yüksek olmaktadır.

Veri Kaynakları: Birinci Boyuttaki çocukların profillerine dair değerlendirmeler önceki bölümde Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine ilişkin kısıttan dolayı ağırlıklı olarak idari veriye dayanarak yapılabilmektedir.⁵⁰ İdari veri kapsamına alınan 5 yaşa yönelik okul öncesi eğitim hizmetleri arasında MEB'in düzenlemelerine tabi olan resmi ve özel anaokulları ve anasınıfları ile özel kreş ve gündüz bakımevleri, mobil anaokulları, yaz anaokulları ve sınıfları ile devlet kurumları bünyesinde çalışanların çocukları için açılan çocuk bakımevleri bulunmaktadır; sivil toplum kuruluşları ve belediyeler tarafından yürütülen merkez veya toplum temelli hizmetler ülke geneline ait toplu verilerin olmayışı nedeniyle dahil edilmemiştir.

Genel Bakış: Türkiye'de okul öncesi eğitimin dışında olan çocuk oranlarına yıllara göre bakıldığında, 2004 yılından itibaren çok hızlı bir düşüşün yaşandığı görülür; ancak 2010-2011 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde bu yaş grubundaki her üç çocuktan biri (yüzde 32,63) hala okul öncesi eğitime kayıtlı değildir.⁵¹ Grafik 1'de de görüldüğü üzere okul öncesi eğitimde kentte eğitim sisteminin dışında kalan çocukların oranları kırsala göre birkaç yüzde puan yüksektir.

Grafik 1: 5 yaş grubunda okul öncesi ve ilköğretime kayıtlı olmayan çocuklar

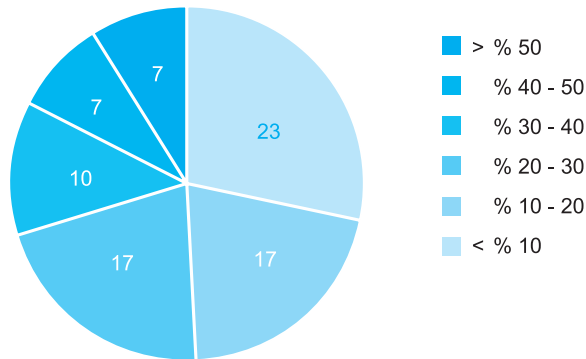

(2010-2011 MEİ ve ADNKS 2010)

Okul öncesi eğitimin dışında kalan çocukların özelliklerine bakıldığında şu profildeki çocuklar ön plan çıkmaktadır:

Kız Çocuklar: 5 yaş grubundaki çocukların eğitime kayıt oranlarında toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi 0,967'dir;⁵² endeksin düşüklüğü okul öncesi eğitimden dışlanmada toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin belirli bir düzeyde var olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 2: Okul dışında olan 5 yaşındaki çocuk oranlarına göre il sayıları⁵³

(2010-2011 MEİ ve ADNKS 2010)

Okul Öncesinin Yaygınlaştırılmasında Geride Olan İllerde Yaşayan Çocuklar: Türkiye’de 5 yaş grubunda olup okul öncesi eğitim veya ilköğretime kayıtlı olmayan çocukların coğrafi dağılımı incelendiğinde, iller arasında uçurum olarak nitelenebilecek farklılıklar ön plana çıkar. Örneğin Burdur, Nevşehir, Trabzon gibi illerde 5 yaş grubundaki çocukların neredeyse hepsi eğitim sisteminin içindeyken, İstanbul’da 5 yaşındaki her iki çocuktan biri, Ağrı’daysa her üç çocuktan ikisi eğitim sisteminin dışındadır.⁵⁴ 5 yaş grubundaki çocuklar arasında okul-öncesi eğitime kayıtlı olmayanların oranının yüzde 50’den büyük olduğu yedi il vardır; beşi Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndedir; diğer iller Ağrı ve İstanbul’dur.

Yoksul Hanelerde Yaşayan Çocuklar: Birinci Boyutun gelir düzeyiyle ilişkisine bakıldığında, araştırmalar Türkiye’de 6 yaş öncesine yönelik okul öncesi eğitim seçeneklerinin erişilebilirliğinin hanehalkının gelir durumuyla kayda değer ilişkisinin altını çizmektedir.⁵⁵ Hanehalkı düzeyinde yapılan bir araştırmaya göre düşük sosyoekonomik statüye sahip annelerin yüzde 20’sinden azı mahallelerinde 36-47 ay grubundaki çocuklarına yönelik bir okul öncesi eğitim seçeneğine sahipken yüksek sosyoekonomik statüye sahip annelerin için bu oran yüzde 50’inin üstündedir.⁵⁶ İller düzeyinde genel eğilime bakıldığında, İnsani Gelişme Endeksi (IGE) ile 5 yaş grubunda okul öncesi eğitimin dışında olan çocuk oranı arasında ters bir orantı olduğu görülür;⁵⁷ insani gelişme açısından daha geri düzeylerde olan illerde 5 yaşında olup da okul öncesi eğitimde kayıtlı olmayan çocuk oranı daha yüksektir.

Okul öncesi eğitimin düşük gelirli hanelerdeki çocuklara daha çok fayda sağladığı ve buna bağlı olarak yoksulluğun eğitim üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma ve toplumsal eşitsizliğin nesilden nesile aktarımını engelleme noktasında etkili bir müdahale olabildiği düşünüldüğünde, gelir düzeyi daha düşük olan hanelerdeki çocukların okul öncesi eğitimden daha az yararlanabiliyor olması büyük bir kayıptır. Bu bağlamda dezavantajlı durumdaki çocukların okul öncesi eğitime erişimlerini artırmak için kamu politikalarının gözden geçirilmesi ihtiyacı aciliyetini korumaktadır.

Özel Eğitim Gereksinimi olan Çocuklar: Birinci Boyutun çocuğun özel eğitim gereksinimiyle ilişkisine doğrudan bakmayı sağlayacak herhangi bir veri mevcut değildir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ne göre özel eğitime gereksinimi olan bireylerin zorunlu eğitim çağı 3 yaşında başlar. Bu bağlamda devletin 3-5 yaş grubunda özel eğitime gereksinimi olan tüm bireylerin ücretsiz okul öncesi eğitime erişimini sağlama yükümlülüğü bulunur. Ancak özel eğitim okulu bünyesindeki anasınıflarına 727 çocuk kayıtlı bulunmaktadır; okul öncesi kademede kaynaştırma eğitiminden 588 öğrenci yararlanmaktadır.⁵⁸ Türkiye’de 5 yaş grubundaki 1,225,563 çocuğun 20 binden fazlasının bir veya birden çok engeli bulunduğu tahmin edilmektedir.⁵⁹ Bu istatistiklere dayanarak, 5 yaş grubundaki engelli çocukların okul öncesi eğitimi zorunlu kılan yasal düzenlemeye rağmen yüksek oranlarda eğitimden dışlandığı veya uygun eğitim alamadıkları sonucu çıkarılabilir.

İkinci ve Üçüncü Boyut: İlköğretim Yaş Grubunda Olan Okul Dışındaki Çocuklar

Türkiye özelinde D5B’nin İkinci ve Üçüncü Boyutları olan 6-10 yaş ve 11-13 yaş grubunda olup eğitimden dışlanan, yani okula devam etmeyen çocuklar, geçmiş ve gelecekteki okula devamlarına göre üç gruba ayrılarak incelenecektir: (1) geçmişte okula devam edip şimdi devam etmeyen çocuklar, (2)şimdi devam etmeyen ve gelecekte de okula hiç devam etmeyecek çocuklar, (3)şimdi devam etmeyen ama gelecekte okula devam edecek çocuklar.

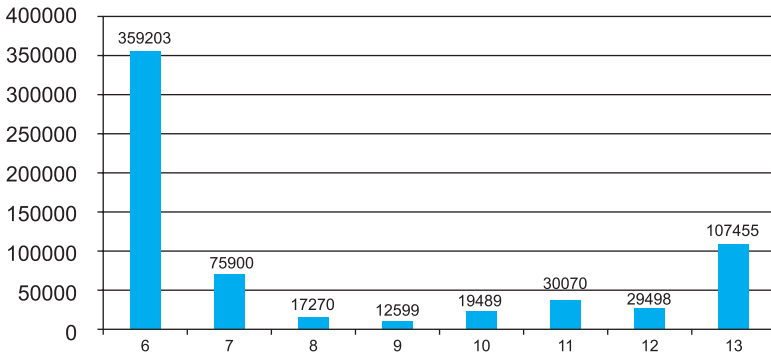
Veri Kaynakları: İkinci ve Üçüncü Boyutlara ilişkin değerlendirmeler için bu raporda mevcut araştırma ve analizlerin yanı sıra MEİ⁶⁰ ve e-Okul 2010-2011 makro-verileri ile Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 mikro-verileri kullanılmıştır. Genel olarak MEİ makro-verilerinden okula kayıtlı ilgili değerlendirmeler, e-Okul makro-verilerinden okula kayıtlı çocukların okula devamıyla ilgili değerlendirmeler, Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008

mikro-verilerinden ise kayıtlı veya kayıtsız okula gitmeyen çocukların ve yaşadıkları hanenin coğrafi konumu ve özellikleriyle ilgili değerlendirmeler yapılabilmektedir. Veri kaynaklarıyla ilgili temel bir kısıt farklı yıllara ait olmalarıdır; idari veriler 2010-2011 eğitim-öğretim yılına aitken, Nüfus ve Sağlık Araştırması verileri Ekim-Kasım 2008'de toplanmıştır. Bu nedenle yapılan değerlendirmeler arasındaki farkın bir kısmı, iki verinin ayrı zamanlarda toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Ulusal düzeyde toplanan idari ve hanehalkı verilerinde travmatik nitelikteki deneyimler, nüfusa kayıtsız olma gibi çocuğun eğitim sistemi dışına çıkmasına yol açan konuları görmek mümkün değildir. Ancak okul dışındaki çocukları ve dışlanmalarına neden olan engelleri mümkün olan en kapsamlı şekilde analiz edebilmek için bu özellikleri görünür kılmak önemlidir. Bu nedenle, raporun bu bölümünde bu tür özellikler mevcut araştırma ve analizlerden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Genel Bakış: Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 mikro-verilerinden hareketle yapılan tahmine göre⁶¹ 6-13 yaş grubunda okul dışındaki çocuk sayısı 651.482'dir; bu çocukların 484.460'ı 6-10 yaş grubundadır. Geçmişte okula devam edip şimdi devam etmeyen, bir diğer deyişle okulu terk etmiş olan toplam çocuk sayısı 190.716'dır; bu çocukların 126.666'sı 11-13 yaş grubundadır. Geçmişte okulla hiç ilişkisi olmamış ve gelecekte de olmayacağı tahmin edilen toplam çocuk sayısı 56.786'dır; bu çocukların okula hiç kayıt olmadıkları veya kayıt olup hiç devam etmedikleri düşünülebilir. Şu anda okula devam etmeyen ancak gelecekte okula devam edeceği tahmin edilen, bir diğer deyişle okula geç başlayacağı tahmin edilen çocuk sayısı ise 403.979'dur; bu çocukların neredeyse tamamı 6-10 yaş grubundadır.

Grafik 3: Yaşa göre okul dışındaki çocuk sayıları

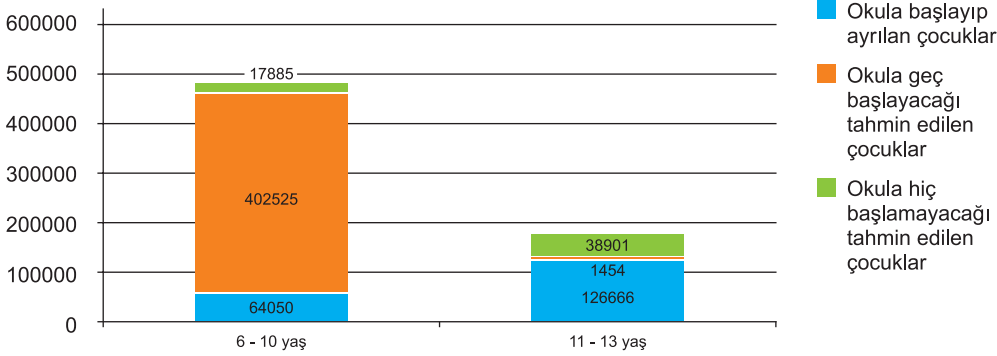

(TNSA 2008)

Okul dışındaki çocuk sayısı oran olarak hesaplandığında 6-10 yaş grubundaki çocukların yüzde 7,5'i, 11-13 yaş grubundaki çocukların yüzde 4,3'ünün okul dışında olduğu görülür. Okul dışındaki çocuk oranının en düşük olduğu tek yaş 9'dur. Bu yaş grubunda düzeltilmiş net devam oranı yüzde 99,1'dir.

6-10 yaş grubunda okul dışında olan çocukların yüzde 83,1'i gelecekte okula devam edeceği tahmin edilen çocuklardır, yani okula geç başlayacağı düşünülen çocuklardır. Okula geç kayıt 7 ve 8 yaşlarında yoğunlaşmıştır. 11-13 yaş grubunda eğitim dışında olan çocukların yüzde 75,8'i ise geçmişte okula devam edip artık devam etmeyen çocuklardır. Eğitimden ayrılmalara 10 yaşında başlamakta, 13 yaşında yüzde 7 oranlarına yükselmekte, ardından gelen yaşlarda katlanarak artmaktadır. İlköğretim kademesinde eğitimden ayrılmalara en yoğun olduğu sınıflar 6. (yüzde 3,2) ve 1. sınıftır (yüzde 1,2). Bu bulgu okulu terk konusunda 2006 yılında okulu terk eden çocuklarla yapılan bir araştırmayla kısmen örtüşmektedir; araştırmada okulu terkin 5. ve 6. sınıflarda yoğunlaştığı, okulun terk edildiği ortalama sınıfın 4,43, ortalama yaşın 11,61 olduğu bulunmuştur.⁶²

Grafik 4: Okul dışındaki çocukların geçmişteki ve gelecekteki tahmini okula devam durumları, yaş grubuna göre

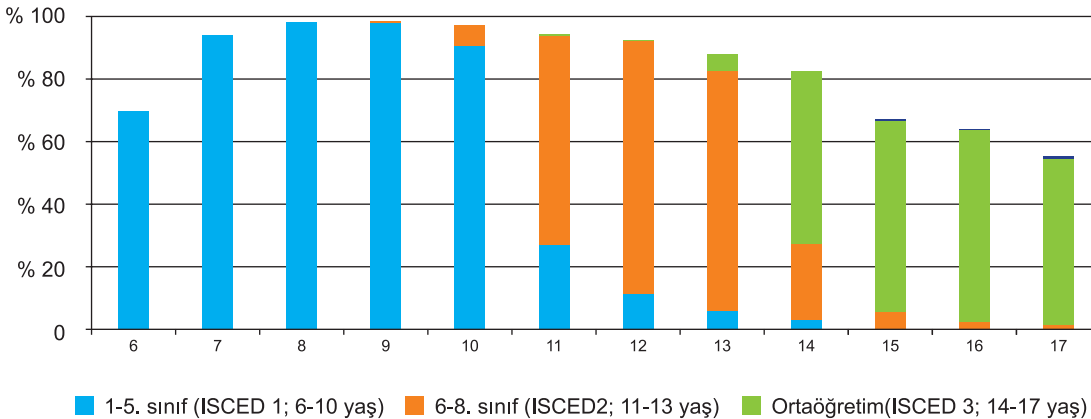

(TNSA 2008)

Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerinden çıkan bir diğer gösterge kademeler arası geçiş oranlarıdır: 1-5. sınıf düzeyine denk gelen ISCED 1 kademesinden 6-8. sınıf düzeyine denk gelen ISCED 2 kademesine geçiş oranı yüzde 97'dir (oğlan öğrenciler: yüzde 98; kız öğrenciler: yüzde 95). ISCED 2 kademesinden ortaöğretime denk gelen ISCED 3 kademesine geçiş oranı ise yüzde 76'dır (oğlan öğrenciler: yüzde 78; kız öğrenciler: yüzde 74).

MEİ verilerine göre 6-13 yaş grubu için net kayıt oranı Aralık 2010 itibarıyla yüzde 98,41'dir; buna göre bu yaş grubundaki 162.184 çocuk ilköğretime kayıtlı değildir.⁶³ Yine 6-13 yaş grubu için ortaöğretime kayıtlı çocuklar da dahil edilip düzeltilmiş net kayıt oranı hesaplandığında yüzde 99,1'e ulaşılmaktadır; buna göre bu yaş grubundaki 91.896 çocuk ilköğretim veya ortaöğretime kayıtlı değildir.⁶⁴ Bu oranlar sadece okula kayıtları aktif⁶⁵ olan öğrenciler dikkate alınarak hesaplandığında Aralık 2010 itibarıyla 6-13 yaş grubu için net kayıt oranı yüzde 97,1; düzeltilmiş net kayıt oranı ise yüzde 97,8'dir.⁶⁶

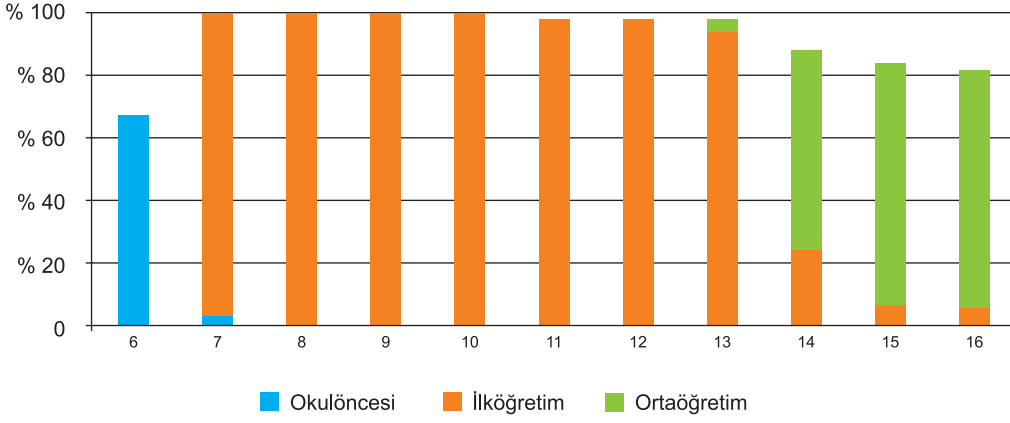
Grafik 5: Yaşa göre kademelere devam oranları, 2008

(TNSA 2008)

Grafik 6'da yaşa göre çocukların okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretime kayıt durumları görülmektedir.

Grafik 6: 5-16 yaş grubunda yaşa göre kademelere kayıt oranları (aktif ve pasif), 2010

(2010-2011 MEİ)

Okula kayıtsızlık 7-10 yaş aralığı için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmamaktadır. 6, 11, 12 ve 13 yaş grupları içinse okula kayıtsızlık ilköğretimden dışlanmanın bir türü olmaya devam etmektedir. Bu raporun hazırlandığı zaman zorunlu olmayan ortaöğretim düzeyine gelindiğinde kayıtsızlık oranlarında önemli bir artış görülmüştür.

Roman kız çocuklar Küçükbakkalköy'deki bir okulda sıralarında gülümsüyor. Okul Roman çocuklar için yetiştirici sınıf imkanı sunuyor.

© UNICEF/NYHQ2005-1199/LeMoyné

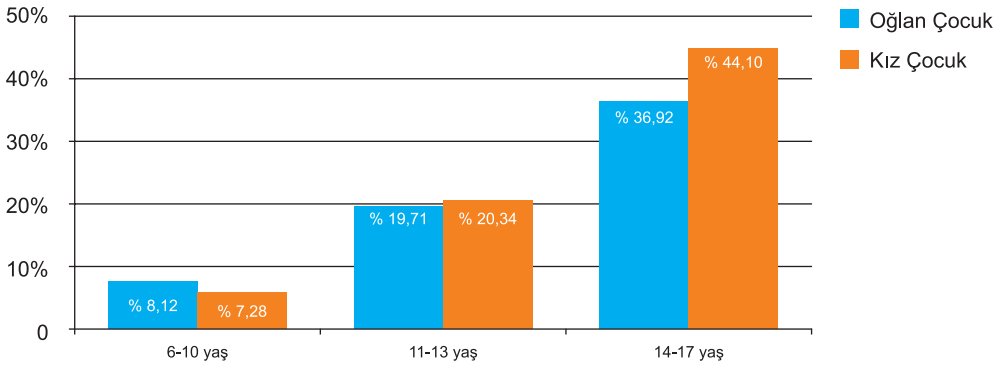
Okul dışındaki çocuklara ilişkin bazı verileri içeren bir diğer idari veri kaynağı e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'dir. 2008 yılında kullanılmaya başlanan e-Okul ile 2009-2010 ve 2010-2011 eğitim-öğretim yılları için öğrenci düzeyinde bilgi toplanmıştır. Okul dışındaki çocuklarla ilgili e-Okul'dan gelen veriler MEİ verilerine yansıtılan kayıtsızlığın yanı sıra pasif statüdeki öğrencilere dairdir. Pasif statüsü, okula devamı engelleyen sağlık sorunları, çocuğun vefat etmesi, çocuğun yurtdışına çıkması ve veli isteğiyle kaydın ertelenmesinin yanı sıra öğrenim çağı dışına çıkan çocuklar ile açık ilköğretime kaydı yapılan çocuklar için kullanılmaktadır.⁶⁷ Bu kapsamda, öğrenim çağı dışına çıkan çocuklar grubu, ilköğretime başlayıp mezun olmadan eğitim sisteminden ayrılan, yani okulu terk eden çocuklardır.⁶⁸

Temmuz 2011 itibarıyla e-Okul sisteminde toplam 426.885 çocuk pasif statüdedir; pasif statüdeki bu çocukların 284.597'si öğrenim çağı dışına çıkmıştır.⁶⁹ Öğrenim çağı dışına çıktığı için pasif statüde olan çocukların yüzde 59,2'si kız çocuktur. Öğrenim çağına çıktığı için pasif statüde olan çocukların yüzde 68,5'i 14-17 yaş grubundadır; yüzde 68'i ise 6-8. sınıflarda pasif duruma düşmüştür.

İlköğretim kademesinde okul dışındaki çocukların profiline bakıldığında şu özellikler ön plan çıkmaktadır; ancak bu özelliklerin birbirini dışlayan bir yapıda olmadığı, bir çocuğun birden çoğuna sahip olabileceği unutulmamalıdır.

Kız Çocuklar: Grafik 7'de görüldüğü üzere eğitimden dışlanmayla ilişkili etmenlerden biri çocuğun cinsiyetidir. Yaş ilerledikçe, kız çocukların oğlan çocuklara göre eğitimden dışlanma oranları artmaktadır.

Grafik 7: Cinsiyete göre okul dışındaki çocuk oranı

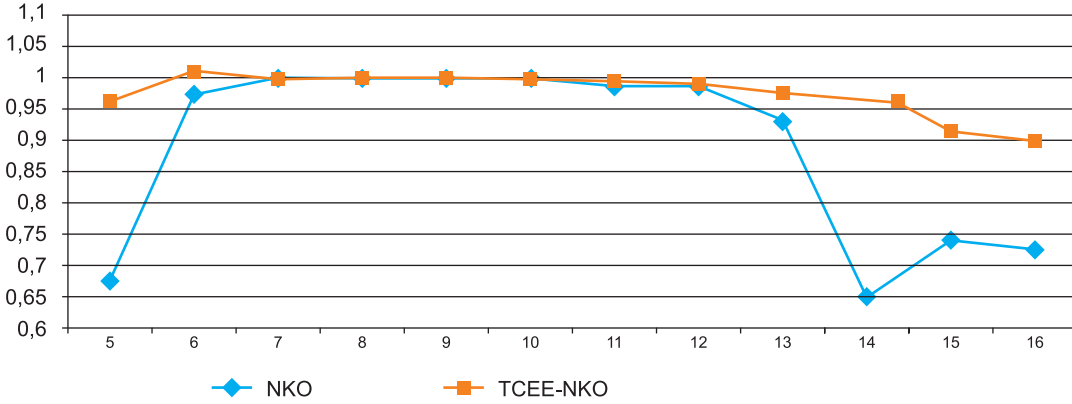

(TNSA 2008)

TNSA 2008 verilerine göre 6-13 yaş grubundaki kız çocukların okula başlayıp ayrılma oranları oğlan çocuklara göre daha yüksektir. Okula başladıktan sonra ayrılma oranları bu yaş grubundaki oğlan çocuklar için yüzde 1,0'ken kız çocuklar için yüzde 2,8'dir. Yine aynı yaş grubu için okula başlamamış olma oranı oğlan ve kız çocuklar için kayda değer bir şekilde farklılaşmamaktadır; oğlan çocuklar için yüzde 4,7, kız çocuklar için yüzde 4,6'dır.

Benzer bir şekilde net kayıt oranları cinsiyet açısından incelendiğinde genelde 1-7. sınıf düzeyine denk gelen 6-12 yaş grubu için net kayıt oranı üzerinden hesaplanan toplumsal cinsiyet eşitlik endeksinin tam eşitlik hali olan 1'e çok yakın olduğu görülür. 13 yaşından itibaren toplumsal cinsiyet eşitlik endeksi kız çocuklar aleyhine 1'den hızla uzaklaşmaya başlar ki bu bu yaş grubunda daha çok sayıda kız çocuğun göreceli olarak eğitim dışında kaldığını göstermektedir. Endeks 16 yaş için 0,9'un altına düşmektedir.

Grafik 8: 5-16 yaş için net kayıt oranı ve NKO'ya göre toplumsal cinsiyet eşitlik endeksi

(2010–2011 MEİ)

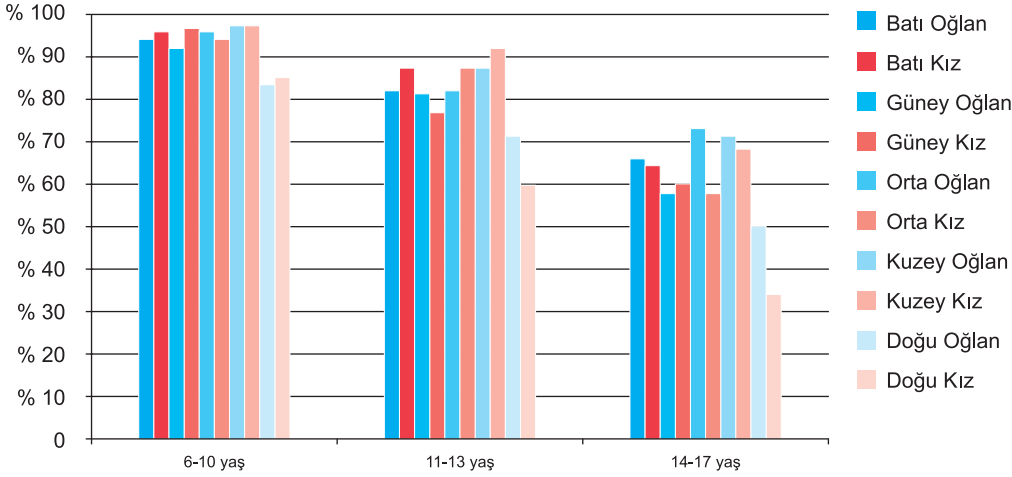
Net kayıt oranı yerine herhangi bir eğitim kademesinde okula kayıtlı çocuk oranına bakıldığında ise zorunlu eğitim çağı kapsamındaki 6 ve 14 yaş için oranın göreceli olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Herhangi bir eğitim kademesine kayıtlı 14 yaş grubundaki çocuk oranının net kayıt oranından daha yüksek olmasının nedeni bu yaştaki bazı çocukların kayıt oldukları eğitim düzeyiyle ilgilidir. 14 yaşındaki çocukların yüzde 22,5'i lise değil, ilköğretim okuluna kayıtlıdır ki bu nedenle ortaöğretim net kayıt oranı hesaplamasına dahil edilmemektedir.⁷⁰ Ancak belirtilmesi gereken bir diğer nokta ilköğretim okuluna kayıtlı olan 14 yaşındaki çocukların yüzde 13'ünün öğrenim çağı dışına çıkma nedeniyle kaydının pasif oluşudur; bu çocuklar aslında okuldan ayrılmıştır.⁷¹

MEİ verileri kullanılarak ilköğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun boyutu ve yapısıyla ilgili başka bazı değerlendirmeler de yapılabilir. Örneğin, 2010 yılında çoğunluk öğrenci için ilköğretimden mezuniyet yaşı olan 13-14 yaş grubunda genel nüfus içinde kız çocuk sayısının oğlan çocuk sayısına oranı 0,946 iken, aynı yıl ilköğretimden mezun olan kız öğrenci sayısının oğlan öğrenci sayısına oranı 0,890'dır.⁷² 2010 yılında mezun olan bu grup öğrencinin ilköğretime yeni kayıt olduğu 2002-2003'te kız öğrenci sayısının oğlan öğrenci sayısına oranı ise 0,902'ydı.⁷³ Bu oranlar okul dışındaki çocuklar arasında kız çocukların zamanla artan bir dezavantajı olduğunu gösterir. Ancak ilköğretimden mezuniyette kız öğrenci sayısının oğlan öğrenci sayısına oranının 2005'te 0,828 olduğu düşünülürse, son yıllarda genel bir iyileşme yaşandığı göz ardı edilemez.⁷⁴

Dezavantajlı Bölgelerdeki İllerde Yaşayan Çocuklar: TNSA 2008 verilerine göre hesaplanan 1-5. sınıf, 6-8. sınıf ve ortaöğretim düzeyinde düzeltilmiş net devam oranına TNSA'da kullanılan beş ana coğrafi bölge üzerinden ayrıştırılarak bakıldığında tüm yaş grupları için bu oranların Doğu Bölgesinde⁷⁵ en düşük olduğu görülmüştür. Okula başlayıp ayrılma oranlarında da benzer bir eğilim mevcuttur; ülke genelinde 6-19 yaş grubu için yüzde 18,3 olan okuldan ayrılma oranları Doğu Bölgesinde yüzde 21,5'tir.

Düzeltilmiş net devam oranlarını gösteren Grafik 9'da da görüldüğü üzere Doğu Bölgesindeki illerde yaşayan kız çocuk ve oğlan çocukların okulun dışında veya yaşitlarının gerisinde kalma oranları 11-13 yaş grubunda görünür bir şekilde farklılaşmaya başlamaktadır. Benzer bir farklılaşma Orta ve Kuzey Bölgelerinde 14-17 yaş grubunda ortaya çıkmaktadır.

Grafik 9: Bölge ve cinsiyete göre düzeltilmiş net devam oranı

(TNSA 2008)

MEB'in kendi idari verilerinden hareketle hesapladığı iller özelindeki kayıt oranlarına bakıldığında iller arasında farklılaşma görülmektedir. Kayıt oranlarının düşüklüğünün nedenlerinden biri ADNKS'deki hatalı kayıtlar olabilmekle birlikte, bunun iller arasındaki farklılaşmanın ne kadarına yol açtığı bilinmemektedir. Kayıt oranlarının en düşük olduğu on ilin dokuzu Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerindedir, onuncu il Yozgat'tır.⁷⁶ Yine aynı illerde kız çocukların kayıt oranı oğlan çocukların kayıt oranından daha düşüktür.

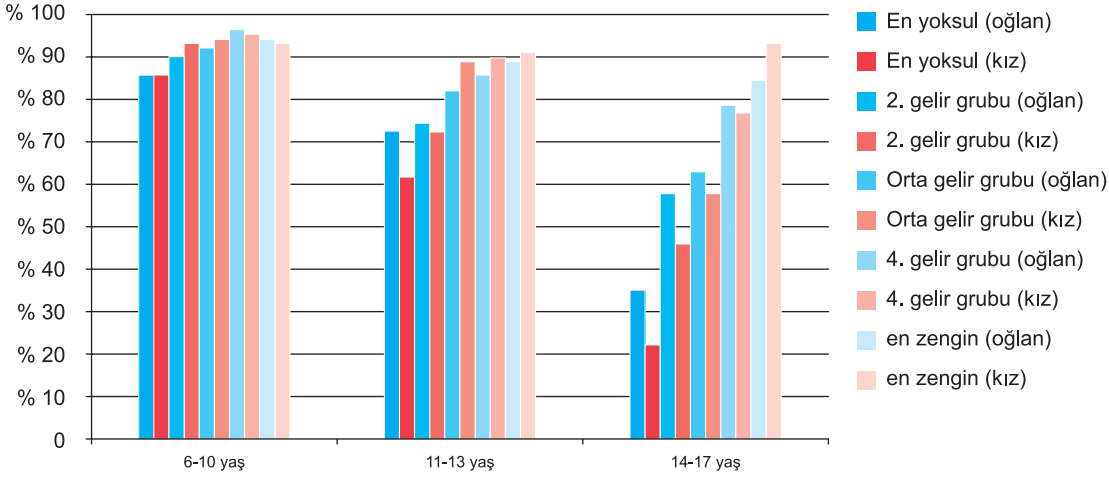
İdari eğitim kayıtlarında öğrenim çağı dışına çıktığı için pasif olarak işaretlenen 284.487 çocuk incelendiğinde bölgeler arasında derin farklılıklar görülür.⁷⁷ Her bir bölgedeki toplam öğrenci sayısı ile aynı bölgede öğrenim çağı dışına çıktığı için pasif olarak işaretlenen öğrenci sayısı karşılaştırıldığında Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinin göreceli yüksek rakamlara sahip olduğu görülür.⁷⁸

Kırsal Alanda Yaşayan Çocuklar: Kentsel ve kırsal alanlarda ikamet eden çocuklar için düzeltilmiş net devam oranlarında farklılaşma söz konusudur. 6-10 yaş grubunda kentsel alanda düzeltilmiş net devam oranı yüzde 93,1, kırsal alanda ise yüzde 90,3'tür. Oranlar arasındaki farklılaşma, kırsal alanda eğitimden dışlanma oranının kentsel alana göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. TNSA 2008 verisine göre 6-13 yaş grubu için okula başlamamış olma oranı kırsal alanda yüzde 6.0 iken, kentsel alanda yüzde 4; benzer bir şekilde okula başlayıp ayrılmış olma oranı yine aynı yaş grubu için kentsel alanda yüzde 1,6 iken kırsal alanda yüzde 2,6'ya yükselmektedir. Kırsal alanda yaşayan çocuklar içinde de daha ücra yerleşim yerleri ile zor arazi ve iklim koşullarında yaşayan çocukların durumları ayrıca inceleme gerektirmekle birlikte bu noktada herhangi bir verinin bulunmaması sonucu rapor kapsamında değerlendirme yapılamamıştır.

Yoksul Hanelerde Yaşayan Çocuklar: Devam oranları çocuğun yaşadığı hanenin gelir durumuna göre de farklılaşmaktadır. Grafikten de görülebileceği gibi eğitimden dışlanma ve hane geliri arasında çarpıcı keskinlikte bir ilişki mevcuttur. Bu konuda yapılan araştırmalar bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Örneğin okula zamanında kaydolmayan çocukların genel olarak sosyoekonomik düzeyi oldukça düşük ailelerden geldiği, ortalama çocuk sayısının beş olduğu, okula iki yıl gecikmeli olarak da kayıt yapmayan ailelerde sosyoekonomik düzeyin daha da düşük olduğu görülmüştür.⁷⁹

Grafikte görülen bir diğer eğilim, düşük hane geliriyle özellikle 11-13 yaş ve 14-17 yaş gruplarında eğitimden dışlanma arasındaki ilişkinin kız çocuklar için daha derin oluşudur.

Grafik 10: Düzeltilmiş net devam oranı ve hane geliri

(TNSA 2008)

Benzer bir şekilde TNSA 2008 verilerine göre okula başlayıp ayrılma oranları da yoksul hanelerde yaşayan çocuklar için daha yüksektir; 6-19 yaş grubundaki tüm çocukların yüzde 18,3'ü okuldan ayrılırken en yoksul gelir diliminde olan çocukların yüzde 24,7'si okuldan ayrılmaktadır. Yine aynı yaş grubundaki çocuklar için okula başlamamış olma oranı yüzde 3,8 iken, en yoksul gelir dilimindeki çocuklar için bu oran yüzde 8,7'dir.

Hanehalkı yoksulluğu ve eğitimden dışlanma arasında kendini geç kayıt, kayıt olmama, düzensiz devam veya okuldan erken ayrılma olarak gösteren ilişki hem doğrudan, yani hanehalkının eğitimle ilgili masrafları karşılayamaması, hem de dolaylı, yani yoksulluğun sonucu olarak çocuğun yetersiz beslenme, kronik açlık, kötü sağlık durumu ve çocuk işçiliğine maruz kalması, şekilde gerçekleşebilir; her iki şekilde de çocuğun eğitimden dışlanma riskini artırır.

Çalışan Çocuklar: Çocuk işçiliği çocuğun okul dışında oluşuyla yakından ilişkilidir. Okul dışında olan çocukların birçoğu farklı tür işlerde çalışmaktadır; okula devam eden çocuklar içinse çalışmak onları eğitimden erken ayrılmaya daha yatkın kılabilir. Bu nedenle, çocuk işçiliği ve okul dışındaki çocuklar arasındaki karşılıklı etkileşimin anlaşılması hem Herkes için Eğitim (HİE) hem de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi için büyük öneme sahiptir.

Bu bölüm çocuk işçiler ve okul dışındaki çocuklara ilişkin istatistikî profili sunmaktadır. İşbu profil HİE ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesine dair etkili politika stratejilerinin tasarlanması için elzem bir başlangıç noktasıdır.

MEİ, e-Okul ve Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerinden okul dışındaki çocukların çalışıp çalışmadığıyla ilgili herhangi bir bilgi edinilmesi mümkün değildir; ancak 2006 yılında Hanehalkı İşgücü Anketi'ne paralel olarak yapılan Çocuk İşgücü Anketi (ÇİA) bu bağlamda önemli bir veri kaynağıdır. ÇİA verisinden hanenin gelir düzeyi ve bulunduğu coğrafi bölge ile çocuğun dini, etnisitesi gibi temellerde herhangi bir ayrıştırma mümkün olmasa da bu veriye dayanarak okul dışındaki çocuklar ve çocuk işçiliği arasındaki bağlarla ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir:⁸⁰

- ÇİA 2006 verilerine göre 6-14 yaş grubundaki çocukların yüzde 2,78'si çocuk işçidir. Veriler cinsiyet ve yerleşim yerine göre ayrıştırıldığında oranlar kayda değer değişkenlik göstermektedir. Kız çocukların (yüzde 3,2) oğlan çocuklara göre (yüzde 2,4) çocuk işçi olma olasılığı daha yüksektir. Kırsal alanda

yaşayan çocuklar (yüzde 4,2) kentsel alanda yaşayan çocuklara göre daha yüksek oranda çocuk işçi olarak çalışmaktadır.

- Bekleneceği şekilde çocuk işçi olma olasılığı çocuğun yaşı arttıkça yükselmektedir; 12-14 yaş grubundaki çocukların yüzde 6'sı çocuk işçi olarak çalışmaktadır.
- Hanehalkı reisinin okumaz-yazmaz olduğu hanelerde çocuk işçiliği oranı daha yüksektir; bu yoksulluğun ve eğitim düzeyinin nesiller arası aktarımına dair bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, herhangi bir sosyal güvenlik sistemine kaydı olmayan hanelerde yaşayan çocukların çocuk işçisi olma olasılığı daha yüksektir; bu hane kırılabilirliği ile çocuk işçiliği arasında olası bir ilişkiye işaret etmektedir.
- Çocuk işçiliği ve okula devam arasındaki ilişki özelinde, ÇİA 2006 verilerine göre 6-14 yaş grubunda çocuk işçiliğine maruz kalmayan çocukların yüzde 6,2'si okula gitmezken, çocuk işçiliğine maruz kalan aynı yaş grubundaki çocuklar için okula gitmeme oranı yüzde 55,5'tir. Bu yaş grubunda olup çocuk işçiliğine maruz kalan kız çocukların okula devam etmiyor olma olasılıkları daha yüksektir (yüzde 64). Aynı zamanda, çocuk işçiliğine maruz kalan daha büyük yaştaki çocukların okula devam etmemeleri daha olasıdır; 12-14 yaş grubunda çocuk işçiliğine maruz kalan çocukların yüzde 71,5'i okula gitmemektedir.
- Okul dışında olma ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiye bakıldığında 6-14 yaş grubundaki okul dışındaki çocukların yüzde 20,4'ünün, 12-14 yaş grubundaki okul dışındaki çocukların yüzde 38,2'sinin çocuk işçi olduğu görülür. Kırsal alanda yaşayan 6-14 yaş grubundaki okul dışındaki çocukların çocuk işçiliğine maruz kalma olasılığı (yüzde 23,7) kentsel alanda yaşayan aynı yaş grubundaki okul dışındaki çocuklara göre (yüzde 17) daha yüksektir.
- Okul dışında olma ile çalışma, ki bir kısmı çocuk işçiliği tanımına girmektedir, arasındaki ilişkiye bakıldığında ÇİA 2006 verilerine göre okul dışındaki çocukların yüzde 56,9'unun ücretli bir işte, yüzde 42,3'ünün ücretsiz aile işinde, yüzde 40,9'inin ev işlerinde çalıştığı görülür. Haftalık ortalama çalışma süreleri sırasıyla 56,7 saat, 30,7 saat ve 15,6 saattir. Ücretli işte çalışma oranlarının kentsel alanda yaşayan okul dışındaki çocuklar arasında arttığı (kentsel alanda yüzde 89,3; kırsal alanda yüzde 32,1), ücretsiz aile işinde çalışma oranlarının kırsal alanda yaşayan okul dışındaki çocuklar arasında arttığı (kırsal alanda yüzde 67,2; kentsel alanda yüzde 9,8) görülmektedir. Ev işlerinde çalışma oranları ise okul dışındaki kız çocuklar arasında oğlan çocuklara göre daha yüksektir (kız çocuklar için yüzde 56,3 ve oğlan çocuklar için yüzde 17,1).

Esra 15 yaşında bir kız çocuğu. İlköğretim 8. sınıf öğrencisi. En sevdiği dersler resim ve müzik. Annesi Esra 5 yaşındayken ölmüş, Esra ve kardeşi de babaannelerinin yanına taşınmışlar, Ankara'da tek odalı bir evde yaşıyorlar. Pencereler cam yerine naylonla kaplı. Sokak kapıları bozuk, tam kapanmıyor.

Babaanneleri yaşlı ve belinden rahatsız. Eve tek gelir getiren Esra ve 11 yaşındaki kardeşi. Okul çıkışlarında üstlerini değiştirip beraber çöp toplamaya gidiyorlar. "Plastik, naylon topluyoruz çöplerden. Kilo ile alıyorlar. Günde 5-10 lira kazanıyoruz. Kazandığımız parayı babaanneme veriyoruz. O evin ihtiyaçlarını karşılıyor," diyor Esra.

Okula gidemediği zamanlar olmuş Esra'nın, "babaannem düşüp omzunu çatlattı, kırıdayamıyordu, evde kalıp ona bakmam gerekti," diyor. Arkadaşları niye okula gelmediğini sorduklarında utanıp sıkılmış, hastaydım diye geçiştirmiş. Babaannesi iyileşmiş, artık okula düzenli gitmeye çalışıyor. Ancak akşamları çalıştığı için ödev yapmaya vakit bulamıyor Esra. Bir de sık sık hastalanıyor üşüttüğü için. Hastalandığında okula gidemiyor.⁸¹

ÇİA'dan gelen veriler çocuk işçiliğinin genel özellikler ve çocuk işçiliği ile eğitimden dışlanma arasındaki ilişkilerle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmasına elverişli olmakla birlikte, çocuk işçiliğinin farklı türleriyle

ilgili kısıtlı bir bilgi kaynağıdır. Bu bağlamda özellikle çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri önemlidir.⁸² Türkiye özelinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, tarımda aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma olarak belirlenmiştir. Bu gruplardaki çocukların, sağlık ve güvenlik hakları başta olmak üzere uğradığı hak ihlalleri eğitime başlamayı ve devam etmeyi özellikle zorlaştırmaktadır. Türkiye’de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalışan çocukların tam sayısı hakkında bilgi verebilecek bir veri bulunmamaktadır.

Sokakta çalışan çocuklarla ilgili çeşitli araştırmalarda ortaya çıkan özelliklerin başında: (1) çocukların çoğunun aileleri istediği için sokakta çalıştığı, (2) sokakta çalışan çocukların çok azının sokakta yaşadığı, (3) zorunlu veya ekonomik göçün önemli rol oynadığı,⁸³ (4) çocukların çoğunluğunun oğlan çocuk olduğu⁸⁴ gelir. Sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocukların tam sayısını ifade etmese de konunun büyüklüğüne işaret etmesi açısından 2008 yılında Kolluk Kuvvetleri’ne 3632 çocuğun sokakta çalıştırıldıkları için getirildikleri ve bu çocukların yüzde 44,2’sinin 11 yaş ve altında olduğu, 2009 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü’ne ise 479 çocuğun sokakta yaşadıkları için getirildikleri eklenebilir.⁸⁵

Mustafa 11 yaşında bir oğlan çocuğu. Yaştları 5. sınıfa giderken, Mustafa Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı’nın 1-3 A sınıfına devam ediyor, okumayı yeni öğreniyor. Daha önce gündüzleri kardeşi ile kağıt toplarmış, devamsızlık sorunu varmış, sonradan ikisi de düzenli olarak okula gitmeye başlamışlar.⁸⁶

Gezici ve geçici tarım işlerinde ücret karşılığı çalışan çocuklar arasında hiç eğitime başlamama, başlayıp uzun süre devam etmeme ve okuldan ayrılma yaygın sorunlardır. Yapılan araştırmalardan hareketle 800 bin ile 1,2 milyon arasında gezici ve geçici tarım işçisi olduğu, tarım işçilerinin yüzde 35-40’ının 5-17 yaş grubundaki çocuk işçilerden oluştuğu tahmin edilmektedir.⁸⁷ Gezici ve geçici tarım işçiliğinin yoğun olduğu Şanlıurfa ilinde alt sosyoekonomik düzeydeki mahallelerde yapılan araştırmada 5-15 yaş grubunda gezici ve geçici tarım işlerinde çalışan çocuk sayısının 17 bin olduğu tahmin edilmiş; bu grubun Mart – Kasım aylarının tamamı veya bir kısmında il dışında oldukları saptanmıştır.⁸⁸ Mevsimlik tarım işçiliğinin en yoğun olduğu illerde 115 okulda yapılan bir diğer araştırmada öğrencilerin yaklaşık yüzde 10’unun gezici ve geçici tarım işlerinde çalıştıkları için yazın karnelerini almadan okullarını terk ettikleri; okulları erken terk etme sürelerinin ortalama 38,5 gün ve geç başlama sürelerinin ortalama 32,6 gün olduğu görülmüştür.⁸⁹

Nüfusa Kayıtsız Çocuklar: Okul dışında olan çocuklar arasındaki bir alt grup nüfusa kayıtsız çocuklardır. Eğitime başlama ve devam açısından önem taşıyan nüfusa kayıtlı ilgili ulusal düzeyde temsiliyeti olan veriler Nüfus ve Sağlık Araştırmasından gelmektedir. Ancak araştırma bu verileri sadece 5 yaş altı çocuklar için toplamaktadır; bu verilerden hareketle 5 yaş altındaki 6 milyon çocuktan 360 bininin nüfusa kaydı olmadığı tahmin edilmektedir.⁹⁰ Nüfusa kayıt olmayan çocuk oranları anne-babanın resmi nikahının olmaması, yoksulluk, kırsal alanda yaşama, ülkenin dezavantajlı bölgelerinde ikamet etme ile artmaktadır.⁹¹ Örneğin, ülkenin Doğu Bölgesi’ndeki illerde yaşayan 4 yaşındaki her on çocuktan birinin nüfusa kayıtlı olmadığı, kırsal alanda yaşayan 4 yaşındaki her yirmi çocuktan birinin nüfusa kayıtlı olmadığı tahmin edilmektedir⁹² ki Nüfus ve Sağlık Araştırması örnekleminde nüfusa kayıt oranlarının daha düşük olduğu göçer ve evsiz bireyler bulunmamaktadır.

Türkiye’de kayıt altına alınmayan, kayıt işlemi belirlenen sürede yapılmayan veya kaydı gerçek dışı beyana dayanan nüfusla ilgili niteliksel bir araştırma vatansızlar, kız çocuklar, çok eşli çok çocuklu aile ortamlarında doğan çocuklar ve anne-babası resmi nikahlı olmayan çocukların nüfusa kayıt konusunda sorunlarla daha sık olarak karşılaştığını ortaya koymuştur.⁹³

Özel Eğitim Gereksinimi Olan Çocuklar ve Engelli Çocuklar: Okul dışında olan çocuklar arasındaki önemli iki alt grup özel eğitim gereksinimi olan çocuklar ve engelli çocuklardır. Türkiye’de özel eğitim gereksinimi olan çocukların sayısı ile ilgili ulusal bir veri mevcut değildir; sağlık ve özür lülük verileri ise konunun boyutuyla ilgili kısıtlı bir fikir verebilir. Örneğin, 0-6 yaş grubundaki çocuklarda görülen sağlık sorunlarına bakıldığında çocukların yüzde 1,8’inde iş itme kaybı, yüzde 2,1’inde görme kaybı, yüzde 1,7’sinde zekâ geriliği, yüzde 2,6’sında kas iskelet sistemi anomalisine rastlanmaktadır.⁹⁴ Ulusal özür lülüler araştırmasında 5-9 yaş grubundaki 135,164 çocuğun ortopedik, görme, iş itme, dil/konuşma ve/veya zihinsel özrü oldu ğu tespit edilmiştir.⁹⁵

Okul dışında olan çocuklardan kaçının özel eğitim gereksinimi oldu ğuna ilişkin mevcut verilerden herhangi bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. 5-9 yaş grubu için 135.164 çocuğun en az bir özrü oldu ğu, en az 6-13 yaş ı kapsayan ilköğretim düzeyindeyse toplam 125.729 çocuğun (22.608 özel eğitim kurumlarında, 18.541 özel eğitim sınıflarında, 84.580 kaynaştırma sınıflarında)⁹⁶ eğitime devam etti ği düşünülürse özel eğitim gereksinimi olan çocukların bir kısmının okul dışında oldu ğu düşünülebilir. Nitekim, 6 yaş üstü genel nüfus içinde okuma-yazma bilmeyenlerin oran ı yüzde 14,52 iken, bir veya birden çok özrü olan nüfus içinde bu oran yüzde 36,33’tür.⁹⁷

Süreğ en Hastalığı olan veya Uzun Süreli Tedavi Görmesi Gereken Çocuklar: Okul dışında olan çocuklar içinde bir alt grup süreğ en hastalığı olan veya uzun süreli tedavi görmesi gereken çocuklardır. Süreğ en hastalık, kişinin çalışma kapasitesi ve işlevlerinin engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır.⁹⁸ Ulusal özür lülüler araştırmasında 5-9 yaş grubundaki 184.113 çocuğun süreğ en bir hastalığı oldu ğu tespit edilmiştir.⁹⁹ Süreğ en hastalığı olan çocuklar, okula düzenli devam etme ve okulda öğrenme süreçlerine etkin katılma noktalarında birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Süreğ en hastalığı olmayan ancak uzun süreli tedavi görmesi gereken çocuklar da okula devam konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır; hastanelerdeki ilköğretim okullarının sayısı son yıllarda artmakla birlikte ülke genelindeki yaygınlıkları kısıtlı kalmaktadır.

Roman Çocuklar: Okul dışında olan çocuklar içinde önemli bir alt grup Roman çocuklardır. Temmuz 2006 – Ocak 2008 arasında Romanların karşılaştıkları hak ihlallerini tespit etmek amacıyla yapılan saha araştırmasına göre Türkiye’de en az eğitim gören, okula devam ve okuma oran ı en düşük olan grup Romanlardır.¹⁰⁰ Aynı araştırmaya göre Roman çocukların eğitimden dışlanması nın nedenlerinin başında ekonomik kaynakların yetersizliği, eğitim ortamında önyargılar ve düşük beklentiler bulunur.¹⁰¹ Ayrıca, zorla tahliyeler, mahallelerin toptan yıkılması, göçebe grupların çadırlarının yıkılması gibi nedenlerle okula kayıt ve eğitime devamda önemli sorunlarla karşılaşılabilir. ¹⁰² Roman çocukların okula hiç kayıt olmama, geç kayıt olma, düzenli devam etmeme ve okuldan erken ayrılma konularındaki durumuna ilişkin olarak herhangi bir niceliksel araştırma yoktur; var olan niteliksel araştırmalar da sayıca kısıtlıdır. Roman çocukların eğitimden dışlanma riskini azaltmaya yönelik araştırmalar yapılması ve özel müdahaleler geliştirilmesi ihtiyacı aciliyetini korumaktadır.

Annenin Tek Ebeveyn Oldu ğu Hanelerde Yaşayan Çocuklar: Annenin tek ebeveyn oldu ğu hanelerde yaşayan çocukların eğitimden dışlanma oranları daha yüksektir. Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden hareketle yapılan değerlendirmelere göre kız çocukların ilköğretime ve ortaöğretime katılım oranları ile annenin hanedeki tek ebeveyn olması arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir ilişki mevcuttur; bu hanelerde yaşayan çocukların toplam çocuk nüfusu içindeki oran ı yüzde 4’tür.¹⁰³

Çocukken Evlendirilen, Hamile Olan Kız Çocuklar: Adolesan dönemde evlendirilen ve hamile olan kız çocuklar, okul dışında olan çocuklar içinde bir alt gruptur. Yasal evlenme yaş ının en az 17 oluşu ve 18 yaş ından küçüklerle cinsel ilişkinin ceza hukuku çerçevesinde suç oluşu nedeniyle¹⁰⁴ çocukken evlendirme ve adolesan döneminde hamilelikle ilgili idari veri sadece adalet sistemine yansıdı ğı boyutuyla

bulunmaktadır. Nüfus ve Sağlık Araştırması ve Hanehalkı İşgücü Anketi kapsamında ise bu göstergeye ilişkin veri 15 yaş ve üstü için toplanmaktadır. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerine göre 15-19 yaş grubundaki kız çocukların yüzde 9,6'sı evlidir, yüzde 5,9'u çocuk doğurmaya başlamıştır; çocuk doğurmaya başlayan adolesanların oranı Orta Anadolu Bölgesi'nde yüzde 10,4'e yükselmektedir.¹⁰⁵ 15-19 yaş grubundaki kız çocukların yüzde 0,9'u 15 yaşına kadar evlendirildiklerini belirtmiştir; 15 yaşındaki kız çocukların yüzde 0,4'ü çocuk doğurmaya başlamıştır.¹⁰⁶

Sığınmacı, Mülteci ve Yabancı Göçmen Çocuklar: Okul dışındaki çocuklar arasında önemli bir alt grup sığınmacı, mülteci ve yabancı göçmen çocuklardır ki hem uluslararası hem iç hukuka göre vatandaşlık statüsünden bağımsız olarak her çocuğun temel eğitime erişimin sağlanması devletin görevidir. Türkiye'de Temmuz 2010 itibarıyla UNHCR'a kayıtlı 8707 mülteci ve 6044 sığınmacının yüzde 28,9'u 0-17 yaş grubundadır.¹⁰⁷ Mülteci ve sığınmacılar istedikleri yerde yaşayamamaktadırlar. Devlet tarafından saptanan bir kentte yaşamaları zorunludur; geçici olarak bile bu kentin dışına çıkmaları gerekirse, il yetkililerinden yazılı izin almaları gerekir. UNHCR'a 1.-6. sınıfa devam ettiğini bildiren 6-11 yaş grubundaki mülteci ve sığınmacı çocukların oranı %77, 7.-12. sınıfa devam ettiğini bildiren 12-17 yaş grubundaki mülteci ve sığınmacı çocukların oranı ise %53'tür.¹⁰⁸

Türkiye'de izinli veya izinsiz yaşayan yabancı göçmenlerin çocuklarıyla ilgili herhangi bir idari veriye ulaşılamamıştır. 2008 yılında ülkede ikamet izni olan 175 bin yabancı göçmenin bulunduğu bilinmekte;¹⁰⁹ ancak kaçının ilköğretim çağında çocuk olduğu bilinmemektedir. Yine 2008 yılında Türkiye'de izinsiz olarak bulunan 66 bin göçmen tespit edilmiştir¹¹⁰ ki bu sayı Türkiye'de izinsiz olarak bulunan yabancı göçmen sayısının büyüklüğüyle ilgili bir fikir vermesi açısından önemlidir.

e-Okul'dan temin edilen verilere göre 2010-2011 eğitim-öğretim yılında ilköğretim kademesinde 9461 çocuk yabancı kimlik numarası ile kayıtlı gözükmemektedir.¹¹¹ Yabancı kimlik numarası ile kayıtlı olan çocuk sayısının sınıf ilerledikçe önemli bir düşüş göstermesi dikkate değerdir; 1. sınıfta 1465 çocuk kayıtlıyken 7. sınıfta 1097 ve 8. sınıfta 269 çocuk kayıtlıdır. Yine dikkat çekilmesi gereken bir konu kız ve oğlan çocuk sayısındaki büyük farklılıktır; ilköğretime yabancı kimlik numarası ile kayıtlı olan her 100 oğlan çocuğa karşı 87 kız çocuk bulunmaktadır.

Ülke İçinde Göç Eden Çocuklar, Göçer Çocuklar: Okul dışındaki çocuklar arasında bir alt grup ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan çocuklar, ülke içinde göç eden çocuklar ve göçer çocuklardır. Raporun giriş bölümünde Türkiye'de iç göç süreçlerinden etkilenen yüksek çocuk oranıyla ilgili bazı temel veriler paylaşılmıştır; ancak, göçer çocuklarla ilgili olarak herhangi bir veri mevcut değildir.

Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine dayalı değerlendirmelerde de belirtildiği üzere göç eden çocuklar arasında okuldan ayrılma oranları göç etmeyen çocuklara göre kayda değer derecede daha yüksektir; 6-19 yaş grubundaki hiç göç etmemiş olan çocuklar için yüzde 17 olan oran doğumundan bugüne kadar en az bir kez göç eden aynı yaş grubundaki çocuklar için yüzde 25,6'dır . Yine farklı illerdeki 764 adolesanı örneklem olarak yapılan bir araştırma çocuğun 5-15 yaşlarında kırsal alandan kentsel alana göç etmesinin – diğer tüm hane yapısı, geliri, ebeveyn eğitimi veya çalışması gibi yapısal etmenlerden bağımsız olarak - çocuğun ilköğretimden ayrılma ihtimalini göç etmeyen çocuklara göre yüzde 103 oranında artırdığı; bu etkinin İstanbul'a göç eden çocuklar için özellikle keskin olduğu görülmüştür.¹¹²

UNESCO'nun Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu 2011'de de belirtildiği üzere yer değiştirmek zorunda kalma, çocuklar için eğitimde aşırı dezavantajlı hale gelme riskini ortaya çıkarmaktadır.¹¹³ Bu bağlamda Türkiye'de 2005 yılında yapılan bir araştırma güvenlik nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalan çocukların okula devam oranlarının diğer çocuklara göre daha düşük, sınıf tekrar oranlarının daha yüksek olduğunu; oranlar arasındaki farkın özellikle kız çocuklar için arttığına işaret etmektedir.¹¹⁴

Kanunla ilişki içine Girmiş Çocuklar: Okul dışındaki çocuklar arasındaki bir alt grup kanunla ilişki içine girmiş çocuklardır. Örneğin 2009 yılında güvenlik birimlerine 11 ve altı yaş grubunda 29.084 çocuk getirilmiştir; bu grup içinde 2463 oğlan çocuk ve 452 kız çocuğun güvenlik birimlerine getirilme nedenleri suça sürüklenme, geriye kalan çocuklar içinse suç mağduru olmaktır.¹¹⁵ 12-14 yaş grubundaysa 36.023 çocuk güvenlik birimlerine getirilmiştir; bu grup içinde 14.654 oğlan çocuk ve 1949 kız çocuğun güvenlik birimlerine getirilme nedenleri suça sürüklenmedir.¹¹⁶ 2008 yılı için ceza mahkemelerinde açılan davalardaki tüm sanıkların yüzde 2,42'sine denk gelen 31.922 sanık 12-14 yaş grubunda, yüzde 5,43'üne denk gelen 71.502 sanık 15-17 yaş grubundadır.¹¹⁷ Çocuklar ceza infaz kurumlarındaki toplam kişi sayısının yüzde 1,67'sini oluşturmaktadır; ceza infaz kurumlarındaki çocukların yüzde 81'i hükümlü değil, tutukludur.¹¹⁸

Dördüncü ve Beşinci Boyut: Dışlanma Riski Olan Çocuklar

Eğitimden Dışlanmanın Dördüncü ve Beşinci Boyutları, okulda olup eğitimden dışlanma riski olan çocukları içermektedir; Türkiye özelinde Dördüncü Boyut yaşlarından bağımsız olarak 1-5. sınıflardaki çocukları, Beşinci Boyut 6-8. sınıflardaki çocukları kapsar.

Devamsızlık ve okuldan ayrılma konularında yapılan araştırmalardan çıkan eğitimden dışlanma riskiyle ilgili çocuğun profiline ilişkin değerlendirmelerde ortaklaşan konular ailenin sosyoekonomik statüsü, anne-babanın eğitim durumu ve çocuğun cinsiyetidir. Daha genel olarak, bu araştırmalardan gelen bulgular Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerinden hareketle İkinci ve Üçüncü Boyuttaki çocukların, yani 6-10 ve 11-13 yaş gruplarında olup okul dışında olan çocukların, profilleriyle örtüşmektedir. İkinci ve Üçüncü Boyutlardaki çocukların özellikleriyle ilgili değerlendirmelerde de yoksulluk, çocuk işçiliği, ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşük olması çocuğun okul dışında olmasında ön plana çıkan konulardır. Okul dışında olan çocukların tanım itibarıyla geçmişte eğitimden dışlanma riski olan çocuklar olduğu düşünülürse böyle bir örtüşme doğaldır. Bu kapsamda yakın zamanda yapılan araştırmalardan gelen bulgulara daha ayrıntılı olarak bakıldığında çocuğun profiline ilişkin olarak şu konular ön plana çıkar:¹¹⁹

Devamsızlık

Uzun süreli özürsüz devamsızlık ve eğitimden dışlanma riski arasında güçlü bir bağ bulunur. 21 okulda öğretmen ve öğrencilerle yapılan ve devamsızlığın önlenmesi için risklerin tespitine yönelik anket çalışmasından gelen verilere göre geçmişten itibaren devamsızlığı olan çocukların devamsızlığını belirleyen etmenler arasında ebeveynin eğitim düzeyinin düşük olması, çocuğun akademik başarısının düşük olması, çocuğun çalışıyor olması, çocuğun davranış ve arkadaşlık sorunları olması bulunur.¹²⁰ Geçmişte devamsızlığı olmayan ancak aniden uzun süreli devamsızlık yapmaya başlayan çocuklar içinse ailesinde uzakta yaşamak, ruhsal sorunları olma, fiziksel engeli olma, eğitim dilinde kendini ifade etmekte sorun yaşamak başlıca etmenler olarak ön plana çıkmaktadır.¹²¹

Çocuğun akademik başarısının düşük olması devamsızlığı belirleyen etmenler arasında ayrıca yer almakla birlikte akademik başarının belirleyicilerinin başında ailenin sosyoekonomik statüsü,¹²² anne-babanın eğitim durumu¹²³ ve evde eğitim dilinin konuşulmamasının¹²⁴ bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Altı ilde¹²⁵ 3000'e yakın çocuk, anne ve öğretmenin katıldığı araştırmadan elde edilen verilerden hareketle yapılan değerlendirmeye göre okuldan ayrılmada risk grubunu oluşturan etmenler arasında annenin okuryazar olmayışı, ailenin okulla ilgili olmayışı, kız çocuk olmak, evde konuşulan dilin eğitim dili olmaması, çocuğun çalışmak zorunda olması, çocuğun yaşadığı haneden kişi başına yapılan harcamanın düşük oluşu, ailenin sigorta kapsamında olmaması bulunur.¹²⁶

Eğitimden Dışlanmanın Dördüncü ve Beşinci Boyutlarıyla ilgili olarak e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden devamsızlıkla ilgili gelen veriler önemlidir.¹²⁷ 2010-2011 eğitim-öğretim yılı içinde 1-8. sınıflarda toplam devamsızlığı 21-50 gün arasında olan çocuk sayısı 575.712, 51 gün ve üstü olan çocuk sayısı 334.217'dir.

Bir diğer deyişle, ilköğretime kayıtlı tüm öğrencilerin yüzde 5,4'ünün 21-50 gün arasında, yüzde 3,2'sinin 50 gün üstünde okula devamsızlık yaptığı kaydedilmiştir. Bu grupların içinde kız çocuk oranı sırasıyla yüzde 40,1 ve yüzde 51,5'tir.¹²⁸ 50 günden kısa devamsızlıklarda oğlan çocuklar, 50 günden uzun devamsızlıklarda kız çocukların aleyhine bir eşitsizlik görülmektedir. Mevzuatta ve e-Okul sisteminde okulu terk tanımlanmadığı için 50 günden uzun devamsızlıkların bir kısmının okul dışındaki çocuklar olduğu unutulmamalıdır.

Devamsızlık verileri bölgeler açısından değerlendirildiğinde Türkiye genelinde 21-50 gün arasında okula devam etmeyen çocukların yüzde 26,8'i, 50 günden uzun süre okula devam etmeyen çocukların ise yüzde 36,2'si Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir; bu bölgede toplam öğrencilerin yüzde 15,7'si bulunmaktadır.¹²⁹ Bu bölgedeki dokuz ilden biri olan ve ülkede ilköğretimde kayıtlı tüm öğrencilerin yüzde 3,8'inin bulunduğu Şanlıurfa'da 20-50 gün devamsız olan tüm öğrencilerin yüzde 11,4'ü, 51 gün ve üstü devamsız olan öğrencilerin yüzde 16,8'inin bulunduğu görülür.¹³⁰

Bölgeler 20 gün üstü devamsızlık oranlarına göre büyükten küçüğe Güneydoğu Anadolu (yüzde 16,6), Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 14,6), Ortadoğu Anadolu (yüzde 12,9), İstanbul (yüzde 7,3), Batı Marmara (yüzde 7,3), Akdeniz (yüzde 7,1), Ege (yüzde 6,5), Batı Anadolu (yüzde 5,7), Doğu Marmara (yüzde 5,3), Orta Anadolu (yüzde 5), Batı Karadeniz (yüzde 4,8), Doğu Karadeniz'dir (yüzde 3,4).

2010-2011 eğitim-öğretim yılı içinde özürsüz devamsızlığı 20 günü geçen toplam 909.929 çocuktan e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'ne toplam 197.241 çocuğun devamsızlık nedenleri girilmiştir. 20 günü geçen devamsızlıklarla ilgili e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'ne girilen nedenlerle ilgili olarak şu konuların altı çizilebilir:

- Devamsızlık nedeni girilen çocukların yüzde 34,2'sinin devamsızlık nedeni olarak 'ailevi nedenler', yüzde 12,6'sı için 'geleneksel nedenler' seçilmiştir. 'Geleneksel nedenler'in seçildiği çocukların yüzde 76,1'i kız çocuklardır.
- Devamsızlık nedeni girilen çocukların yüzde 9,5'inin devamsızlık nedeni olarak çalıştırılma seçilmiştir; yaklaşık yarısı için çalıştırılma türü gezici ve geçici mevsimlik tarım işçiliği, yaklaşık üçte biri içinse ev hizmetleridir.¹³¹
- Toplam 6426 çocuğun devamsızlık nedeni olarak engellilik seçilmiştir¹³² ki engelli çocukların eğitimden dışlanmasına ilişkin kaygı verici bir sayıdır.¹³³

Yaşıtlarının Gerisinde Olma: Sınıf Tekrarı ve Okula Geç Başlama

Eğitim sürecinde yaşına göre olması gereken sınıfın gerisinde olmanın eğitimden dışlanma riskini artırması şart değildir. Örneğin ISCED 1-2 düzeylerinde eğitimden dışlanma oranlarının genelde çok düşük olduğu Avrupa'daki ülkeler arasında sınıf tekrarıyla ilgili yapılan karşılaştırmalı bir araştırmaya göre ISCED 1-2 düzeylerinde yaşına göre olması gereken sınıfın gerisinde olan çocuk oranı Türkiye için yüzde 25'tir; Avrupa'daki diğer ülkelerle karşılaştırdınca bu ortalama bir değerdir.¹³⁴ Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerinden hareketle yapılan tahminlere göre sınıf tekrarı 1, 3, 7 ve 8. sınıflarda yoğunlaşmaktadır.

Türkiye'de ilköğretime devamlı ilgili azami yaş uygulaması bulunması, eğitim sürecinde yaşıtlarının gerisine düşmenin okuldan ayrılma riski olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır.¹³⁵ Bu riskin ortaya çıkmasında ilköğretime geç kayıt ve sınıf tekrarı temel nedenlerdir. Eğitim sürecinde yaşıtlarının gerisine düşen çocuklara bakıldığında örneğin, 13 yaşındaki çocukların yüzde 6'sı ile 14 yaşındaki çocukların yüzde 2,1'inin 1-5. sınıf kademesinde olduğu; 15 yaşındaki çocukların yüzde 6,2'si ile 16 yaşındaki çocukların yüzde 1,8'inin 6-8. sınıf kademesinde olduğu görülür.¹³⁶ Bu çocuklar mevzuatla belirtilen azami yaştan önce ilköğretimden mezun olamayarak okulla ilişkisi kesilme riskiyle karşı karşıyadır.

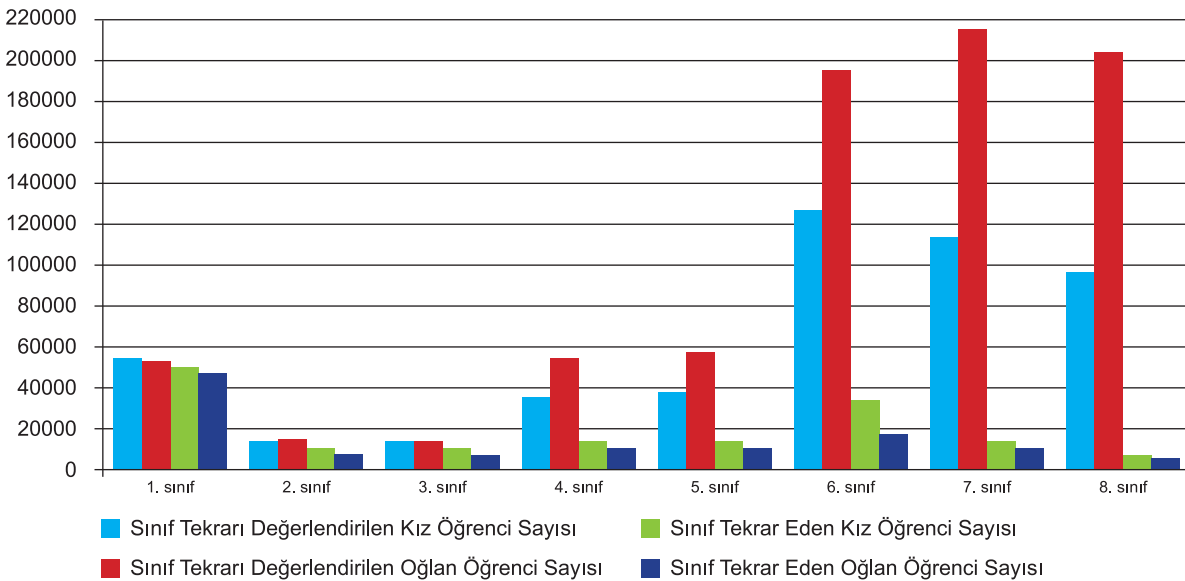
Eğitim sürecinde yaşıtların gerisine düşmenin temel nedenlerinden okula geç kayıt konusu özelinde mevzuat¹³⁷ incelendiğinde 6 yaşında olup bedenlen yeterince gelişmemiş çocuklar için velisinin yazılı isteği

üzerine okul öncesi eğitim kurumlarına devam etme veya kaydı bir yıl erteleme hakkı vermektedir. Ancak, okula kaydı 6 yaşında yapılmamış çocukların aileleriyle yapılan görüşmeler, neredeyse hiçbirinin böyle bir yazılı istekte bulunmadığını ve yine neredeyse hiçbirinin çocuğunu okul öncesi eğitime kaydetmediğini göstermektedir.¹³⁸ 6 yaşındaki çocukların yüzde 29,9'u, 7 yaşındaki çocukların yüzde 5,9'u ilköğretim okuluna kayıtlı değildir.¹³⁹ Bu çocukların yaşadıkları hanelere bakıldığında düşük gelir düzeyi, düşük eğitim seviyesi, yaygın işsizlik ve düzensiz gelir getiren işlerde çalışma, ortalama beş çocuk gibi özellikler görülmektedir.¹⁴⁰ Okula geç kayıt olan çocukların özellikleri ve geç kayıt olma nedenlerine ilişkin bir araştırma şu nedenlerin önemli olduğunu belirtir: ebeveynin kayıt yaşı, çocuğunun yaşı, kayıt işlemleri ve/veya eğitim yardımları konusunda yanlış bilgiye sahip olması; mevcut tarama ve izleme çalışmalarının çocukları tespit edip doğru yaşta okula kayıt olmalarını sağlamak için yetersiz kalması; çocuğun gelişimsel gerilik, sağlık sorunları, engellilik gibi sorunları olması; ev ile okul arasındaki mesafe.¹⁴¹

Eğitim sürecinde yaşlıların gerisine düşmenin bir diğer ana nedeni olan sınıf tekrarı özelinde mevzuat incelendiğinde¹⁴² akademik kazanımlarının yetersizliği, uzun süreli devamsızlık¹⁴³ gibi nedenlerle sınıf tekrar etmesinde fayda olabileceği düşünülen öğrenciler öğretmenleri tarafından durumu değerlendirilmek üzere belirlenmektedir; öğrencinin sınıf tekrarıyla ilgili karar ilk üç sınıf için sınıf öğretmeni, okul müdürü veya müdür yardımcısı ve varsa rehber öğretmen tarafından, 4-8. sınıflar için Şube Öğretmenler Kurulu tarafından verilir.

2010-2011 eğitim-öğretim yılının sonunda 1.278.957 çocuğun durumu sınıf tekrarıyla ilgili olarak değerlendirilmiş, 244.365'inin (yüzde 19,1) sınıf tekrar etmesi kararlaştırılmıştır. Durumu değerlendirilenlerin yüzde 37,7'si, sınıf tekrar etmesine karar verilenlerinse yüzde 56,7'si kız çocuktur; toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından incelenmesi gereken bir konudur. Sınıf tekrarı en yoğun olarak 1. sınıf (toplam sınıf tekrarının yüzde 39,4'ü) ve 6. sınıfta (toplam sınıf tekrarının yüzde 22,1'i) yaşanmaktadır. Durumu değerlendirilen tüm çocuklar arasında hakkında sınıf tekrarı kararı verilen çocukların oranı 1. sınıf için yüzde 90,7'dir; 2010-2011 eğitim-öğretim yılında 1. sınıfta kayıtlı olan çocukların yüzde 6,9'u hakkında sınıf tekrarı kararı verilmiştir.¹⁴⁴

Grafik 11:Sınıf tekrarı değerlendirilen öğrenci sayısı, sınıf tekrarı kararı alınan öğrenci sayısı

(e-Okul 2011)

Okul Dışındaki Çocukların Profillerine İlişkin Özet Değerlendirme

Eğitimden Dışlanmanın Beş Boyutu üzerinden yapılan değerlendirmede, okul dışındaki çocukların profilleriyle ilgili ön plana çıkan konular şöyledir:

- Zorunlu eğitim çağı kapsamında olmayan 5 yaş grubundaki çocukları kapsayan Birinci Boyutta, yaklaşık her üç çocuktan biri okul dışındadır. Bu yaş grubundaki kız çocuklar, düşük gelir düzeyine sahip hanelerde yaşayan çocuklar, özel eğitim gereksinimi olan çocukların daha yoğun olarak okul dışında oldukları görülür. Bu Boyuttaki toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi, ISCED 1 ve ISCED 2 düzeylerine göre tam eşitliği temsil eden 1'den kızlar aleyhine daha uzaktır; bir diğer deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliği 5 yaş grubundaki çocukların okuldaki dışlanmasında 6-10 yaş ve 11-13 yaş grubundaki çocuklardan daha olumsuz bir rol oynamaktadır. Yine Birinci Boyutta ön plana çıkan özelliklerden biri çocuğun ikamet ettiği ildir; eğitimden dışlanma açısından iller arasında uçurum sayılabilecek farklılıklar bulunmaktadır.
- 6-10 yaş ve 11-13 yaş grubundaki çocukları kapsayan İkinci ve Üçüncü Boyutta, 2010-2011 eğitim-öğretim yılına ait idari verilere göre toplam 91.896 çocuğun (yüzde 0,9)¹⁴⁵ ilköğretim veya ortaöğretime kayıtlı olmadığı ve net kayıt oranlarının düşük olduğu illerin sırasıyla Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaştığı görülür. Okula kayıt oranları özellikle 6, 11, 12 ve 13 yaş grupları için düşüktür. Okula kayıt olmama nedeniyle okul dışında olmaya toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında eşitsizliğin kız çocuklar aleyhine olacak şekilde 11-13 yaş grubunda ortaya çıktığı, 14 yaşından itibaren ise derinleştiği görülür. Net kayıt oranlarının düşük olduğu illerle eğitimden dışlanmada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derin olduğu iller büyük oranda kesişmektedir.
- Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre 6-10 yaş grubunda okul dışındaki çocuk sayısı 484.460 (yüzde 7,5), 11-13 yaş grubunda okul dışındaki çocuk sayısı 167.022'dir (yüzde 4,3).¹⁴⁶ 6-10 yaş grubunda okul dışında olan çocukların yüzde 83,1'inin okula geç kayıt olacağı, 11-13 yaş grubunda okul dışında olan çocukların yüzde 75,8'inin okuldaki ayrılmış olduğu; 6-13 yaş grubundaki 56.786 çocuğun hiçbir zaman eğitime başlamayacağı, 190.176 çocuğusa başladığı eğitimi mezun olmadan bırakacağı tahmin edilmektedir.
- Yine Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre kırsal alanda yaşayan, NUTS-1 sınıflandırmasına göre Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinin tamamına denk gelen Doğu bölgesindeki illerde ikamet eden, gelir düzeyi düşük bir haneden gelen çocukların okul dışında olma oranları daha yüksektir. Yine TNSA 2008 verilerine göre anne-babasının eğitim düzeyi düşük olan çocukların okul dışında olma oranları daha yüksektir. ÇİA verilerine göre çalışan çocukların çalışmayan çocuklara göre okul dışında olma oranları daha yüksektir. Tüm bu gruplar içinde kız çocuklar oğlan çocuklara göre daha yüksek oranda okul dışında olma riskiyle karşı karşıyadır.
- Okul dışında olan çocuklar içinde bazı alt gruplar şöyledir: nüfusa kayıtsız çocuklar; özel eğitim gereksinimi olan çocuklar; süregelen hastalığı olan veya uzun süreli tedavi görmesi gereken çocuklar; çocukken evlendirilen ve/veya hamile kalan çocuklar; sığınmacı, mülteci ve yabancı göçmen olan çocuklar; ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan, göç eden ve göçer çocuklar; kanunla ilişki içine girmiş çocuklar.
- 1-5. sınıf ve 6-8. sınıf düzeylerinde olup eğitimden dışlanma riski olan çocukları kapsayan Dördüncü ve Beşinci Boyuttaki çocukların özellikleri genel olarak İkinci ve Üçüncü Boyuttaki çocukların özellikleri ile örtüşmektedir. Eğitimden dışlanma riskiyle ilgili olarak ön plana çıkan bir konu ilköğretime devamda azami yaş uygulaması nedeniyle yaşına göre olması gereken sınıfın gerisinde bulunmadır. Buna bağlı olarak okula geç kayıt olan çocuklar, sağlık veya diğer nedenlerle okula uzun süre ara veren çocuklar ve sınıf tekrar eden çocukların eğitimden dışlanma riski daha yüksektir.

Eğitimden Dışlanmaya Neden Olan Engeller ve Kısıtlar

Bu bölümün amacı eğitimden Dışlanmanın Beş Boyutuyla ilgili nedensel süreçleri ortaya koymaktır. Nedensel süreçler dört ana konu başlığı altında mümkün olduğunca okul öncesi, 1-5. sınıf ve 6-8. sınıf düzeylerinde ayrıştırılarak incelenmektedir. Konu başlıkları sırasıyla sosyokültürel, psikososyal, sosyal sermaye ve sağlıkla ilgili engeller; ekonomik engeller; idari düzenlemeler ve okullarla ilgili engeller ve kısıtlar; yönetim ve finansmanla ilgili engeller ve kısıtlardır. Bu ana konuların ilk ikisi daha çok eğitim talebi, diğer ikisi ise daha çok eğitim hizmeti arzı ile ilişkilidir. Bölümün sonunda bu dört konuyla ilgili değerlendirmelere ilişkin özet bulunmaktadır.

Engeller ve kısıtların tek tek incelenerek olmaları eğitimden dışlanmaya götüren nedensel süreçlerle ilgili yanıltıcı olmamalıdır. Herhangi bir engel veya kısıtın tek başına eğitime devam etmeme veya eğitimden ayrılmaya yol açması istisnaidir; daha yaygın olan engel ve kısıtların birleşerek eğitimden dışlanma sonucunu ortaya çıkarmasıdır.¹⁴⁷

Hanehalkı düzeyinde yapılan niteliksel çalışmalar çocuğun eğitimiyle ilgili kararın verilmesinde birçok farklı kategorideki etmenin rol oynadığının altını çizer. Bu kategorilerin başında yoksulluk ve eğitim masrafları olmakla birlikte ön plana çıkan diğer etmenler arasında toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri, çocuğun geleceğinde eğitimin rolüyle ilgili düşünceler, çocuğun akademik başarısı, okulun uzaklığı ve okula ulaşım, çocuğun okulla ilgili duyguları, okulda güvenlik, evde yardım ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁴⁸

Yine bu bölümde engeller ve kısıtların makro-gelişmelerden bağımsız olarak ele alınması nedeniyle çevresel etmenler ve özellikle dış şokların eğitimden dışlanma süreçleri üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Çevresel etmenler ve dış şoklar hanehalkı, çocuk ve eğitim sistemini kırılganlaştırarak engeller ve kısıtların etkilerini derinleştirebilmektedir. Bu bağlamda ekonomik krizler, doğal felaketler ve güvensiz ortamlar ön plana çıkmaktadır. Türkiye özelinde bakıldığında 2001 ve 2008 ekonomik krizleri, 1999 Marmara Depremi ile daha yerel etkileri olan deprem, sel ve toprak kayması felaketleri, 1984'te ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde başlayan¹⁴⁹ ve halen başta Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde devam eden güvensizlik ortamı gibi çevresel etmenler bu bölümde sunulacak engel ve kısıtların eğitimden dışlanmaya yol açma ihtimalini artırabilmektedir.

Sosyokültürel, Psikososyal, Sosyal Sermaye ve Sağlıkla İlgili Nedenler

Çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilen sosyokültürel engellere bakıldığında zaman en çok ön plana çıkan konu toplumsal cinsiyete ilişkin bazı değerlerdir ki doğrudan daha yüksek oranda kız çocuğun okul dışında olmasıyla ilişkilidir. Engelliliğe ilişkin bazı değerler ise engelli çocukların daha yüksek oranda okul dışında olmasıyla doğrudan ilişkili olan sosyokültürel değerler arasındadır.

Toplumsal cinsiyete ilişkin değerler: Toplumsal cinsiyete ilişkin değerlerin eğitimden dışlanma üzerindeki etkilerini tek bir boyutta incelemek yerine bu bağlamda ortaya çıkan nedensel süreçler farklı gruplara ayrılabilir.¹⁵⁰

- Bu gruplardan biri namus, şeref ve cinsellik eksenindedir;¹⁵¹ kız çocuğun okula giderken ve okuldayken 'namusuna leke düşmesi' korkusu ile ergenliğe giren kız çocuğun nişanlanması veya evlendirilmesi bu gruptaki değerlerin somut yansımalarıdır. Yine namus-şeref-cinsellik ekseninde ortaya çıkan ve kız

çocukların resmi nikahsız olarak çocukken evlendirilmelerine neden olan ataerkil uygulamalar arasında berdel, beşik kertmesi, başlık parası, kan bedeli, kuma evliliği, levirat (evli kadının kocasının ölümü durumunda kocasının erkek kardeşiyle evlendirilmesi), sororat (evli erkeğin karısının ölümü durumunda karısının kız kardeşiyle evlendirilmesi) ve akraba evlilikleri¹⁵² bulunur.¹⁵³ Çocukken nişanlandırılma veya evlendirilme, kız çocuğun okuldan ayrılmasına doğrudan neden olabilmekte¹⁵⁴ veya çocukken evlendirilmenin ardından kız çocuğun hamile kalması sonucu dolaylı olarak neden olabilmektedir.¹⁵⁵

- Bir diğer grup ailenin çocuklarının geleceğiyle ilgili düşüncelerinin toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillenmesi ve bu rollerin kadın ve erkekler için çok keskin hatlarla farklılaşmasıyla ilişkilidir. Kız çocukların geleceği için iyi bir evlilik ve iyi bir annelik, oğlan çocukların geleceği için meslek sahibi olma ve iyi bir iş bulma düşünülmekte; çocuğun eğitime devam süresine ilişkin kararlar da gelecekle ilgili bu düşüncelere dayanarak şekillenmektedir.¹⁵⁶ Türkiye, kadınların işgücüne katılım oranı açısından dünyadaki en düşük değerlerden birine sahiptir; kadınların istihdam oranı yüzde 20'nin altındadır ve bu oran tarım dışı sektörler için daha da azalmaktadır.¹⁵⁷
- Yine bir diğer grup, çocuğun aileye yönelik sorumlulukları açısından kız ve oğlan çocuklara biçilen farklı rollerdir. Kız çocuklara biçilen roller daha çok ev içinde ev ve hanehalkı üyelerinin bakımıyla ilgili sorumlulukları, oğlan çocuklara biçilen roller daha çok ev dışında çalışarak hanehalkının geçimine katkıda bulunmakla ilgili sorumluluklardır. Okul dışında olan kız çocukların yüzde 56,3'ü haftada ortalama 17,7 saat boyunca ev içindeki işlerde çalışırken, okul dışında olan oğlan çocukların yüzde 17,1'i haftada ortalama 4,8 saat boyunca bu işlerde çalışmaktadır.¹⁵⁸ Diğer yandan okul dışında olan kız çocukların yüzde 9,5'i haftada ortalama 46,6 saat boyunca ekonomik getirisi olan işlerde çalışırken, okul dışında olan oğlan çocukların yüzde 18,8'i ortalama 44,5 saat bu tür işlerde çalışmaktadır.¹⁵⁹

Yaprak ve kardeşi evlerinin yakınında oynuyorlar, Karaali-Ankara.

Eğitimden dışlanmaya neden olan toplumsal cinsiyete ilişkin bahsedilen değerlerin kaynağı sadece çocuğun çekirdek ailesi ile sınırlı değildir. Türkiye’de akrabalık bağları ile akraba evliliği bağlamında oluşan aşiret ortamı fertlerle ilgili kararların ortak alınması anlamına gelebilmektedir ki özellikle kız çocuğun okula gitme kararını bazı ortamlarda baba ve amcanın beraber veriyor olması kayda değerdir.¹⁶⁰ Yine ailenin kapalı toplum olarak nitelenebilecek köy veya mahallelerde yaşaması bu kapalı toplum içindeki toplumsal cinsiyete ilişkin değerlerin kız çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilmesi riskini ortaya çıkarır.

Engelliliğe ilişkin değerler: Engelliliğe ilişkin değerler de engelli çocukların eğitimden dışlanmasına neden olabilecek sosyokültürel engeller arasında değerlendirilebilir. Engelli çocukların yaşadığı hanelerde çocuğun eğitimiyle ilgili kararların alımıyla ilgili herhangi bir araştırma bulunmamıştır. Ancak engelli bireylerin yüzde 57,6’sının toplumsal yaşamda çoğu zaman veya her zaman ayrımcılıkla karşılaştığını belirtmesinden hareketle¹⁶⁰ engelli bireylere yönelik ayrımcılığın yaygın olduğu ve engelliliğe yönelik toplumdaki değerlerin ayrımcı nitelikte olduğu sonucu çıkarılabilir. Nitekim Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Mayıs 2011’de açıkladığı ülke nihai raporunda Türkiye’nin engelli bireylerin haklarıyla ilgili kamu bilincini artırması ve bu şekilde olumsuz önyargılarla mücadele etmesini ısrarla teşvik etmiştir.¹⁶²

Psikososyal nedenler: Çocuğun yaşamış olduğu travmatik nitelikteki bir veya birden çok deneyimin çocukta yarattığı psikososyal sonuçları yeterli destek alınamaması durumunda çocuğun eğitim sürecinden kopuşuna neden olabilir. Bahsedilen travmatik nitelikteki deneyimler arasında suça sürüklenme, suç mağduru olma, okul içi veya dışında şiddet mağduru olma veya şiddete tanıklık etme, cinsel istismar ve ensest mağduru olma sayılabilir.

- Raporun ikinci bölümünde çocukların suça sürüklenme ve suç mağduru olmalarının yaygınlığıyla ilgili bazı veriler verilmişti. Bu grupta 12-15 yaş grubunda ceza infaz kurumlarındaki çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili standart bir uygulama bulunmamakta, birçok durumda açık ilköğretim ve ortaöğretim tek seçenek olarak kalmaktadır. Bu grupta eğitim evlerinde kalan çocuklar çevre ilköğretim ve ortaöğretim okullarına devam etmekte, ancak bu çevre okullarda çocukların psikososyal açıdan desteklenmesi için herhangi bir standart önlem alınmamaktadır. Bu grupta olan ve tedbir kararıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na (SHÇEK) gelen çocukların göreceli olarak daha kapsamlı bir destek alabilmeleri mümkün olmaktadır.
- Okul içi veya dışında şiddet mağduru olma veya şiddete tanıklık etmenin çocuk üzerinde bıraktığı psikososyal etkiler çocuğun eğitimden kopuşunda rol oynayabilir. 5-13 yaş grubundaki çocukların ev ve mahalle ortamlarında karşılaştıkları şiddetle ilgili ulusal çapta temsiliyeti olan bir araştırma bulunmamıştır. Ancak kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili yapılan bir araştırmada, fiziksel ve cinsel şiddete uğrayan evli kadınlar şiddete uğramayan kadınlarla karşılaştırıldığında 6-14 yaş grubundaki çocuklarının davranış sorunu yaşadıklarını çok daha yüksek oranda belirtmişlerdir.¹⁶³ Aynı araştırmaya göre kadınların yüzde 41,9’u yaşamlarının bir noktasında fiziksel veya cinsel şiddete uğradıklarını, yüzde 13,7’si ise son 12 ayda fiziksel veya cinsel şiddete uğradığını söylemiştir. Bu veriler aile içinde şiddetin yaygınlığına işaret eder. Aile yapısıyla ilgili 2006 yılında yapılan ulusal çapta temsiliyeti olan bir araştırmada annelerin yüzde 22,5’i, babaların yüzde 10,6’sı son bir yıl içinde 3-17 yaş grubundaki çocuklarını bazen veya sıklıkla dövdüklerini belirtmiştir.¹⁶⁴ Çocukların okul içindeki şiddet deneyimleriyle ilgili değerlendirmeler bu bölümün okullarla ilgili kısmında ele alınacaktır.
- Cinsel istismar ve ensest çocuk açısından travmatik bir deneyimdir, psikolojik ve psikososyal etkileri çok vahim olabilir. Kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili yapılan ulusal temsiliyetteki araştırmada, kadınların yüzde 7’si 15 yaşından önce cinsel istismara uğradığını belirtmiştir; 15 yaşından önce cinsel istismara uğrayan kadınların yüzde 30’u istismarın erkek bir akraba tarafından yapıldığını söylemiştir.¹⁶⁵ Kolluk kuvvetlerine yansıyan vakalar toplum genelinde yaşanan çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarının çok az bir bölümünü ifade etse de 2009 yılında emniyet güçlerine 5664 başvuru yapılmış olması¹⁶⁶ sorunun büyüklüğüyle ilgili önemli bir ipucu vermektedir.

Sosyal sermayeye ilişkin nedenler: Çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilen engellerden biri toplum-temelli sosyal sermayenin zayıflığıyla ilişkilidir. Sosyal sermaye ve eğitimden dışlanma arasındaki güçlü bir bağ olduğu açıktır. Bu bağlamda, toplum-temelli sosyal sermayenin zayıflığı ve zayıflaması içsel ve dışsal dinamiklerle ilişkilendirilebilir. Ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumundan kalan çocuklar, göçmen çocuklar, sığınmacılar, mülteciler ve yabancı göçmen çocuklarının eğitimden dışlanma risklerinin daha yüksek olduğu düşünüldüğünde göç dinamiklerinin sosyal sermaye üzerindeki etkisi özellikle önem kazanır. Yakın dönemde İstanbul dahil birkaç ilde yapılan bir araştırma, göçün topluluk-temelli sosyal sermayenin yitirilmesi sonucunu doğurduğu ve ailenin bu eksikliği telafi etme kapasitesinin yetersiz kaldığı durumlarda çocuğun eğitimden dışlanma riskinin arttığına işaret etmiştir.¹⁶⁷

Sağlıkla ilgili nedenler: Çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilen engellerden bir diğeri çocuğun veya çocuğun aile fertlerinden birinin süregelen hastalığı veya uzun süre tedavi gerektiren hastalığı olmasıdır. Süregelen hastalığı olan çocuklarla ilgili temel veriler raporun bir önceki bölümünde sunulmuştur. Sağlıkla ilgili engeller çocuğun okula düzenli devam etmesi ve okuldayken öğrenme süreçlerine etkin katılmasını güçleştirmekte, eğitimden kopuş sürecini hızlandırıcı rol oynayabilmektedir. Nitekim okula devam eden çocuklara okula devamsızlık yapmaları ve okula hiç devam etmemelerinin en önemli sebebinin ne olabileceği sorulduğunda sırasıyla çocukların yüzde 58'i ve yüzde 40,8'i kendilerinin veya aile üyelerinin sağlık sorunlarını seçmiştir.¹⁶⁸

Ekonomik Engeller

Yoksulluk: Yoksul hanelerde yaşayan çocukların okul dışındaki çocuklar içinde önemli bir kısım olmalarında da görüldüğü üzere çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilen ekonomik engellerin odağında hanenin yoksulluğu bulunur. Raporun giriş bölümünde de belirtildiği üzere 2009 yılı itibarıyla Türkiye'de açlık sınırında yaşayan 339 bin kişi bulunmaktadır; ülke nüfusunun yüzde 18,8'i gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır, bu oran kırsal alanda yaşayan fertler için yüzde 38,7'ye yükselmektedir.¹⁶⁹ 6 yaşından küçük fertler için yoksulluk oranı ülke genelinde yüzde 24 iken kırsal alanda yaşayan bu yaş grubundaki fertler içinse yüzde 48,7'ye çıkmaktadır.¹⁷⁰

Kırsal alanda yaşayan çocuklar için olduğu gibi dezavantajlı bölgelerdeki illerde yaşayan çocuklar, çalışan çocuklar, kayıtsız çocuklar, özel eğitim gereksinimi olan çocuklar, Roman çocuklar, annenin tek ebeveyn olduğu hanelerde yaşayan çocuklar, ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan çocuklar, göç eden çocuklar ve göçer çocukların yoksul hanelerde yaşıyor olma ihtimali daha yüksektir.

Yoksulluk halinin eğitimden dışlanmaya yönelik en doğrudan etkisi kısıtlı kaynaklar nedeniyle aileyi zaruri harcamaları arasında tercih yapmaya zorlamasıdır. Eğitimle ilişkili masraflar bu zaruri harcamalar arasındadır. Birden çok çocuğun bulunduğu ailelerde bu tercih hangi çocuğun okuldan ayrılacağı ve hangisinin devam edeceğiyle ilgili olabilir.

İlköğretim düzeyinde mevzuatta herhangi bir kayıt ücreti öngörülmemekle birlikte konuyla ilgili bir araştırma, okulun ihtiyaçlarını gidermek için kimi velilerden başış, okul aile birliğine katkı, okulun tamir, inşaat ve malzeme alımına katkı adı altında bazı ücretler talep edildiğini göstermektedir.¹⁷¹ İlköğretim düzeyinde eğitimle ilişkili diğer masraflar arasında okul kıyafeti, ders kitapları dışındaki eğitim malzemeleri, ulaşım ücreti, sınav ücretleri ve tam gün eğitime devam eden çocuklara öğle yemekleri için verilen cep harçlığı bulunabilir. Bu tür eğitimle ilişkili masraflar özellikle yoksul hanelerde yaşayan çocukların okula devamının önüne önemli bir engel oluşturur.

Doğrudan etkilerinin yanı sıra yoksulluk okul dışında olma riski daha yüksek olan örneğin şu çocuk gruplarının karşılaştıkları zorlukları derinleştirmektedir: özel eğitim gereksinimi olan çocuklar, engelli çocuklar, süregelen hastalığı olan çocuklar, mülteciler, sığınmacılar ve yabancı göçmenlerin çocukları.

Çocuğun Çalıştırılması: Çalışan çocuklar okul dışındaki çocuklar içinde önemli bir kısımdır. Yoksul hanelerde çocuğun eğitime devamının fırsat maliyeti sahip olunan finansal kaynaklarla karşılaştırıldığında önemli bir miktara tekabül eder. Bu nedenle yoksul haneler için çocuğun okula devam etmemesi hem eğitimle ilişkili masrafları ortadan kaldırır hem de çocuğun çalıştırılarak hane için ek kaynak yaratmasına fırsat verir. Bazı durumlarda çocuğun çalıştırılmasıyla ilgili karar okuldan ayrılma kararını yanında getirir; bu durumlarda çocuğun çalışması doğrudan çocuğun okuldan ayrılması sonucunu getirir. Geçici ve gezici tarım işçiliği gibi bazı durumlarda ise çocuğun çalıştırılmasıyla ilgili karar okula birkaç ay süreyle devam etmemesi kararını getirir; bu durumlarda çocuğun çalışması doğrudan okuldan ayrılmasını getirmez, ancak okuldan ayrılması riskini artırır.

Yetersiz Beslenme: Yoksulluğun çocuk üzerindeki en gözle görülür etkilerinden biri yetersiz beslenmedir ki yoksul hanelerde yaşayan çocukların eğitimden dışlanmaları noktasında önemli bir risk etmenidir. Türkiye’de beş yaş altı çocukların yüzde 10,3’ü bodur, yüzde 3,2’si ise ciddi şekilde bodurdur; bu oran ülkenin Doğu Bölgesinde sırasıyla yüzde 21 ve yüzde 8,3’e yükselmektedir.¹⁷² Ülke genelinde hiç eğitime devam etmemiş veya ilkokulu bitirmemiş annelerin çocukları için yüzde 22,6 ve yüzde 9,9’dur.¹⁷³ Yetersiz beslenme çocuğun bilişsel gelişimini üzerinde geri döndürülemez hasara yol açmakta,¹⁷⁴ gün içinde açlıkla birleşerek eğitimden dışlanma riskini artırmaktadır. Yapılan araştırmalar ayrıca yetersiz beslenme ve bodurluk gibi gelişme geriliklerinin okula geç kaydolmayı etkileyen temel sorunlardan biri olduğuna işaret eder.¹⁷⁵

Çocuğun bilişsel gelişimi üzerinde önemli etkisi olan bir diğer etmen yeterli iyot tüketimidir. Gelir düzeyiyle ilişkili olan iyotlu tuz kullanımı oranlarına bakıldığında, Türkiye genelinde hanelerin yüzde 15’inde kullanılan tuzun iyotsuz olduğu, bu oranın kırsal alanda yaklaşık yüzde 30’a gerilediği, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu’da ise hanelerin yarısından fazlasının kullandığı tuzun iyotsuz olduğu görülür.¹⁷⁶

Kırsal alanda yaşayan çocuklar, dezavantajlı bölgelerdeki illerde yaşayan çocuklar, yoksul hanelerde yaşayan çocuklar, engelli çocuklar, çalışan çocuklar, süregelen hastalığı olan çocuklar, ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan çocuklar ve göçer çocukların yetersiz beslenme ve yetersiz beslenmenin eğitimle ilgili sonuçlarıyla karşılaşma riski daha yüksektir.

Geçimlik Tarım: Hanenin geçimlik tarımla uğraşması kırsal alanda yaşayan çocuğun eğitimden dışlanmasına yol açabilen ekonomik engellerle yan yana incelenmesi gereken bir etmenidir. Geçimlik tarımla uğraşan hanelerde, hem çocuğun işgücüne ihtiyaç artar, hem yoksulluk düzeyi derinleşir, hem de ebeveynlerin çocuğun geleceğiyle ilgili düşüncelerinde eğitimin önemi azalır. Kırsalda yaşayan okul dışındaki çocukların yüzde 9,7’si ücretsiz aile işinde çalıştıklarını ve haftada yaklaşık ortalama 30 saat çalıştıklarını belirtmiştir. Nitekim geçimlik tarımla uğraşan hanelerin oranının bölgesel dağılımı, bölgesel okula devam oranlarıyla paralellik taşır.¹⁷⁷ Türkiye kırsalında geçimlik tarımla uğraşan hanelerin oranı yüzde 46’dır.¹⁷⁸

Gezici-geçici tarım işçisi kız çocuklar tarladan çadırlarına dönüyor, Adana-Türkiye.

İdari Düzenlemeler ve Okullarla İlgili Engeller ve Kısıtlar

Çocuğun bireysel özellikleri ile yaşadığı hane ve çevrenin özelliklerinin okuldan ayrılma riskini artırdığı durumlarda bile okulda verilen etkin destek ve sunulan etkili eğitim hizmetleri bu riski azaltma gücüne sahiptir. Okulda yeterli destek verilmemesi ve sunulan eğitim hizmetlerinin etkisiz olması durumundaysa çocuğun eğitimden dışlanma riskini artırır. Türkiye’de okula devamsızlık ve okuldan ayrılmayla ilgili farklı çalışmalar okul ve eğitim sisteminden kaynaklanan sorunların altını çizer.¹⁷⁹ Raporun bu kısmında idari düzenlemeler ve okullar başlıkları altında eğitim sisteminin tetiklediği ve eğitimden dışlanmaya götüren nedensel süreçler ele alınmaktadır.

Engelleyici İdari Düzenlemeler

Raporun bu kısmında çocuğun eğitimden dışlanması riskini artıran idari düzenlemelerden kayıt, okul takvimi, devamsızlık ve ilköğretimde azami yaşla ilgili olanlar ele alınacaktır.

Kayıtla ilgili düzenlemeler: İlköğretime kayıtlı ilgili idari düzenleme 2008 yılında e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi ile ADNKS’nin başlatılmasının ardından değiştirilmiştir. Nüfus kaydı olmayan çocuklar ile yabancı kimlik numarası olmayan çocukların önceki yıllarda okula (bazı durumlarda yıllarca süren) geçici kayıt yapılmalarına elveren esnek idari uygulama kaldırılmış, yerine çocuğun okula kaydını ADNKS üzerinden otomatikleştirerek bu sisteme kayıtlı olmayan çocukların eğitimden dışlanma riskini artıran bir idari düzenleme konulmuştur. Bu idari düzenleme kayıtsız çocuklar, mülteci çocuklar, sığınmacı çocuklar ve yabancı göçmen çocukların eğitimden dışlanmaları noktasında çok zararlı sonuçlara yol açabilmektedir.

Mevcut idari düzenlemeler, nüfus kaydı olmayan çocukların nüfus ve vatandaşlık müdürlüğüne bildirilmesi ve ancak nüfus kaydı olup kimlik numarası alındıktan sonra kaydın e-Okul üzerinden yapılmasını öngörmektedir. Oysa önceki dönemde nüfusa kaydı olmayan çocukların geçici olarak kaydı yapılmakta, aile nüfus ve vatandaşlık müdürlüğüne yönlendirilmekteydi. Yine önceki dönemde nüfustaki kayıtlı yaşla gerçek yaş arasındaki farkın belirlenmesi konusunda okul müdürünün inisiyatifini temel alan esnek düzenleme yerini daha katı bir düzenlemeye bırakmıştır. Nüfusa kaydı olmayan çocuklar için yaş tespit süreci ve ücreti¹⁸⁰ ile ilgili gecikme cezaları önemli zorluklar yaratabilmekte, çocuğun okula geç kaydolması veya hiç kaydolmamasına yol açabilir.

Türkiye’de bulunan başka bir ülkenin vatandaşı olan çocuklar için okula kayıt sürecinde yabancı kimlik numarası şart koşulmaktadır. Bu kimlik numarasının alınabilmesi için Türkiye’de izinli olarak altı ay ikamet ettikten sonra kişi başına 149 TL defter bedeli ve 1 yıl için 696,50 TL ödenmesi sonucu alınacak ikamet tezkeresinin olması şarttır.¹⁸¹ Türkiye’de mülteci ve sığınmacı olarak bulunanların bu ücretlerden muaf tutulması mevzuata göre mümkün olmakla birlikte uygulamada zorluklarla karşılaşabilmektedir.¹⁸² İzinsiz göçmenlerin ise böyle bir başvuruda bulunması zaten düşünülemez.¹⁸³ Tüm bu nedenlerle, Türkiye’de bulunan ve başka bir ülkenin vatandaşı olan çocukların kayıt süreçleriyle ilgili mevcut idari düzenleme çocuğun eğitimden dışlanması riskini önemli derecede artırmaktadır.

Kayıtla ilgili bir diğer engelleyici düzenleme ceza infaz kurumlarındaki çocukları etkilemektedir. 12-15 yaş grubunda olup ceza infaz kurumlarında bulunan çocukların eğitime devam edebilmeleri için en yaygın seçenek uzaktan eğitim yöntemine dayalı açık ilköğretim okullarıdır. Ancak açık ilköğretim okullarına kayıtlı ilgili idari düzenleme ceza infaz kurumunun koşullarında eğitime devam etmek isteyen çocukların eğitimden kopmaları riskini artıracak niteliktedir. Kayıt süresi 5 haftayla sınırlıdır, kayıt için bankaya belirli bir ücretin yatırılması, birkaç evrak ve fotoğraf içeren bir dosyanın gerekli kurumlara teslim edilmesi gereklidir.¹⁸⁴

5 yaş grubu için okul öncesi eğitime kayıt düzenlemelerine bakıldığında nüfusa kayıt şartının yanı sıra bir başvuru formu doldurulması, dört fotoğraf temin edilmesi ve aşı kartı bulunması gerektiği görülür.¹⁸⁵ Kayıt için şart olan bu evrakların dışında çocuğun eğitime devam edebilmesi için aylık bir ücretin yatırılması gerekir; belirtilen süre içinde ücretin yatırılmaması durumunda öğrencinin kaydı silinir.¹⁸⁶ Aylık asgari ve azami ücretler il ve ilçe düzeyinde belirlenir; 2011 yılı için yarım gün eğitim veren anasınıfları için ortalama asgari aylık ücret 9 TL, azami ücret ise 33 TL'dir; tam gün eğitim veren anaokulları için bu rakamlar sırasıyla 88 TL ve 155 TL'dir.¹⁸⁷ Okul öncesi eğitim kurumlarına kapasitelerinin 1/10'u oranında şehit, gazi ve yoksul aile çocuklarının ücretsiz kabul edilmesi öngörülür, ancak ücretsiz kayıt olabilmek için inceleme formu ve destekleyici belgelerin sunulması şartı aranır.¹⁸⁸ Yoksul hanelerin yoğun olarak yaşadığı mahalle ve köylerde 1/10'luk kontenjanın yetersiz kalacağı, düzenli ödenmesi gereken ücretin ise yoksul haneler için caydırıcı olduğu açıktır. Ayrıca kayıtlı ilgili idari düzenlemeler okul öncesi eğitime en çok ihtiyacı olan çocukları dışlanması riskini artıracak içerik ve zorluktur.

Okul takvimiyle ilgili uygulamalar: Okul takvimiyle ilgili mevcut idari düzenleme çocuğun eğitimden dışlanması riskini artırıcı niteliktedir. Ders yılının toplam süresi, başlangıç ve bitiş tarihleriyle, dönem tatilinin tarihleri MEB tarafından merkezi olarak belirlenir.¹⁸⁹ Merkezi olarak ve keskin hatlarla belirlenen eğitim takvimi, okulun yerel koşullarının zamansal yansımaları olan örneğin yıllık tarım takvimi veya mevsimlik tarım göçü takvimi tamamen göz ardı edilmesi sonucunu doğurur. Yerel koşulların bu şekilde göz ardı edilmesi özellikle kırsal kesimde yaşayan çocuklar ve kendileri veya aileleri mevsimlik tarımda çalışan çocukların yıl içinde belirli dönemlerde okula devam edememesi ve buna bağlı olarak eğitimden dışlanma risklerinin artmasına yol açar.

Devamsızlıkla ilgili uygulamalar: Okula devamsızlığın okuldan ayrılma riskini artırdığı düşünüldüğünde özürsüz devamsızlıklarla ilgili idari düzenlemelerin içeriği ve etkinliği önem kazanır. Okula devamsızlıkla ilgili yapılan bir araştırma devamsızlığa yol açan başlıca nedenlerinden biri olarak devamsızlığın herhangi bir yaptırımının olmayışını saymıştır.¹⁹⁰ Aynı araştırmada öğrencilerin yaklaşık yarısı devamsızlık yaptıklarında hiçbir şey olmadığını, 10 öğrenciden biri "eve kaçtığını" belirtmiştir.¹⁹¹ Devamsızlık durumunda öğretmenin takip amaçlı eve geldiğini söyleyen öğrenci oranı yüzde 2,5'tir.

Mevzuattaki düzenlemeye göre çocuğun okula devamını sağlamakla çocuğun velisi ile okul yönetimleri, milli eğitim müdürlükleri, müfettişler, muhtarlar ve mülki amirler yükümlüdür.¹⁹² Öğrencilerin devamsızlıkları, e-Okul sistemi üzerinden okul yönetimlerinde sürekli takip edilir ve özürsüz devamsızlıklar ivedilikle veliye bildirilir.¹⁹³ Okula devam etmeyen çocukların devamsızlık sebeplerinin araştırılarak devama engel olan maddi ve manevi sebeplerin giderilmesine çalışılması yine okul yönetimleri ve ilköğretim müfettişlerinin kanunda yer alan görevleridir.¹⁹⁴ Çocuğun okula kaydı ve devamsızlığıyla ilgili

İki çocuk dinlenirken, İstanbul-Türkiye

© UNICEF/NYHQ2005-1189/LeMoyné

yükümlülüğünü yerine getirmeyen veliye ilgili tebliğ ve uyarıların ardından idari para cezası verilir.¹⁹⁵ Ancak yukarıdaki araştırmanın bulgularından da hareketle mevzuattaki bu düzenlemelerin tüm okullarda aynı etkililikle uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Eğitimden dışlanmanın nedensel süreçleri bağlamında sorunlu olan bir diğer konu, okula özürsüz devamsızlığın mevzuatta öngörülen müdahale yöntemlerinden birinin veliye mektupla tebliğ ve uyarı gönderiliyor olmasıdır. Eğitimden dışlanma riski yüksek olan çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin düşüklüğü, okuryazar olmama ve Türkçe bilmeme olasılığının yüksekliği, yaşam yerlerinin hızlı ve etkili bir posta sistemine sahip olmayabileceği, mektubun takip ve ikna için göreceli etkisiz bir yöntem olduğu düşünüldüğünde devamsızlığa ilişkin bu idari düzenlemenin eğitimden dışlanma riskini azaltmaktan uzak olduğu söylenebilir.

Tüm bu nedenlerle, raporun son bölümünde ele alınan ve Ağustos 2011’de uygulanmaya başlanan Aşamalı Devamsızlık Yönetimi Modeli memnuniyetle karşılanan bir gelişmedir.

Azami yaşla ilgili uygulama: Türkiye’de ilköğretime devamla ilgili olarak azami yaşı tanımlanmış olması, okuldan ayrılma riskini artırıcı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporun önceki bölümünde de ele alınan bu uygulama, okula geç başladığı, okula ara verdiği veya sınıf tekrarı yaptığı için yaşıtlarının gerisine düşen çocukların eğitimden dışlanma riskini artırmaktadır. Özellikle süregelen hastalığı olan çocuklar veya uzun süreli tedavi görmesi gereken çocuklar, özel eğitim gereksinimi olan çocuklar, çoğu yoksul hanelerde yaşayan yetersiz beslenen çocuklar, ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan çocuklar, göçmen çocuklar ve benzer grupların okula geç başlaması ve sınıf tekrar etmesi riskleri yüksektir; buna bağlı olarak da devamla ilgili azami yaş uygulaması bu grupların eğitimden dışlanma riskini artırmaktadır.

Eğitim Ortamlarından Kaynaklanan Engeller

Raporun bu kısmında çocuğun eğitimden dışlanması riskini artıran okullarla ilgili konular dört ana başlık altında ele alınmaktadır: okulun konumu, çocuğun okul ortamında güvenliği, okulun fiziksel koşulları ve öğretmenler.

Okulun konumu: Okul-ev arasındaki mesafenin uzak, ulaşım olanaklarının elverişsiz oluşu özellikle kız çocukların ve engelli çocukların eğitimden dışlanması riskini artırabilir. Okul-ev arasındaki mesafe özellikle kırsal alandaki ücra ve küçük yerleşim birimlerinde yaşayan çocuklar ile kentsel alandaki yoğun göç alan ve plansız gelişen mahallelerde yaşayan çocukları etkilemektedir. Kırsal alanda okul-ev arasındaki mesafenin artışının bir nedeni dağınık ve seyrek nüfuslu bölgelerde MEB’in erişim politikasını küçük köy okullarında birleştirilmiş sınıf modelini güçlendirmek yerine taşınmalı eğitim¹⁹⁶ ve yatılı eğitim seçenekleri üzerine kurgulamasıdır.

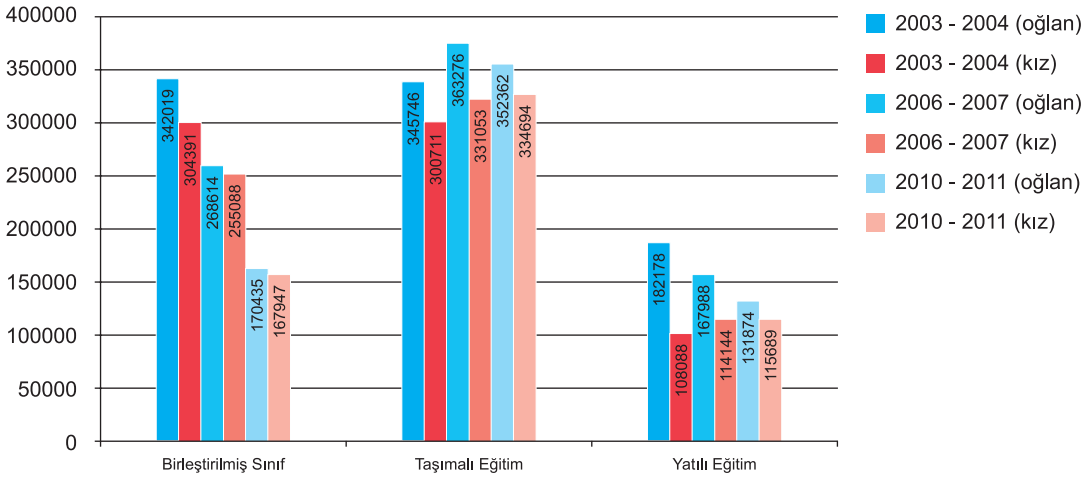
Okula geç kayıtla ilgili yapılan bir araştırma, taşınmalı eğitim ve yatılı eğitimin okula geç kaydolmaya doğrudan etkileri arasında “mesafelerin uzak olması nedeniyle yaşanan sıkıntılara çocukların dayanabilmesi için” okula en az bir yıl daha geç kaydettirmek, kalabalık servislere özellikle kız çocukların bindirilmesinin istenmemesi, yatılı okullara kız çocukların gönderilmek istenmemesi ve kardeşinin okula başlama yaşının gelmesinin beklenmesini sayar.¹⁹⁷ Bahsedilen sorunlar zorlu arazi koşulları ve iklimin hakim olduğu bölgelerde keskinleşir. Bu koşulların taşınmalı eğitimi olanaksız kıldığı ücra ve küçük yerleşim yerlerindeki çocuklar için tek seçenek yatılı okul olabilmektedir. Bu bağlamda, yatılı okullara kayıtlı olan çocukların yaklaşık yüzde 4’ünün idari kayıtlara göre devamsız durumda olduğunu belirtmek önemlidir.¹⁹⁸

Çocuğun yaşadığı yerleşim yeri ve okulun arasındaki mesafenin 2 km’den kısa olduğu durumlarda, çocuğun okula kendi olanaklarıyla ulaşması esastır.¹⁹⁹ Özellikle arazi koşulları ve iklimin sert olduğu yerleşim

yerlerinde günde 4 km'ye çıkabilecek ve sıklıkla yürüyerek gidilen bu mesafenin çocuğun eğitimden dışlanması riskini artırabileceği açıktır.

Kentsel alanlarda özellikle iç göçün yoğun yaşandığı dönemlerde altyapı ve arazi kullanımıyla ilgili herhangi bir planlama yapılmadan oluşan bazı mahallelerde okul yapımına elverişli arazinin bulunmaması ve kamulaştırma sürecinde zorluklar yaşanması sonucu çocuklar çevre mahallelerdeki okullara gitmek zorunda kalabilmektedir. İkili eğitimin yaygın olduğu bu okullara ulaşım için çocukların günün çok erken veya çok geç saatlerinde uzun süreler yürümek zorunda kalmaları eğitimden dışlanma riskini artırabilir.

Grafik 12: Taşımali eğitim, yatılı eğitim²⁰⁰ ve birleştirilmiş eğitimdeki çocuk sayısı

(MEİ 2003-2004, 2006-2007, 2010-2011)

Kırsal ve kentsel alanlarda okul-ev mesafeleri ve bu mesafelerin okula devam veya özellikle küçük çocukların duygusal gelişimleri üzerindeki etkisi üzerine herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır; okul-ev mesafeleriyle ilgili MEB'in planlama veya başka bir amaçlı analizine rastlanmamıştır. Özellikle taşımali eğitimin etkililiği ve etkileri araştırılmadan kapsamının giderek genişletiliyor olması kaygı vericidir. 2011-2012'de taşımali eğitim 5 yaşındaki çocukların okul öncesi eğitime erişimi için uygulanmıştır. 2012'de ilköğretime başlama yaşının 5'e düşürülmesiyle birlikte bu yaştaki çocuklar taşımali eğitim kapsamına alınmıştır. Yine 2012'de ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla birlikte 9-12. sınıflardaki çocuklar da taşımali eğitim kapsamına alınmıştır.

Grafikte de görüldüğü üzere son yıllarda taşımali eğitim, yatılı eğitim ve birleştirilmiş eğitimdeki cinsiyet farklılığı azalmıştır, ancak taşımali eğitim ve yatılı eğitimdeki fark tamamen giderilememiştir. Birleştirilmiş sınıf ve yatılı eğitimdeki öğrenci sayısındaki genel azalma eğiliminin ayrıca altı çizilebilir.

Okulda güvenlik: Çocuğun okulda kendini yeterince güvende hissetmemesi, ebeveynin çocuğun okuldaki güvenliğiyle ilgili endişe duyması çocuğun ve özellikle kız çocuğun okuldan ayrılması sürecine etkide bulunabilmektedir. Örneğin hanehalkının eğitimle ilgili kararlarında rol oynayan etmenlerle ilgili bir araştırma güvenliğin önemli bir etmen olarak görüldüğünü, çocuğun güvenliğine yönelik risk kaynakları arasında şiddet, disiplin sorunları, uyuşturucu ve erkekleri saydıklarını belirtmiştir.²⁰¹ Devamsızlık ve okulu terkle ilgili bir araştırmada ise okula devam eden her on çocuktan biri "okula hiç devam etmemek için en önemli sebebin hangisi olabilir" sorusuna "okulda kendimi güvende hissetmemem" şeklinde yanıt vermiştir.²⁰²

Okuldaki güvenliğini azaltan etmenler arasında okulda şiddet, cinsel istismar, bedensel ceza uygulamaları, okula yönelik silahlı saldırılar, okul ve çevresinde bağımlılık yapan maddelerin satışı bulunur. Okulda şiddetin yaygınlığı incelendiğinde örneğin 13-18 yaş grubundaki yaklaşık 26 bin öğrenciyi kapsayan ulusal temsiliyete sahip bir araştırmaya göre son 3 ay içinde öğrencilerin yüzde 22'si fiziksel şiddet, yüzde 53'ü sözel şiddet, yüzde 36'sı duygusal şiddet ve yüzde 15,8'i cinsel şiddete uğradıklarını belirtmiştir.²⁰³ Altı ilde yaklaşık 3000 ilköğretim öğrencisini kapsayan başka bir araştırmaya göre öğrencilerin yüzde 10'u okulunda kendini güvende hissetmediğini, yüzde 46'sı öğretmeninden en az bir kez dayak yediğini belirtmiştir; bu oran oğlan öğrenciler ve sosyoekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerde daha yüksektir.²⁰⁴

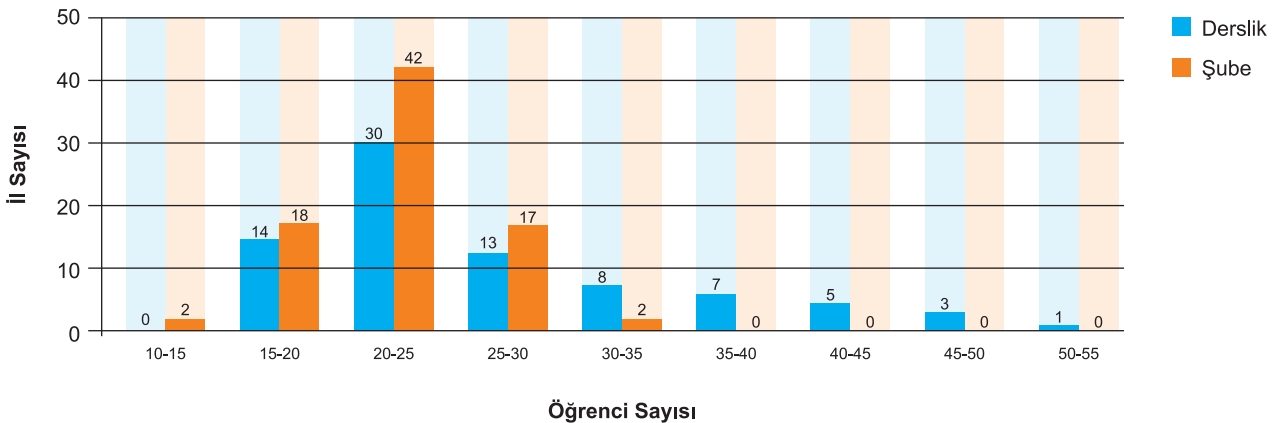
Okulda şiddeti azaltmaya yönelik olarak 2006-2011 dönemi için bir strateji ve eylem planı hazırlanmıştır,²⁰⁵ ancak bu kapsamda atılan adımları ve etkilerini değerlendiren bir çalışma mevcut değildir.²⁰⁶ Yine bu kapsamda oluşturulan ve okullarda meydana gelen olayları kayıt eden sistemde bildirimle ilgili sorunlar görülür. Çeşitli araştırmalarda saptanan okullarda şiddetin yaygınlığıyla ilgili yüksek değerlerle kayıt sisteminden edinilen resmi veriler arasında ciddi tutarsızlık söz konusudur.²⁰⁷

Güvenlik konusunda iki özel durum yatılı okullar ve taşınmalı eğitimidir. Yapısı itibarıyla yatılı okullarda cinsel istismar da dahil olmak üzere her türlü şiddetin daha yoğun yaşanma riski olmasına rağmen şiddetin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik oluşturulan herhangi bir özelleştirilmiş müdahale bulunmamaktadır.²⁰⁸ Taşınmalı eğitim özelinde ise hem trafik kazası riski nedeniyle okula erişim süreci güvenlik sorunu haline gelebilmekte, hem de servis taşıtının içinde çocuğun şiddetle karşılaşma riski artabilmektedir.

Okulun fiziksel koşulları: Çocuğun eğitimden dışlanması riskini artırabilecek bir diğer grup etmen okulun fiziksel koşullarıyla ilgilidir. Bu kapsamda sınıf mevcudu, yeterli ve sağlıklı içme suyu ile sürekli elektrik bulunması, tuvaletlerin kız ve oğlan çocukların farklı ihtiyaçlarını karşılayacak özellikte ve sayıda olması, derslik ve ortak alanların başta ortopedik, görme ve işitme engeli olan çocuklar olmak üzere tüm çocukların kolay kullanabileceği şekilde düzenlenmesi düşünülebilir.

Derslik ve şube²⁰⁹ başına düşen öğrenci sayısının iller arasındaki farklılaşması ve ikili eğitimin yaygınlığı sınıf mevcudunun eğitimden dışlanmayla ilişkisi noktasında ön plana çıkan konulardır.

Grafik 13: Derslik ve şube başına düşen öğrenci sayılarına göre il sayıları

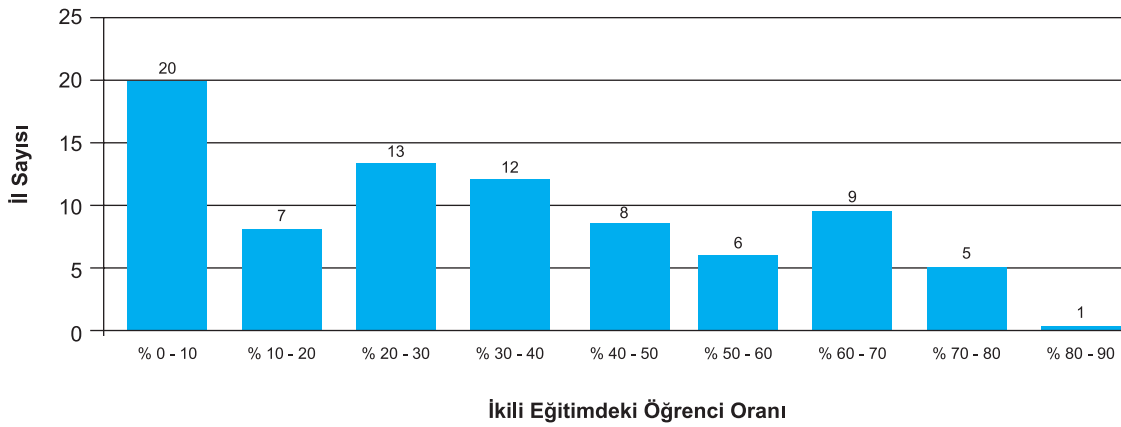
(MEİ 2010-2011)

2010-2011 eğitim-öğretim yılında öğrencilerin yüzde 52'si ikili eğitime devam etmektedir; bu oran 2003-2004 eğitim-öğretim yılında yüzde 67'diydi.²¹⁰ İkili eğitimden tam gün eğitime geçişin ulusal planlama belgeleri

ve eğitim stratejik planlama belgelerinde önde gelen hedeflerden biri olmasına ve genel eğilimin bu yönde olmasına rağmen iller arasındaki farklılaşma aşırı keskindir. Örneğin yedi ildeki tüm öğrenciler tam gün eğitime devam ederken, Batman ve Bursa'da öğrencilerin yaklaşık yüzde 25'i, Şanlıurfa'da ise yüzde 15'i tam gün eğitimden yararlanabilmektedir.²¹¹

İlköğretim olanaklarına birçok bileşen genelinde bakıldığında bölgeler, iller ve ilçeler arasında keskin bir farklılaşma ortaya çıkar. Okulların derslik, laboratuvar, öğretmen, kütüphane gibi kaynakları ile bazı eğitim çıktılarına kapsayan ilköğretim olanaklarından hareketle ilçeleri 10 ayrı gelişmişlik grubuna ayıran bir çalışmaya göre, en düşük düzeyde olanağa sahip 37 ilçenin tümü Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerindedir.²¹²

Grafik 14: İkili eğitimdeki öğrenci oranına göre il sayıları²¹³

Bahadır (7), kimsesi olmayan çocuklara yatılı kalma olanağı da sağlayan çocuk dostu bir okula devam ediyor.

Derslik ve ortak alanların erişilebilirliğiyle ilgili olarak mevcut durum ve ihtiyaçları ortaya koymaya yönelik herhangi bir idari veri mevcut değildir; oysa 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı kanunda Mayıs 2012'ye kadar okullar da dahil tüm kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapıların engellilerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilmesi öngörülür.²¹⁴ Bu kapsamda ayrıca altı çizilmesi gereken kırsal alanda yaşayan çocuklara yönelik sunulan yatılı eğitim hizmetleridir. Yatılı eğitim hizmetlerinin verildiği fiziksel yapılar ortopedik, görme ve işitme engeli olan çocukların erişilebilirliğine uygun olarak planlanmamış, zaman içinde erişilebilirliği sağlamaya yönelik kapsamlı değişiklikler yapılmamıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Mayıs 2011'de açıkladığı ülke nihai raporunda Türkiye'nin okulların da dahil olduğu resmi bina, tesis ve kamu hizmetine fiziksel erişimi sağlamasını ısrarla teşvik etmiştir.²¹⁵

Öğretmenler: Öğretmenler, çocuğun eğitimden dışlanma riskinin artması ve azalmasında kilit önemde role sahiptir. Okuldan ayrılma konusunda yapılan bir araştırma çocuğun okula aidiyeti yükseldiği ölçüde okula devamının arttığını ve okula aidiyeti etkileyen en önemli iki değişkenden birinin çocuğun öğretmeni ile kurduğu ilişki olduğunu göstermiştir.²¹⁶ Benzer şekilde, eğitimin kalitesi okula devam ve okulu terk oranlarını etkileyen bir etmendir; öğretmen performansı ve yeterlilikleri eğitimin kalitesinin önemli belirleyicilerindendir.

İlköğretim düzeyinde eğitim veren öğretmenlere bakıldığında Türkiye'de çok genç bir öğretmen nüfusu olduğu, öğretmenlerin yüzde 80'inin 40 yaşından küçük olduğu görülür.²¹⁷ Yapılan bir araştırma öğretmenlerin genel olarak genç olmasının yanı sıra öğretmen sirkülasyonunun da yüksek olduğuna işaret eder; öğretmenlerin yüzde 71,2'si halen görev yaptığı okulda beş yıl ve daha az süre görev yaptığını belirtmiştir.²¹⁸

İlköğretim düzeyinde kadın ve erkek öğretmen sayıları eşite yakın olmakla birlikte okul müdürlüğü düzeyinde her 9 erkeğe karşılık 1 kadın görev yapmaktadır.²¹⁹ Yatılı ilköğretim bölge okullarına bakıldığında her 78 erkek okul müdürüne karşılık 1 kadın müdürün görev yaptığını görülür.²²⁰

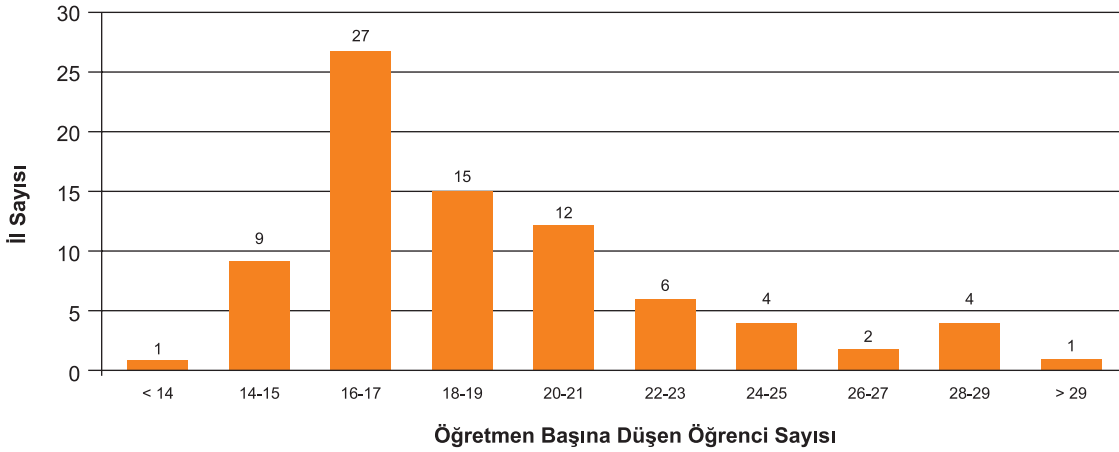
İlköğretim düzeyinde öğretmenlerin tümü iki veya dört yıllık yükseköğretim düzeyinde eğitime sahiptir. Öğretmen adaylarının bir kısmı ortaöğretim düzeyinde öğretmen liselerinin ardından yükseköğretime devam etmiş, bir kısmı eğitim fakültelerinden mezun olmuş, bir kısmı da eğitim fakültesi dışındaki fakültelerinden mezun olup ek eğitim koşullarını tamamlamıştır. Ancak yapılan bir araştırmada sınıf öğretmenlerinin yüzde 25,1'i, branş öğretmenlerinin yüzde 18,7'si mezun oldukları alan dışında görev yaptıklarını belirtmiştir.²²¹

İlköğretim düzeyinde öğretmenler sözleşmeleri açısından üç ayrı statüye sahiptir: kadrolu, sözleşmeli ve ücretli. Kadrolu öğretmenler özlük hakları açısından bu üç statü içinde en avantajlı konumda olanıdır; sözleşmeleri süreklidir. Sözleşmeli öğretmenlerin kadrolu öğretmenlere göre özlük hakları sınırlıdır, sözleşmeleri yıllık olarak yapılmaktadır. Ücretli öğretmenler ise kadrolu ve sözleşmeli öğretmen açığı olan okullarda görev yapmaktadır; özlük hakları çok kısıtlıdır, çalıştıkları ders saati üzerinden ücret alırlar.

Türkiye genelinde ilköğretim kademesindeki öğretmenlerin yüzde 77,2'si kadrolu, yüzde 10,5'i sözleşmeli, yüzde 13,3'ü ücretli statüdedir.²²² Kadrolu öğretmenlerin toplam öğretmen sayısına oranının en düşük olduğu bölgeler Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 60,9), Ortadoğu Anadolu (yüzde 65,9) ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir (yüzde 67,2).²²³ Bölgeler arasındaki bu farklılaşmayı kısmen öğretmenlerin hizmet yerlerine yönelik teşvik politikalarıyla açıklamak mümkün olabilir. Zor koşullara sahip ve ücra yerlerde olan okullarda görev yapacak yeterli sayıda öğretmen bulabilmek amacıyla MEB ilçeler düzeyinde zorunlu çalışma yükümlülüğü ve hizmet puanı sistemi dışında herhangi bir mesleki veya finansal teşvik uygulamasına sahip değildir.²²⁴ Sonuçta zor koşullara sahip ve ücra yerlerdeki okullarda çalışacak yeterli sayıda kadrolu öğretmen bulunamamakta, bu okullarda görev yapan kadrolu öğretmenlerse çok sık yer değiştirmektedir. Zor koşullara sahip ve ücra yerlerde görev yapan kadrolu öğretmenlerin yüksek sirkülasyon oranı eğitimin niteliğini olumsuz etkileyebilmektedir; eğitimin niteliğindeki kötüleşme de bu okullardaki çocukların eğitimden ayrılma risklerinin artmasına yol açabilmektedir.

Çocuğun eğitimden dışlanma riskini öğretmenin azaltabilmesi için öğretmenin öğrenciyle bireysel olarak ilgilenilmesi gerekir; bu noktada öğretmen başına düşen öğrenci sayısının yüksek olmaması önem kazanır. İlköğretim düzeyinde ortalamada bu oran zaman içinde azalmakla birlikte iller arasında önemli farklılıklar görülmeye devam edilmektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısına paralel olarak incelenmesi gereken bir konu öğretmen devamsızlığıdır. Bu konuda MEB tarafından toplanan herhangi bir veri bulunmamaktadır. 6-8. sınıf öğretmenlerini kapsayan uluslararası bir araştırmada Türkiye’deki okul müdürlerinin yüzde 35,1’i öğretmen devamsızlığını, yüzde 31’iyse okullarındaki öğretmenlerin okula geç gelişini öğretme süreçlerini çok veya bir derece engelleyen bir sorun olduğunu belirtmiştir.²²⁵

Grafik 15: illere göre öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının dağılımı

(2010-2011 MEİ)

Öğretmenin eğitimden dışlanma riskini azaltabilmesinin önündeki önemli engellerin başında: (i) eğitim dilinin çocuğun anadilinden farklı olduğu durumlara yönelik mevcut politika ve programların herhangi bir çözüm üretmemesi, (ii) öğretmenlerin gerekli yeterlilikleri edinmelerinin sağlanmaması ve (iii) öğretmenlerin bireysel çözüm üretme girişimlerinin sistem tarafından önüne geçilebilmesi sayılabilir. Sonuç olarak, öğretmenler eğitimden dışlanma riski yüksek olan çocukların okuldan ayrılma riskini önlemeye yönelik gerekli öğrenme süreçlerini sağlayamayabilmekte, adımları atamayabilmektedir.

MEB tarafından 2002-2005 yıllarında geliştirilen öğretmen yeterlikleri altı yeterlik alanı, 31 alt yeterlik ve 233 performans göstergesinden oluşmaktadır; okul dışındaki çocuklarla özellikle ilgili olan alt yeterliklerin başında öğrencilere değer verme, öğrencinin gelişim özelliklerini tanıma, öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alma, öğrenciye rehberlik etme, bireysel farklılıkları dikkate alarak öğretimi çeşitlendirme, davranış yönetimi, aileyi tanıma ve ailelerle ilişkilerde tarafsızlık, aile katılımı ve işbirliği sağlamak gelir. Altı ilde 611 öğretmenle gözlem ve görüşme yöntemiyle yapılan bir araştırma, tüm bu alt yeterlik alanlarında öğretmen yeterliklerinin ortalama olarak ‘orta’ düzeyde olduğunu ve geliştirilmeye gereksinim olduğunu altını çizmiştir.²²⁶ Yapılan başka bir araştırma, örneğin öğretmenlerin yüzde 81’inin öğrencilerin gelişim düzeyini ve bireysel farklılıklarını belirlemek için doğrudan gözlem dışında bir yöntem kullanmadığını ortaya koymuştur.²²⁷ Yine aynı araştırmaya göre, öğretmenlerin yüzde 26’sı başarı düzeyi düşük öğrencilerle onların gelişimini destekleyecek ve onlara özel çalışmalar yapmaktadır.²²⁸

Çocuğun eğitimden dışlanma süreci üzerinde öğretmenin etkisi, özel eğitim gereksinimi olan çocuklar için özellikle fazladır. 1997 yılından itibaren başta kaynaştırma uygulamaları olmak üzere özel eğitim

olanaklarının artışı önemli bir gelişmedir.²²⁹ Ancak kaynaştırma uygulamalarının eğitimden dışlanma riskini azaltma konusunda etkili olabilmesinin önünde temel bazı engeller var olmaya devam etmektedir. Bu engellerin başında destek eğitim hizmetlerinin yetersiz olması, kaynaştırma eğitimi uygulanan okullarda yeterli sayıda rehberlik ve özel eğitim öğretmeni bulunmaması, sınıf öğretmenlerinin gerekli yeterliliklere sahip olmaması bulunur.²³⁰ Okullarda ve sınıflarda fiziksel koşulların kaynaştırma eğitime uygun olmayışı ve sınıf mevcutlarının yüksek olması bu engelleri derinleştirir.²³¹ Kaynaştırma uygulamalarıyla ilgili bir diğer kayda değer gözlem kaynaştırma uygulamalarından yararlananların yüzde 67,6'sının kız çocuk oluşudur;²³² toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi gereken bir konudur.

Yönetişim ve Finansmanla İlgili Engeller ve Kısıtlar

Çocuğun eğitimden dışlanmasının nedensel süreçleri sadece çocuğun bireysel, ailesel, çevresel özellikleri ile idari uygulamaların içeriği ve okulların koşullarıyla sınırlı değildir; makro-düzey yönetim ve finansman boyutları da önemlidir. Raporun bu kısmında eğitim sektöründe yönetim ve finansmanla ilgili politika ve uygulamaların eğitimden dışlanmayla ilişkili boyutları ele alınacaktır.

Eğitim Sektöründe Yönetişim ve Eğitimden Dışlanma

İdari uygulamaların içeriği ve okulların koşulları, eğitim politikalarının oluşturulma ve uygulanması süreçlerinin yansımaları ve sonuçlarıdır. Bir diğer deyişle, merkezi ve yerel düzeydeki kurumsal düzenlemeler, ki bu kapsama kurum yapısı, yönetim sistemleri, karar alma/uygulama/izleme süreçleri vb. girmektedir, çocuğun eğitimden dışlanması sonucunu doğurabilecek uygulamaların yapısal nedenleridir. Bu bağlamda, Türkiye'de çocuğun eğitimden dışlanması sonucunu doğurabilecek uygulamaların yönetsimsel kaynakları arasında şu konular ön plana çıkar:

İdari ve yönetsimsel merkeziyetçilik: Türkiye'de eğitim sisteminin belki de en belirgin özelliği özellikle idari ve yönetsimsel boyutlardaki aşırı merkeziyetçi yapısıdır.²³³ Öğretmen alımları ve atamaları ile okul, il ve ilçe düzeyinde idari yönetici atamaları; öğretim programlarının hazırlanması; ders kitaplarının yazılması, onaylanması ve satın alımı; ders yılı çalışma takviminin oluşturulması gibi okul koşullarını belirleyici kararların tümü merkezi düzeyde alınmaktadır. İl ve ilçe düzeyindeki idari yöneticiler ile okul düzeyinde müdür ve müdür yardımcılarının temel sorumlulukları okul koşullarını etkileyecek nitelikte karar almaktan öte merkezi düzeyde alınan bu nitelikteki kararların uygulanmasıdır. İdari ve yönetsimsel boyutlarda aşırı bir merkeziyetçilik olmakla birlikte okul giderlerinin birçok kaleminin karşılanması için gerekli kaynakların yaratılması il ve okul düzeyinde gerçekleşmektedir; bunun sonuçları raporun finansmanla ilgili kısmında ele alınmaktadır.

Merkeziyetçi yönetim yapısının idari uygulamalar ve okulların koşullarına olumsuz yansımalarının nedenlerinden biri merkezi düzeyde alınan kararlara dair destekleyici süreçlerin yeterli olmayışı ve buna bağlı olarak mevzuat düzenlemelerinin istenilen etkililikle uygulanamayışıdır. Örneğin, merkezi düzeyde başlatılan reform çalışmalarının okul düzeyinde yansıma bulabilmesi için yönetmelik ve genelge yayınlamaya paralel olarak hizmet-içi eğitimler, uygulayıcılar düzeyinde bilinci artırmaya yönelik girişimler, izleme ve değerlendirme çalışmaları, etkili uygulamayı engelleyebilecek etmenlerin tespiti ve giderilmesine yönelik çabalar gibi destekleyici süreçler oluşturulmamakta veya yeterince derinleştirilip yaygınlaştırılmamaktadır. Sonuçta, çocuğun eğitimden dışlanmasını engelleyebilecek nitelikteki birçok karar, uygulama noktasında istenilen etkiyi yaratamamaktadır.

Merkeziyetçi yönetim yapısının idari uygulamalar ve okulların koşullarına olumsuz yansımalarının nedenlerinden bir diğeri bu derece merkeziyetçi bir yapının sağlıklı işlemesi için şart olan merkezde yeterli insan kaynağı kapasitesinin olmayışıdır. Bunun en önemli nedeni merkez teşkilatında görev yapan personel sayısının yetersizliğidir. Ayrıca, merkez teşkilatında görev yapan personelin işe alımlarının öğretmenlik kadrosundan yapılmış olması, personelin sahip oldukları yeterliliklerle sorumluluk alanlarının birebir örtüşmemesi sonucunu doğurabilmektedir.

Yönetim yapısıyla ilgili sorunların aşılması amacıyla geçmişte başlatılan teşkilat yapısı reformuna yönelik çalışmalardan uzun bir süre sonuç alınamamıştır. Yakın zamanda bu kapsamda bir Yeşil Belge hazırlanmış, Eylül 2011’de kanun hükmünde kararnameyle Milli Eğitim Bakanlığı’nın yeni teşkilat kanunu yürürlüğe girmiştir.

Sınırlı katılımcılık ve saydamlık: Türkiye’de çocuğun eğitimden dışlanması sonucunu doğurabilecek uygulamaların yönetişimsel kaynaklarından bir diğeri katılımcılık ve saydamlığın son dönemki olumlu gelişmelere rağmen sınırlı kalmasıdır. Merkezi düzeyde tasarlanan tekil idari düzenleme veya kapsamlı reform çalışmalarının tümü için paydaşlardan görüş alınma sürecini kurgulayan herhangi bir genel düzenleme bulunmamaktadır. Sorumlu genel müdürlük ve konuya bağlı olarak katılımın etkililik düzeyi farklılaşmaktadır. İl ve ilçe düzeyinde etkin katılımı sağlamaya yönelik herhangi bir kurumsal veya idari düzenleme mevcut değildir. Okul düzeyinde ise katılımı sağlamaya yönelik kurumsal düzenleme okul aile birliğidir, ancak birliklerin işleyişi ve etkililiğini inceleyen kapsamlı bir değerlendirme mevcut değildir.

Karar alma süreçlerinde saydamlıkla ilgili sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir; kararların içeriği ve finansmanında saydamlıkla ilgili ise yakın geçmişte performansa dayalı bütçeleme sistemine geçilmiş olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Daha genel olarak saydamlık konusundaki olumlu gelişmelerde MEB’in internet temelli bilgi paylaşımı konusunda attığı adımların rolü kayda değerdir. Ancak internetin özellikle eğitim sisteminin ana paydaşlarından velilere yönelik olarak yeterli kapsayıcılığa sahip olmayan bir araç olduğunun unutulmaması gerekir. Özellikle ilçe ve okul düzeyindeki kaynakların dağılımı ve alınan kararlarla ilgili saydamlığın sağlanması için internete paralel başka yöntemlerin de yaygınlaştırılması önemlidir.

Sektörler arası işbirliği: Eğitimden dışlanmanın özellikle çocuğun ailevi ve bireysel özelliklerinden kaynaklanan nedensel süreçlerine müdahale noktasında sektörler arasında etkili işbirliği kilit öneme sahiptir. Merkezi düzeyde MEB’in başta sosyal hizmetler, sosyal yardım, sağlık ve adalet olmak üzere ilgili sektörlerle işbirliği yakın zamana kadar konu özelinde hazırlanan ve zamana bağlı ikili protokoller üzerinden yürütülmüş, birçok konuda kurumsallaşmış bir işbirliğinin olmayışı nedeniyle ortak müdahale fırsatları değerlendirilememiştir. Şubat 2011’de imzalanan ve 17 kurumu kapsayan işbirliği protokolü bu bağlamda başlangıç döneminde olan sektörler arasındaki işbirliği için sevindirici bir gelişmedir; raporun bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İl ve ilçe düzeyinde birden çok sektörün müdahalesini gerektiren eğitimden dışlanan veya dışlanma riski yüksek çocuklara ilişkin genel yaklaşımın “kurullaşma” olduğu söylenebilir. Merkezi düzeyde hazırlanan ve çok sektörlü müdahale gerektiren kanunlar ve projelerin il düzeyinde uygulanması için genelde koordinasyon amaçlı kurullar kurulmaktadır. İl düzeyindeki kurulların işleyişleri ve etkililiğini inceleyen kapsamlı bir değerlendirme mevcut değildir.

Eğitimin Finansmanında Engelleyici Uygulamalar

Eğitimin kamu finansmanı ile ilgili politika ve uygulamaların eğitimden dışlanmayla ilişkili olarak üç konu ön plana çıkmaktadır: (1) eğitime ayrılan devlet bütçesinin ihtiyaçları yansıtmayışı, (2) finansal kaynakların dağılımında eşitsizliği derinleştirici uygulamalara rastlanması, (3) okul düzeyinde çocuğun eğitimden dışlanma riskini azaltabilecek önlemlerin alınmasına yönelik finansal kaynakların yetersizliği.

Eğitime ayrılan kamu kaynakları: Performansa dayalı bütçeleme sistemine geçişe rağmen kamu bütçesinden ayrılan kaynakların yıllara göre oranına bakıldığında eğitim sektöründeki politikalar ve yatırım ihtiyaçlarının mali alanda yansıma bulduğunu söylemek zordur. Yükseköğretim dışındaki kademelerin tümü için eğitime ayrılan merkezi kamu kaynağı, ki bu bahsedilen kademelerde eğitime ayrılan kamu kaynağının neredeyse tamamıdır, yüzde 2,5 civarlarında kalmaya devam etmektedir. Bu oran diğer tüm OECD ülkelerinden çok daha düşüktür. Yine okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretime ayrılan merkezi kamu kaynağının toplam merkezi kamu harcamalarına oranı ise sürekli artan öğrenci sayısına rağmen yüzde 10 civarında kalmaktadır. Öğrenci başına yapılan harcama ise sınıf-başına-öğrenci, öğretmen-başına-öğrenci ve ikili eğitimin yaygınlığını azaltmaya yönelik stratejik hedeflere rağmen kayda değer bir miktarda artmamıştır.

Bunun istisnasının Temel Eğitim Kanunu'nun uygulanmaya başladığı 1997 yılından itibaren tüketim vergileri üzerinden oluşturulan ek yatırım kaynakları olduğu söylenebilir; bu süreç raporun bir sonraki bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Tablo 2:Eğitim harcamaları²³⁴

	2010 ²³⁵	2009	2008	2007	2006
Okul Öncesi, İlk ve Orta Öğretime Ayrılan Toplam Merkezi Kamu Kaynağının GSYH'ye Oranı (%)	2,57	2,93	2,41	2,53	2,18
Okul Öncesi, İlk ve Orta Öğretime Ayrılan Toplam Merkezi Kamu Kaynağının Toplam Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı (%)	9,84	10,63	10,30	10,42	9,47
Okul Öncesi ve İlköğretime Ayrılan Toplam Kamu Kaynağının Toplam Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı (%)	---	4,56	4,69	5,03	4,49
Öğrenci başına Yıllık Kamu Harcaması (TL 2009 Fiyatlarıyla) – okul öncesi ve ilköğretim düzeyi	1413	1322	1371	1322	1248
Personel Giderleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu Prim Giderlerinin Oranı (%)	---	65,4	64,2	66,2	65,8

Okul öncesi ve ilköğretim düzeylerinde kaynakların dağılımı: Merkezi eğitim bütçesindeki kaynakların okul öncesi ve ilköğretim düzeylerinde illere ve NUTS-1 düzeyinde bölgelere göre dağılımına bakıldığında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Türkiye genelinde okul öncesi ve ilköğretim kademelerindeki öğrenci başına merkezi kamu harcaması ortalama 1503 TL iken, bu miktarın en düşük olduğu İstanbul ve Şanlıurfa'da sırasıyla 944 TL ve 1072 TL, bu miktarı en yüksek olduğu Sinop ve Artvin'de 2334 TL'dir.²³⁶ Aynı eğitim kademelerinde öğrenci başına merkezi kamu harcaması sadece iller arasında değil, NUTS-1 bölgeleri arasında da kayda değer farklılık göstermektedir.²³⁷ Finansal kaynakların illere ve bölgelere göre dağılımındaki farklılıkların büyük oranda eğitim harcamalarının en büyük kalemini oluşturan personel harcamalarındaki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir. Buna bağlı olarak öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yüksek olan illerde öğrenci başına düşen harcama düşüktür.

Yatırım kaynaklarının bölgelere göre dağılımının tarihsel gelişimine bakıldığında Güneydoğu Anadolu yapılan yatırımların diğer bölgelerin çok gerisinde kaldığı, bölgelerarası eşitsizliği ortadan kaldırmak için önemli bir fırsat olan 1997-2002 dönemindeki eşit görülmemiş büyüklükteki yatırım sürecinin yeterince değerlendirilemediği görülür. 2002-2003 eğitim-öğretim yılında derslik başına düşen öğrenci sayısı ülke genelinde 36 iken ülkedeki en düşük ilköğretime kayıt oranlarına sahip olmasına rağmen Güneydoğu

Anadolu'da bu sayı 53'tü.²³⁸ Son yıllarda yapılan yatırım öncelikleri bölgeler arasındaki bu farkı sadece bir derece azaltabilmiştir; derslik başına düşen öğrenci sayısı için ülke ortalaması 31'e, Güneydoğu Anadolu'da 44'e gerilemiştir.

Kısıtlı okul kaynakları: Merkezi eğitim bütçesindeki kaynakların dağılımında mevcut eşitsizlikleri derinleştiren ve ekonomik nedenlerle eğitimden dışlanma riski yüksek olan çocukların okula devamlarını zorlaştıran bir diğer uygulama merkezi bütçeden ilköğretim okullarına gönderilen kaynaklarla ilgilidir. Mevcut uygulamaya göre okulların birçok masraf kalemi arasından merkezi bütçeden doğrudan karşılanan kaynaklar öğretmen ve idareci maaşları ile yakacak, su, elektrik ve internet bağlantısı ve onaylanan onarım ihtiyaçlarına ilişkin masraflarla sınırlıdır.²³⁹ Bunlar dışında okulun tüm diğer giderleri okul tarafından okul aile birliği kaynaklarıyla karşılanır.²⁴⁰ Bu noktada, okul aile birliğinin gelir getirici çalışmalarda bulunması ve velilerden etkin şekilde bağış toplaması gerekliliği ortaya çıkabilmektedir. Bunun sonucu da genellikle veli gelirinin okuldaki araç, gereç, altyapı ve hijyene doğrudan yansımalarıdır.

Eğitim olanaklarının en düşük seviyede olduğu tespit edilen 62 ilçede yapılan bir ankette eğitim alanında yaşanan sorunlar ve önemlilik derecelerine bakıldığında giderleri ağırlıklı olarak okul tarafından karşılanan "okulların temizlik ve hizmetli sorunu" yüzde 91,9 oranında "çok önemli" olarak tanımlanarak 17 sorun arasında en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴¹

Okulun fiziksel koşullarını etkileyen bu masrafların veli bağışlarına tabi olması, ailelerin gelir durumunun okulun fiziksel koşullarını belirleyici hale gelmesi sonucunu doğurabilmektedir. Yine benzer şekilde, okula geç kayıt konusunda yapılan bir araştırma velilerle yapılan görüşmelerden hareketle okulun velilerden bağış toplama çalışmalarının yarı-zorunlu bir ücretlendirme halini alıp ekonomik nedenlerle eğitimden dışlanma riski olan çocukları olumsuz etkileyebildiğine işaret eder.²⁴²

Bu sorunu telafi etmeye yönelik olarak var olan bir düzenleme²⁴³ ile tüm okul aile birliklerinin kantin, açık alan, salon gibi yerlerden sağladıkları kira gelirlerinin yüzde 20'sini ilçe ve il milli eğitim müdürlüklerine aktarmaları gerekir. Bu şekilde oluşan kaynak, ilçe ve il düzeyinde kurulan idari komisyonca imkanı kısıtlı okul ve öğrencilerin gereksinimleri ile ilçe ve il milli eğitim müdürlüklerinin eğitim-öğretimle ilgili kendi gereksinimlerini karşılamak için kullanılır. Bu kaynakların kullanımı ve etkisiyle ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Engeller ve Kısıtlara İlişkin Özet Değerlendirme

Eğitimden dışlanmanın nedensel süreçleri üzerine bu bölümde yapılan değerlendirmede, ön plana çıkan konular şöyledir:

- Sosyokültürel engeller odağından bakıldığında toplumsal cinsiyet ve engelliliğe ilişkin değerler;
- Çeşitli travmatik deneyimlerin (suça sürüklenme, şiddet mağduru olma veya şiddete tanıklık etme, cinsel istismar ve ensest mağduru olma gibi) sonucunda ortaya çıkan psikososyal nedenler;
- Başta göç deneyimi olmak üzere farklı nedenlerle zayıflayan topluluk-temelli sosyal sermaye;
- Çocuğun veya aile ferdinin süregelen hastalık veya uzun süre tedavi gerektiren bir hastalığı olması;
- Yoksulluğun doğrudan ve dolaylı etkileri – eğitimle ilgili masrafları karşılayamama, eğitime devamın fırsat maliyeti ve çocuğun çalıştırılması, yetersiz beslenme ve gelişme;
- Kayıt, devamsızlık ve azami yaş gibi konularda engelleyici idari düzenlemeler;
- Ev-okul arasındaki mesafenin uzaklığı, kırsal alanlarda sunulan taşınabilir ve yatılı eğitim seçeneklerinin sınırlılıkları, okulda şiddet ve bedensel cezanın yaygınlığı sonucu oluşan güvensiz ortam, derslik başına

düşen öğrenci sayısının iller arasında farklılaşması, ikili eğitim uygulamasının yaygınlığı, engeli olan çocukların erişebilirliğine uygun olmayan fiziksel mekanlar;

- Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının iller arasında farklılaşması, mevcut düzenlemelerin zor koşullara sahip okullarda çalışmayı yeterince teşvik edememesi, eğitim dilinin çocuğun anadilinden farklı olduğu durumlarda öğretmenin etkili müdahale edebilmesinin mümkün kılınmaması, çocuğun eğitimden ayrılma riskini azaltılmasına katkı sağlama potansiyeline sahip öğretmen alt yeterliklerine ilişkin olarak öğretmenlerin yeterli düzeyde olmayışı, kaynaştırma uygulamasının etkili olabilmesi için gerekli destek eğitim hizmetleri ve öğretmen yeterliklerinin noksanlığı;
- Yönetişim odağından bakıldığında merkezîyetçi yönetim yapısının olumsuz etkileri, katılım ve saydamlığa ilişkin kısıtlı ilerleme, başlangıç döneminde olan sektörler-arası işbirliği girişimleri;
- Eğitime ayrılan devlet bütçesinin ihtiyaçları yansıtmayışı, finansal kaynakların dağılımında eşitsizliği derinleştirici uygulamalara rastlanması, okul düzeyinde çocuğun eğitimden dışlanma riskini azaltabilecek önlemlerin alınmasına yönelik finansal kaynakların yetersizliği.

Eğitimden Dışlanmaya Yol Açan Engellerin Aşılmasına Yönelik Politikalar

Bu bölümün amacı eğitimden dışlanmaya yol açan engel ve kısıtların aşılmasına yönelik eğitim ve sosyal koruma politikalarını ele almaktır. Mevcut politikaları ele alan bu bölümün sadece eğitim sektöründeki politikalarla sınırlandırılmaması ve sosyal koruma politikalarına eş önem vermesi bilinçli bir seçimdir. D5B yaklaşımının temel çıkarımlarından biri eğitimden dışlanmayı tamamen engelleme yolunun eğitimin hem talep hem arzla ilgili sorunlarını ele alan etkili müdahalelerden geçtiğidir; eğitime taleple ilgili müdahalelerin önemli bir kısmı sosyal koruma politikalarıyla örtüşmektedir.

Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu 2011’de de belirtildiği üzere BinYıl Kalkınma Hedeflerinden ‘herkesin temel eğitim almasını sağlama’ya yakın olan Türkiye gerekli olan son adımı bugüne kadar atamamıştır ki bunun başlıca nedeni aşırı dezavantajlı gruplara ulaşmakta başarısız olmasıdır.²⁴⁴ Bu gruplara sadece eğitim sektöründe üretilecek politikalarla ulaşmak mümkün değildir. Sosyal koruma ve eğitim sektörlerinin el ele çalışması şarttır.

Bu bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki eğitime taleple daha yakından ilgili olan ve aralarında toplumsal cinsiyetle ilgili değerler ile ekonomik engelleri ele alan çalışmaların da bulunduğu politikaları konu almaktadır. Diğer iki bölüm daha çok eğitim hizmetlerinin arzıyla ilişkilidir; bu bağlamda okul ortamını ve eğitim sektöründe yönetişimi iyileştirmeyi amaçlayan çalışmalardan bahsedilmektedir. Bölümün sonunda özet bir değerlendirme bulunmaktadır.

Bireysel ve Ailevi Engellerin Aşılmasına Yönelik Politikalar

Bireysel ve ailevi engeller kapsamında sosyokültürel, psikososyal, sosyal sermaye, sağlık ve yoksullukla ilgili engeller bulunmaktadır. Bireysel ve ailevi engelleri hedef alan çalışmalar arasında Türkiye özelinde ön plana çıkanlar toplumsal cinsiyet değerlerini değiştirmeye, ekonomik engelleri aşmaya ve çocukların sağlığını iyileştirmeye ilişkin çalışmalardır.²⁴⁵

Toplumsal Cinsiyete İlişkin Değerlerin Değiştirilmesi

Raporun bir önceki bölümünde bahsedildiği üzere, toplumsal cinsiyete ilişkin değerler

Gezici-geçici tarım işçisi çocuklara yönelik eğitim merkezinin açılışında bir kız çocuk, Adana-Türkiye.

© UNICEF/NYHQ2005-1216/LeMoyne;

eğitimden dışlanma sonucunu doğuran sosyokültürel engellerin başında gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de düzenlenen en kapsamlı ve etkili çalışma Haydi Kızlar Okula, Kız Çocuklarının Okullulaşmasına Destek Kampanyasıdır. 2003 yılında 10 ilde pilot uygulamalarla başlayan kampanya, 2004-2006 yıllarında ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Kısa zamanda önemli sonuçlar alan kampanyanın özellikle okula kazandırmaya yönelik yereldeki ikna ve farkındalık artırıcı çalışmalarının kurumsallaşma sürecinde ivme kaybetmemesi, bu alanda sağlanan kazanımların gelecek yıllarda kaybedilmemesi için vazgeçilmez öneme sahiptir.

Bilgi Kutusu 1: Haydi Kızlar Okula, Kız Çocuklarının Okullulaşmasına Destek Kampanyası²⁴⁶

Kampanya, zorunlu eğitim çağında olup okul dışında olan çocuklar arasında kız çocuklar üzerine odaklanılarak “tüm çocuklar için kaliteli eğitime erişimi” sağlamayı amaçlamıştır. Kampanya üç süreçten oluşmuştur: tasarım, uygulama, kurumsallaşma.

2002 ve 2003 yıllarını kapsayan tasarım sürecinde sorunun tespitine yönelik bir araştırma yapılmış, bakanlık ve illerdeki örgütlenme modeli geliştirilmiş ve kullanılacak materyaller hazırlanmıştır. Örgütlenme modelinin başlıca bileşenleri ulusal düzeyde MEB bünyesinde Merkez Koordinasyon Bürosu, Merkez Yürütme Kurulu ve Teknik Ekip; il düzeyinde İl Yürütme Kurulu, İl Koordinatörü, İl Danışmanlığı ve İl İrtibat Bürosu; ilçe düzeyinde İlçe Yürütme Kurulu, İlçe Sorumlusu ve İlçe İrtibat Bürosu; köy ve mahalle düzeyinde ise Köy/Mahalle Komisyonudur.

2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarını kapsayan uygulama sürecinin başlıca bileşenleri örgütlenme ve kapasite geliştirme, tespit ve analiz, ikna ve kayıt, izleme ve değerlendirmedir. Kampanyanın başlıca özelliklerinden biri uygulama aşamasında kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin birarada çalışmış olmasıdır. Kampanyanın devam ettiği dört yıllık sürede yaklaşık 350 bin çocuğun okullulaşmasının sağlandığı tahmin edilmektedir.

2007 yılında kurumsallaşma sürecine geçilerek okula kayıt ve devamla ilgili izleme sistemlerinin güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Bunun dışında Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı kurumsallaşma sürecinde uygulanmaya başlamış; Aşamalı Devamsızlık Yönetim Modeli’nin ön hazırlıkları yine bu dönemde yapılmıştır.

Haydi Kızlar Okula Kampanyası’nda kullanılan yaklaşım ve yöntemlerin örneğin engelliliğe ilişkin sosyokültürel değerlerden kaynaklanan ve eğitimden dışlanmaya yol açan nedenlerin aşılmasına yönelik çalışmalarda kullanılmaması büyük bir kayıptır. Özel eğitim gereksinimi olan çocukların eğitimden dışlanmasını engellemeye yönelik politikalar okul ortamı odağında yürütülmüş, sosyokültürel engeller bugüne kadar etkili bir şekilde ele alınamamıştır.

Ekonomik Engellerin Aşılması

Yoksulluğun çocuklar ve onların eğitimden dışlanmaları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini azaltmaya yönelik politikaların çoğu sosyal koruma politikalarıyla örtüşse de eğitim sektörüne özel iki politikanın bu bağlamda altını çizmek gerekir. Bu politikalar ders kitaplarının ücretsiz dağıtımı ve taşımali eğitimden yararlanan çocuklar için öğle yemeği teminidir.

2003-2004 eğitim-öğretim yılından bu yana ilköğretim düzeyindeki tüm ders kitapları MEB tarafından merkezi düzeyde satın alınarak okullara dağıtılmakta, ders kitaplarının özellikle gelir düzeyi düşük aileler üzerindeki finansal açıdan zorlayıcı etkisi bu şekilde ortadan kaldırılmaktadır.

Kırsal alanlarda ücra ve küçük yerleşim yerlerinde yaşayan çocukların bir kısmına yönelik olarak uygulanan taşımali eğitim kapsamındaysa 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren ücretsiz öğle yemeği verilmektedir. 2011 yılı itibarıyla yaklaşık 600 bin çocuk yararlanmaktadır.²⁴⁷ Ücretsiz öğle yemeğinden

yoksulluk ve yetersiz beslenmenin daha yaygın olduğu kırsal alanlarda yaşayan çocukların yararlanıyor olması bu politikanın ayrıca olumlu bir boyutudur.

Bazı sosyal koruma politikaları ile eğitimden dışlanma arasındaki bağ, üç farklı açıdan kurulabilir: yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki doğrudan etkilerini azaltmaya yönelik politikalar, yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki dolaylı etkilerini azaltmaya yönelik politikalar, eğitimden dışlanma riski yüksek olan bazı gruplardaki çocuklara yönelik sosyal koruma politikaları.

Yoksulluğun Eğitimden Dışlanma Üzerindeki Doğrudan Etkilerini Azaltmaya Yönelik Sosyal Koruma Politikaları

Yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki doğrudan etkilerini azaltmayı hedefleyen sosyal koruma politikaları arasında şartlı eğitim yardımı; öğrenci barınma, taşıma ve iyeş yardımı; aile destek transferleri içinde eğitim materyali yardımı; MEB ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce verilen burslar bulunmaktadır. Bu yardım ve burslardan herhangi bir etki değerlendirmesi yapılan sadece şartlı eğitim yardımındır ve bu değerlendirme uygulamanın sadece erken dönemlerini kapsayacak şekilde yapılmıştır. Farklı sosyal müdahalelerin erişim ve etkisinin kapsamı ve derinliğini değerlendirmeye yönelik titiz değerlendirmelerin olmayışı Türkiye'deki politika planlama döngülerinde bir eksiklik olmaya devam etmektedir.

Şartlı eğitim yardımı: 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin ardından Dünya Bankası kredisiyle uygulanan Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin (SRAP) bir bileşeni olarak başlamıştır. 2003 yılında altı ilde pilot uygulama yapılmış, 2004'ten başlayarak kademeli olarak ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. 2007 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan (SYDTF) karşılanmaya başlanmıştır. Şartlı eğitim yardımı nüfusun en yoksul yüzde 6'lık kesimine yönelik bir sosyal yardımdır; yardımdan yararlanmanın şartı okula her dönem yüzde 80 oranında devam etmektir.

Şartlı eğitim yardımı, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde kayıtlı olan çocukları kapsamaktadır; okul öncesi eğitim yardım kapsamının dışında bırakılmıştır. Mayıs 2011 itibarıyla ilköğretim düzeyinde 680.550 kız öğrenci, 702.099 oğlan öğrenci şartlı eğitim yardımından yararlanmaktadır.²⁴⁸ Şartlı eğitim yardımının 2010 yılı genelinde bölgelere göre dağılımına bakıldığında toplam nüfusun göreceli az ancak yoksulluğun en derin ve yaygın olduğu Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ne şartlı eğitim yardımı toplamının sırasıyla yüzde 39,6 ve yüzde 26,3'ünün aktarıldığı görülür.²⁴⁹

Şartlı eğitim yardımının²⁵⁰ etkisi üzerine kapsamlı tek değerlendirme 2005-2006'da yapılmıştır. Birçok yönetsel kısıt üzerinden tasarlanan değerlendirme araştırmasının sonuçlarına göre kısa bir süredir şartlı eğitim yardımından yararlanan hanelerde şartlı eğitim yardımının ilköğretime devam oranı ve ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmamıştır. Değerlendirme raporu, ortaöğretim düzeyinde görülen etkinin ilköğretim düzeyinde görülmemesini ilköğretimde devamın hali hazırda yüksek olmasına bağlamıştır.²⁵¹

Etki değerlendirme araştırmasının diğer kayda değer bulguları yararlanıcıların programın başvuru ve seçim süreci ile yardımın şartı konusunda çok kısıtlı bilgiye sahip olduğu, yardımın en yoksul yüzde 6'lık kesime ulaşma konusunda başarılı olduğu ancak yine bu kesimden birçok hanenin yardımdan yararlanamadığıdır.²⁵² Şartlı eğitim yardımıyla ilgili olarak 2011 yılında yeni bir etki değerlendirme çalışması başlatılmıştır, 2012'de sonuçlandırılması planlanmaktadır.²⁵³

Öğrenci barınma, taşıma ve iyeş yardımı: Yine SYDTF'den karşılanmakta, il ve ilçe düzeyinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından yürütülmektedir. 2010 yılı itibarıyla ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki 82 bin yoksul öğrenciye barınma, taşıma ve eğitimle ilgili diğer masraflarını

karşılamlarına yönelik olarak yıllık olarak verilen yardımın ortalama miktarı 183 TL'dir.²⁵⁴ Toplam yardımların yüzde 35,7'sinden Güneydoğu Anadolu, yüzde 30,6'sından Doğu Anadolu'daki illerde yaşayan öğrenciler yararlanmıştır.²⁵⁵

Eğitim materyali yardımı: SYDV'ler tarafından yürütülen bir diğer yardım aile destek transferleri kapsamında eğitim materyali yardımıdır. Yardım kapsamında ailelere çocuklarının okul kıyafeti, ayakkabı, çanta gibi okul ihtiyaçlarını karşılamaları için nakit yardım verilmektedir; ancak bu yardımdan yararlanan aile ve çocuk sayısı bilinmemektedir.²⁵⁶ 2010 yılı itibarıyla eğitim materyali yardımına ayrılan toplam miktar yaklaşık 92 milyon TL'dir.²⁵⁷

MEB bursları: MEB tarafından 6-8. sınıf düzeyindeki öğrencilere yönelik burs da verilmektedir. Bursların yüzde 10'u SHÇEK'in sorumluluğundaki öğrenciler, yüzde 5'i yaşadığı yerde okul olmayan öğrenciler, yüzde 70'i gelir düzeyi düşük ve akademik yönden başarılı öğrencilere verilmektedir.²⁵⁸ Yaklaşık 80 bin yararlanıcıya ayda ortalama 65 TL verilmektedir.²⁵⁹ Burslarla ilgili son beş yılda yaşanan iki olumlu gelişme, burs miktarının kayda değer bir miktarda artırılması ve bursun toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi hale getirilmesi olmuştur. Örneğin 2006-2007 yılında burstan her 100 oğlan öğrenciye karşılık 77 kız öğrenci yararlanmaktayken, bu oran 2010-2011 yılında 100'e karşılık 97'e yükselmiştir.²⁶⁰

Vakıflar Genel Müdürlüğü bursları: Genel Müdürlük ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde kayıtlı olup gelir düzeyi düşük olan öğrencilere genellikle öğrenimleri süresince burs desteği sağlamaktadır. 2009-2010 eğitim-öğretim yılı için Genel Müdürlüğün burs kontenjanı 10 bin olup aylık burs miktarı 50 TL'dir.²⁶¹

Yoksulluğun Eğitimden Dışlanma Üzerindeki Dolaylı Etkilerini Azaltmaya Yönelik Sosyal Koruma Politikaları

Yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki dolaylı etkilerini azaltma potansiyeli olan sosyal koruma politikaları arasında yeşil kart ve genel sağlık sigortası ile şartlı sağlık yardımı sayılabilir. Yeşil kart, genel sağlık sigortası ve şartlı sağlık yardımı, yoksul hanelerde yaşayan çocukların sağlık hizmetlerinden etkili yararlanabilmesine yöneliktir.

Yeşil kart: Yeşil kart uygulaması 1992 yılında sosyal güvenlik sisteminde olmayan bireylerin sağlık hizmetinden yararlanabilmesi için başlatılmıştır.²⁶² Yapılan bir değerlendirme, yeşil kart uygulamasının en yoksul ve güvencesiz kesimin önemli bir bölümünü kapsamadığına işaret etmektedir; en yoksul yüzde 30'luk kesimde yeşil kartı olanların oranı yüzde 32,5 iken hiçbir sağlık güvencesine sahip olmayanların oranı yüzde 30,1'dir.²⁶³ Yeşil karttan yararlanma oranlarına coğrafi bölgeler üzerinden bakıldığında yoksulluk oranlarının en yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde nüfusun yüzde 30-40'ının yeşil karttan yararlandığı görülür.²⁶⁴ Yoksulluk derecesine kıyasla yeşil karttan yararlanma oranlarına bakıldığında özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Marmara'da bu oranın düşük, yine özellikle Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de bu oranın yüksek olduğu görülür.²⁶⁵

Sağlık hizmetlerine ücretsiz veya karşılanabilir bir ücret karşılığı ulaşabilmek birçoğu yoksul hanelerde yaşayan sağlık durumu kötü olan çocukların okula uzun süreli devamsızlıklarını engelleyebilir ve eğitimden dışlanma risklerini azaltabilir. Benzer şekilde, sağlık hizmetlerine erişim hasta aile bireylerine bakmak zorunda olduğu için okula devam edemeyen çocuklar için de çok önemli bir konudur.

Genel sağlık sigortası: 2004 yılında paralel süreçler olarak başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Sosyal Güvenlik Reformu kapsamındaki prime dayalı Genel Sağlık Sigortası sistemi içinde 18 yaşından küçük bireylerin -ebeveynlerinin yatırdığı katkı payından bağımsız olarak - sağlık hizmetlerine ücretsiz olarak erişmesi sağlanmıştır.²⁶⁶ Yeşil karttan yararlanamayan yoksul hanelerdeki çocukların sağlıklı gelişimlerinin sağlanması ve dolaylı olarak eğitimden dışlanma risklerinin azaltılmasına yönelik çok olumlu bir adımdır.

Şartlı sağlık yardımı: Şartlı sağlık yardımı, şartlı eğitim yardımına paralel olarak pilot uygulaması 2003 yılında başlatılmış ve paralel olarak yürütülmeye devam etmektedir. Şartlı sağlık yardımı kapsamında, yoksul ailelere 6 yaşından küçük çocuklarının sağlık muayenelerini düzenli olarak yaptırmaları durumunda düzenli nakit yardımı yapılmaktadır. Mayıs 2011 itibarıyla bu yardımdan yaklaşık 113.022 kız çocuk ve 117.118 oğlan çocuk yararlanmaktadır.²⁶⁷ Şartlı sağlık yardımı'nın 2010 yılı genelinde bölgelere göre dağılımına bakıldığında toplam yardımların yüzde 46,25'inden Güneydoğu Anadolu, yüzde 31,97'sinden ise Doğu Anadolu'da yaşayan çocukların yararlandığı görülmektedir.²⁶⁸ 2005-2006'da şartlı sağlık yardımının etkisine yönelik yapılan değerlendirmenin bulgularından biri yardımların aşılama oranları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğudur.²⁶⁹

Eğitimden Dışlanma Riski Yüksek Bazı Gruplardaki Çocuklara Yönelik Sosyal Koruma Politikaları ve Sosyal İçerme Programları

Bu kapsamda özürlü bakım aylığı, Sosyal Destek Programı (SODES), çocuk işçiliğiyle ilgili projeler, Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi kapsamında çocuklara yönelik çalışmalar ve SHÇEK'in yürüttüğü çalışmalar sayılabilir. Bu programlar için herhangi bir etki değerlendirme çalışması bulunamaması nedeniyle sadece yararlanıcı sayıları ile kapsamlarına ilişkin bilgi verilebilmiştir.

Özürlü bakım aylığı: Kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşından küçük özürlü yakını bulunan kişiler belirli gelir ve özürlülük derecesi şartlarına uymaları halinde yararlanabilmektedir. Uygulamayla ilgili kanun maddesi Temmuz 2005'te yürürlüğe girmiştir; Mart 2011 itibarıyla bu kategorideki 56.255 kişi özürlü bakım aylığından yararlanmaktadır.²⁷⁰

Sosyal destek programı: Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen SODES, 2008 yılında ülke içinde güvenlik nedeniyle yer değiştirmek durumunda kalan kişi oranlarının yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki dokuz ilde²⁷¹ başlatılmıştır. Programın amacı başta çocuk ve gençleri hedef alan yerel sosyal içerme projelerine finansal destek sağlamaktır. 2008 ve 2009 yıllarında verilen 134 milyon TL'lik desteğin yaklaşık 40 milyonu çocuklara yönelik sosyal içerme projelerine verilmiştir.²⁷² 2011 yılında 30 ilde²⁷³ yapılacak projelere toplam 200 milyon TL tutarında finansal destek verilmesi planlanmaktadır.²⁷⁴

Çocuk işçiliğiyle mücadele projeleri: Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak 1990'lı yıllardan itibaren birçoğu ILO ile ortaklaşa 100'den fazla proje uygulanmıştır; en kapsamlıları arasında "Tarladan Okula Projesi" ile "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi" bulunmaktadır.²⁷⁵ Yapılan projeleri politikaya dönüştürüp süreklilik kazandırmak amacıyla 2002-2005 yıllarında "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi" hazırlanıp, 2006'da yayınlanmış ve 2008'de revize edilmiştir.²⁷⁶ Ancak aralarında siyasi irade ve finansal kaynak eksikliğinin de bulunduğu nedenlerle program bugüne kadar uygulanamamıştır.

Bu kapsamda yeni bir gelişme 2010 yılında uygulanmaya başlanan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesidir (METİP). METİP kapsamında gezici ve geçici tarım işçisi olarak çalışan çocuklar ile gezici ve geçici tarım işçisi olarak aile fertleriyle göç eden çocuklara yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Projenin ilk yılında ulaşılan çocuk sayısı bilinmemektedir; ancak 44 milyon TL'lik toplam yıllık bütçenin yaklaşık yüzde 5'i eğitime ayrılmış ve bu kapsamda taşınmalı eğitim, beslenme desteği ve çadır okul gibi uygulamalar desteklenmiştir.²⁷⁷

METİP kapsamında MEB tarafından 2011 yılında yayınlanan genelgeyle zorunlu eğitim çağındaki çocukların eğitimden dışlanmalarının önüne geçilmesi için yatılı eğitim, taşınmalı eğitim, gezici öğretmen,

mobil/çadır okulun yanı sıra YSÖP, şartlı eğitim yardımı ve SYDV yardımlarının etkin olarak kullanılması öngörülmüştür.²⁷⁸ METİP sürekli bir kamu politikası değil, gezici ve geçici tarım işçilerinin koşullarının iyileştirilmelerine yönelik 2013'e kadar devam etmesi planlanan bir projedir.

SHÇEK'in çalışmaları: Kanunda "korunmaya muhtaç çocuk"²⁷⁹ olarak tanımlanan ve eğitimden dışlanma riskleri yüksek olan çocuklara yönelik sosyal hizmetleri sağlama sorumluluğu SHÇEK'e aittir. Bu sorumluluk kapsamında, SHÇEK aile yanında bakım hizmetleri (koruyucu aile, evlat edindirme, aynı-nakdi yardım hizmetleri) ile 0-12 yaş grubundaki çocuklar için çocuk yuvaları, sevgi evleri ve çocuk evleri, çocuk ve gençlik merkezleri aracılığıyla, 13-18 yaş grubundaki çocuklar için yetiştirme yurtları, sevgi evleri ve çocuk evleri, koruma, bakım ve rehabilitasyon merkezleri, bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezleri aracılığıyla kuruluştaki bakım hizmetleri sunmaktadır.

Tablo 3: İlgili SHÇEK hizmetleri ve yararlanıcı sayıları, 2009²⁸⁰

Kuruluş Türü	Kuruluş Sayıları	Yararlanıcı Kişi Sayısı
Çocuk Yuvası	83	4551
Çocuk Evi	160	938
Sevgi Evi	18	1348
Yetiştirme Yurdu	105	5818
Rehabilitasyon Merkezi	72	4598
Çocuk ve Gençlik Merkezi	38	7397
Bakım/Sosyal Rehab. Mkz.	18	275
Koruma, Bakım ve Rehab. Mkz.	6	123
Aile Danışma Mkz.	45	21.696
Toplum Merkezi	86	166.137
Kadın Konukevi	29	2931

Sosyal Koruma Sisteminde Yönetişim ve Finansman

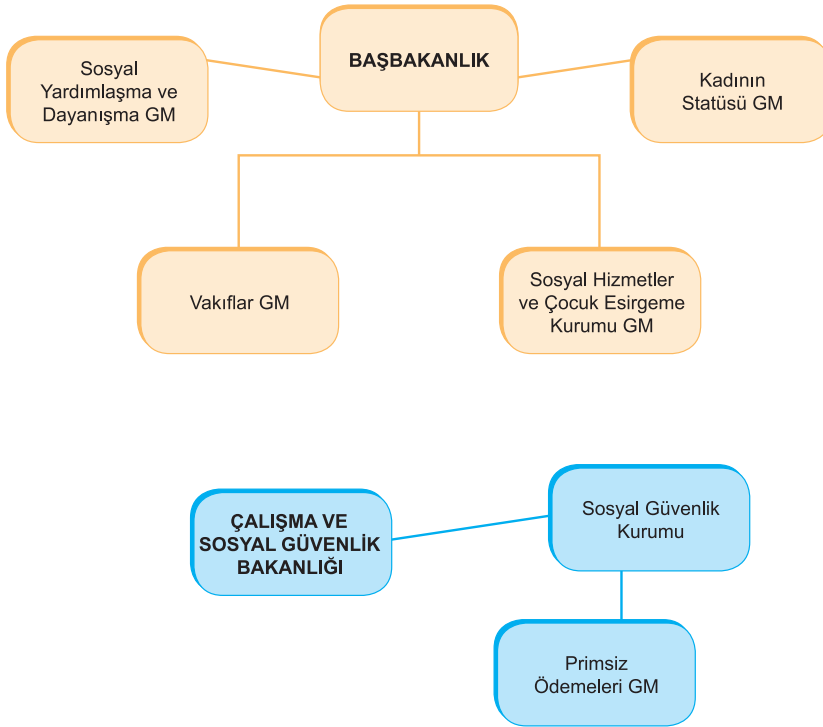
Raporun hazırlandığı aylarda Türkiye'deki sosyal koruma sisteminin idari yapısında köklü reformlar yapılmıştır. Haziran 2011 itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş ve sosyal koruma politikalarının farklı bileşenlerinden sorumlu kurumların bir kısmı tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu nedenle, raporun bu kısmında yönetim ve finansmanla ilgili yapılan değerlendirmelerin büyük bir bölümü geleceğe değil, geçmişe yönelik geçerliliğe sahiptir.

Sosyal koruma sisteminin yönetim boyutuyla ilgili ön plana çıkan özellikler ve kayda değer uygulamalar şöyledir:

- Sosyal koruma sisteminin temel bileşenlerinden sosyal hizmetler ve sosyal yardımların önemli bir bölümü merkezi düzeyde geliştirilmekte, il ve ilçelerdeki taşra teşkilatı tarafından uygulanmaktadır. Bunun başlıca istisnası, özellikle son 10 yıllık süreçte artan önem kazanan belediyeler tarafından verilen sosyal yardımlar ve sunulan sosyal hizmetlerdir.

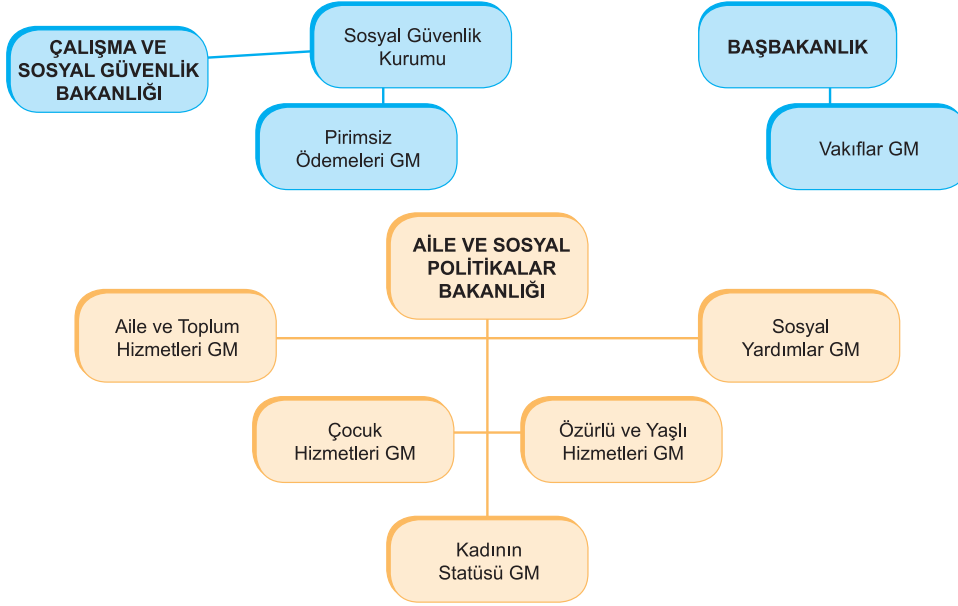
- Merkezi düzeyde kurumlararası işbirliği ve koordinasyon genelde konu özelinde ve birçok durumda projeler özelinde kurulan danışma ve koordinasyon kurulları bünyesinde gerçekleşmekte, uzun dönemde sürekliliğin sağlanmasında zorlanılabilmektedir. Bu kapsamda istisnai sayılabilecek bir uygulama Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'ndan sorumlu Fon Kurulu'dur; Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, SYDGM ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden müsteşar ve genel müdür düzeyinde temsiliyetle düzenli olarak toplanarak ortak kararlar alınmaktadır.
- Sosyal yardımlar özelinde kurumlararası bilgi paylaşımı ve koordinasyonu artırmaya yönelik yakın dönemde yapılan bir çalışma Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi'dir. Proje kapsamında bugüne kadar şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımlarıyla ilgili tüm kayıtların elektronik ortama aktarılması ve 13 ayrı kurumun veritabanlarıyla entegre hale getirilmesi sağlanmıştır.²⁸¹ Projenin gelecek dönemki ayakları SYDGM, SHÇEK, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun veritabanlarının entegre hale getirilmesi; son süreçte de belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarının verdikleri sosyal yardımlarla ilgili bilgilerin de aynı sisteme entegre edilerek yararlanıcı düzeyinde bilgi paylaşımının iyileştirilmesidir.²⁸²

Grafik 16: Haziran 2011 öncesi sosyal koruma sistemindeki idari aktörler

- Sosyal koruma sisteminin farklı bileşenlerine yönelik izleme ve değerlendirme çalışmaları yetersiz düzeydedir. Yakın dönemde iyileştirilen izleme çalışmaları ise daha çok çıktı ve etki değil, yararlanıcı sayılarına odaklıdır.
- Eğitimden ayrılma riski yüksek olan çocuklar özelinde mevcut sosyal yardımların etkisini zayıflatan etmenler arasında çocuk yoksulluğunun özel bir konu olarak ele alınmaması, bazı durumlarda verilerle desteklenmeyen kategorik yoksulluk tanımlarının kullanılması,²⁸³ sosyal yardımların sosyal haklar üzerinden tanımlanmaması sayılabilir.

Grafik 17: Haziran 2011 sonrası sosyal koruma sistemindeki idari aktörler

Sosyal koruma sisteminin finansman boyutunda genel olarak sosyal korumaya yönelik kamu harcamaları GSYH'nin yüzde 8,3'üne tekabül etmektedir.²⁸⁴ Daha özel olarak, sosyal koruma programlarının önemli ayaklarından biri olan sosyal transferler incelendiğinde, sosyal transferlerin yüzde 93,6'sını emekli ve dul-yetim aylıklarının oluşturduğu ancak bu aylıkların sadece yüzde 2'sinin en yoksul yüzde 20'lik kesime gittiği, yüzde 44,6'sının ise en zengin yüzde 20'lik kesime aktarıldığı görülür.²⁸⁵ Yoksullukla mücadele için temel araçlardan biri olma potansiyeline sahip sosyal transferlerin yoksuldan öte zenginlerin gelirine katkıda bulunması düşündürücüdür. Benzer şekilde, Türkiye'de yoksulluğun derinliğini gösteren yoksulluk açığı oranının 0,21 olması yoksulların büyük bir bölümünün göreceli küçük sosyal transferlerle yoksulluktan kurtulabileceğine işaret eder;²⁸⁶ ancak sosyal transferlerin etkinliği istenilen düzeyde olmadığı için yoksullukla mücadelede ilerleme yavaş gerçekleşmektedir. En yoksul yüzde 20'lik kesimin yıllık gelirlerinin yüzde 7,2'si emekli, dul ve yetim aylığından, yüzde 7,1'i ise sosyal yardımlardan gelmektedir.²⁸⁷

Tablo 4: Başlıca sosyal yardımlar²⁸⁸

Kurum	Yardım Türü	Yararlanan Kişi Sayısı	Toplam Miktar (Bin TL)
SGK	Yaşlı ve Özürlü Aylığı	1.321.373	2.366.527
SHÇEK	Ayni-Nakdi Yardım	35.756	78.266
Vakıflar GM	Muhtaç Aylığı, İmaret Hizmetleri, Fakir Hasta Tedavileri, Burs	151.333	107.158
Sağlık Bakanlığı	Yeşil Kart Uygulaması	9.647.131	5.506.000
MEB	Burs	184.295	151.596
SYDTF	Tüm Sosyal Yardımlar	3.084.062	2.379.375

Yine sosyal koruma politikalarının finansmanı ile ilişkili olarak özgün nitelikleri nedeniyle kayda değer uygulamalar SYDTF ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gelir kaynaklarıdır:

- 1986 yılında oluşturulan SYDTF'nun toplam yıllık miktarı yaklaşık 2 milyar TL'dir. Fonun gelirleri bütçeye konulan ödeneğin yanı sıra trafik para cezası hasılatının yarısı, RTÜK reklam gelirlerinin hasılatının yüzde 15'i, Gelir ve Kurumlar Vergisi tahsilat toplamının yüzde 2.8'si, Tanıtma Fonu'nun yüzde 5'i, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'nun yüzde 10'undan oluşmaktadır.²⁸⁹ Gelirlerin çeşitliliği ve devlet bütçesinden bir derece bağımsız oluşu, ekonomik kriz gibi zorlu dönemlerden sosyal yardımların fazla etkilenmemesini mümkün kılabilmektedir.
- 1920 yılında kurulan ve 1924 yılında Başbakanlık'ın altında genel müdürlük olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, sosyal yardım konusunda yüzlerce yıllık geçmişi olan vakıfların Cumhuriyet dönemindeki kurumsal yansımasıdır. Genel Müdürlüğünün gelirleri arasında vakıf eserlerinin kira gelirleri, işletme karları, iştirak gelirleri, mazbut vakıflara ait taşınmazların satışından elde edilecek gelirler gibi kalemler bulunmaktadır.²⁹⁰ Gelirlerin çeşitliliği ve devlet bütçesinden bağımsız oluşu, Genel Müdürlüğün verdiği aşevi hizmetleri ile sağladığı muhtaç aylığı ve eğitim burslarının devlet bütçesindeki ani değişikliklerden asgari derecede etkilenmesini mümkün kılmaktadır.

Okul Ortamlarına İlişkin Politikalar

Türkiye'de temel eğitim reformundan bugüne kadar geçen 15 yıllık süreçte okul ortamlarına ilişkin çocuğun eğitimden dışlanması riskini azaltabilecek nitelikte dört ana politika ön plana çıkar: beş yıllık zorunlu eğitimi sekiz yıla çıkaran temel eğitim reformu, yetiştirici sınıf öğretim programı, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, engelli çocukların okullara ücretsiz taşınması.

Sınıf ve öğretmen sayısının artırılması: Türkiye'nin 1997 yılında zorunlu eğitim süresini beş yıldan sekiz yıla uzatması kararının ardından gelen süreç 'büyük patlama'ya benzetilmiş,²⁹¹ reformun ilk döneminde elde edilen başarının dünyadaki eğitim sistemlerinin geçmişine bakıldığında eşine az rastlanır büyüklükte olduğu söylenmiştir.²⁹² Çok sınırlı bir ön hazırlıkla zorunlu eğitim kapsamındaki çocuk sayısına bir anda yaklaşık 4 milyon çocuk daha eklenmiş, beş yıllık ilköğretimde yüzde 89,4 olan net kayıt oranının sekiz yıllık ilköğretim için yüzde 100'e çıkarılması hedef olarak belirtilmiştir. Reform kararının ardından gelen 2-3 yıllık süreçte eğitimin ilk sekiz yılında kayıtlı olan çocuk sayısı yüzde 15 artırılmıştır. Öğrenci sayısındaki bu artışı karşılayabilmek için yine birkaç yıl içinde 100 bini aşkın ilköğretim dersliği inşa edilmiş ve 70 bin yeni öğretmen işe alınmıştır.²⁹³

Eğitim sisteminde bu kapsamda bir büyümenin bu kadar kısa sürede sağlanması gerçekten kayda değer bir başarıdır. Ancak bu hızda gerçekleşen bir reformun kaçırıldığı fırsatlar ve yol açtığı yan etkilerin de olduğu göz ardı edilemez. Örneğin, derslik başına düşen öğrenci sayısındaki bölgeler arası farklılıkların daha etkili bir şekilde azaltılması mümkün olabilirdi. Yapılan okullar ve dersliklerin ortopedik, işitme, görme engeli olan çocukların erişebilirliğini sağlaması mümkün olabilirdi. Eğitim sistemine katılan öğretmenlerin hizmet-içi eğitim programlarına özel eğitim gereksinimi olan çocuklarla etkili çalışmalarını sağlayabilecek modüller eklenebilirdi. Sonraki yıllarda başlatılan öğretim programı reformu zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması süreciyle paralel olarak yürütülebilir, örneğin donanım satın alımları ve hizmet-içi eğitimlerin maliyet etkinliğinin artırılması mümkün olabilirdi.

Okul dışındaki çocukların geri kazandırılması: İlköğretime hiç kaydolmamış veya devamsızlık nedeniyle yaşına göre olması gereken sınıftan gerisinde olan çocukların yoğun ve bireyselleştirilmiş bir öğretim programı aracılığıyla akranlarına yetişmelerini sağlamak amacıyla 2008 yılında Yetiştirici Sınıflar Öğretim Programı (YSÖP) başlatılmıştır. Program okul dışındaki çocukların eğitim sistemine yeniden katılabilmeleri için kilit önemde bir müdahaledir. Haziran 2011 itibarıyla YSÖP kapsamında uygulamalar devam etmektedir.

Bilgi Kutusu 2: Yetiştirici Sınıflar Öğretim Programı (YSÖP)

10-14 yaş grubunda olup öğrenimlerini yaşlılarıyla birlikte zamanında yapmamış, okula hiç kayıt olmamış veya okula kayıtlı olmakla birlikte okula devam etmeyen çocuklara yönelik bir programdır. Amacı bu çocukların yaşlılarıyla birlikte okula devam edebilecek yeterlilikleri kazanmaları ve eğitimden dışlanmalarının engellenmesidir. YSÖP MEB'in sürekli bir politikası değil, 2008 yılında başlatılmış süresi belirli bir geçiş politikası olarak uygulanmaktadır.

YSÖP'ün genel yaklaşımına bakıldığında iki konu ön plana çıkar: temel yaşam becerileri ile sosyal gelişime verilen önem ve hedef kitlesi olan çocukların farklı yaşam deneyimleri ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tasarım.

YSÖP kapsamında hedef kitledeki çocuklara ulaşılması, öğretim programının oluşturulması ve uygulanmasına yönelik olarak yapılan çalışmalar arasında ilgili mevzuatın ve uygulama kılavuzunun hazırlanması, öğretim programları ve ders kitaplarının hazırlanması, yerel düzeyde yürütme ve uygulamaya yönelik insan kaynaklarının güçlendirilmesi, uygulamanın etkililiğini artırmaya yönelik öğretmen ve müfettişlere yönelik eğitimler ve seminerler bulunmaktadır.

2008-2009 ve 2009-2010 eğitim-öğretim yıllarında 15.450 çocuk YSÖP'ü tamamlamıştır.²⁹⁴ 2010-2011 eğitim-öğretim yılında ise 4826 kız çocuk ve 2851 oğlan çocuk programa devam etmektedir.²⁹⁵ YSÖP'e devam edip de programı tamamlayamayan çocuklar örgün eğitime nakil edilmektedir. YSÖP'e katılan çocukların yaşadığı illere bakıldığında Şanlıurfa, Diyarbakır ve İstanbul önde gelmektedir.²⁹⁶

YSÖP, okul dışındaki çocuklara yönelik önemli bir müdahaledir. Yine bu kapsamda, çocukların eğitimdeyken dışlanması ve okuldan ayrılmasını engellemeye yönelik olarak Mart 2011'e 81 ilin 25'indeki 25 ilköğretim okulu ve 75 ortaöğretim okulunda pilot uygulama olarak başlatılan "Her Çocuk Başarır" projesi kayda değerdir. Projenin iki temel ayağı, akademik başarısı düşük olan çocukların başarısızlığının nedenlerinin tespit edilmesi ve okul düzeyinde kurulacak emekli öğretmen ve öğretmen adaylarından oluşan 'okul başarı takımları' tarafından birebir destekleme programları uygulanmasıdır. Proje pilot aşamasının başında olduğu için etkisiyle ilgili herhangi bir değerlendirme mevcut değildir. Projenin 2011-2012 eğitim-öğretim yılında ulusal düzeyde uygulanmaya başlanması planlanmaktadır.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması: Türkiye'de okul öncesi eğitim konusunun kamuoyu ve MEB nezdinde önem kazanması yakın dönemde yaşanmış; 2004 yılından itibaren çok hızlı bir ilerleme kaydedilmiştir. 2003-2004 eğitim-öğretim yılında okul öncesi eğitimden yararlanan 36-72 ay grubunda 344.741 çocuk varken, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında bu rakam üçe katlanarak 1.115.818'e ulaşmıştır.²⁹⁷ Son iki yıllık süreçte 5 yaş için okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasına yönelik kademeli bir yaklaşımla çalışmalar sürdürülmektedir: 2009-2010 eğitim-öğretim yılında 81 ilin 32'sinde, 2010-2011'de 81 ilin 25'inde daha 5 yaş için okul öncesi eğitime kayıt oranının yüzde 100'e çıkarılması hedeflenmiştir. 2012-2013'te mevzuatın değiştirilerek zorunlu eğitim süresinin 8 yıldan 9 yıla çıkarılması planlanmaktadır.²⁹⁸

Okul öncesi okul dışındaki çocuk sayısını azaltmaya yönelik yapılan çalışmaların hızı ve kapsamı etkileyicidir. Özellikle artık okul öncesi eğitim vermek üzere işe alınacak öğretmen adaylarının üniversitelerin anasınıf öğretmenliği ve çocuk gelişimi uzmanlığı bölümlerinden mezun olmasının şart koşulması kayda değerdir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, mevcut okul öncesi eğitimi yaygınlaştırma politikalarının önemli kısıtları da vardır. Örneğin, bugüne kadar birkaç dar kapsamlı uygulama dışında okul-temelli hizmetlere odaklanılmıştır. Okul-temelli olmayan iki uygulamanın, yaz anaokulları ve mobil anaokulları, Haziran 2010'dan bu yana ulaştığı toplam çocuk sayısı 5000'den azdır.²⁹⁹ Eğitimden dışlanma riski yüksek olan çocuklara ulaşmak için alternatif hizmet modellerinin önemi düşünüldüğünde, okul öncesi eğitim hizmetlerini bu derece okul-

temelli oluşu kaygı vericidir. Benzer şekilde, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasında eğitimden ayrılma riski yüksek olabilecek çocukların önceliklendirilmemiş olması bu çocukların ilköğretimden dışlanmalarını engelleyebilmek için kaçırılmış bir fırsattır.

Engelli çocuklar için ücretsiz taşıma hizmeti: 2004-2005 eğitim-öğretim yılından başlayarak engelli öğrencilerin evlerinden okullarına ücretsiz olarak servis araçlarıyla taşınması engelli çocukların eğitimden dışlanması riskini azaltmaya yönelik önemli bir politikadır. Bu uygulamadan, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında 3-14 yaş grubundaki 35 bini aşkın çocuk yararlanmıştır.³⁰⁰ Ücretsiz taşıma politikasının eğitimden dışlanma riski üzerindeki etkisiyle ilgili herhangi bir değerlendirme çalışması bulunamamıştır.

Eğitim Sektöründe Yönetişim ve Finansmana İlişkin Politikalar

Eğitim sektöründe yönetim ve finansmana ilişkin çocuğun eğitimden dışlanması riskini azaltabilecek nitelikte üç ana politika ön plana çıkar: e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi, 1997 yılında başlatılan temel eğitim reformu kapsamında oluşturulan yatırım finansman kaynakları, performansla dayalı bütçeleme.

Yönetim bilgi sistemi kurulması: 2007 yılında kurulan e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nin amaçları arasında eğitimden dışlanan ve dışlanma riski olan çocukların sürekli izlenmesi de bulunmaktadır. Sistem kapsamında, nüfusa kayıtlı olup nüfusa kayıt yaşı ilköğretime kayıtlı olmasını gerektiren çocuklarla ilköğretime kayıtlı çocukların karşılaştırılması yapılabilmüş, ilköğretime kayıtlı olmaması nedeniyle okul dışındaki çocuklar tespit edilerek eğer hala ülke sınırları içinde yaşıyorlarsa kayıt olmalarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi üzerinden yapılan bu tespitten hareketle Aralık 2008'de 300 bini aşkın olan ilköğretime kayıtsız çocuk sayısı Aralık 2010'ta 100 binin altına inmiştir.³⁰¹

e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi kayıtsızlık ve devamsızlık noktalarında önemli bir tespit ve izleme aracı haline gelmiştir. Ancak geleneksel noktada kurulan sistemin etkili bir yönetim bilgi sistemi olduğu söylenemez. e-Okul kapsamında eğitimin personel, bütçe, donanım, yatırım gibi farklı girdilerinin tek bir sistemde entegre edilerek eğitim politikalarına yönelik analitik değerlendirme yapılması mümkün kılınmamış, başlatılan uygulamaların etkisini izleyebilecek bir yapıya kavuşturulmamıştır. Bu nedenle, e-Okul mevcut haliyle daha çok öğrenci ve okul düzeyinde bilgi toplama sistemi görevini görmektedir.

e-Okul ile ilgili olarak özellikle altı çizilmesi gereken amaçlarından biri eğitimden dışlanmanın azaltılması olan bu sistemin bazı tekil uygulamalar nedeniyle eğitimden dışlanma riskini artırması durumunun ortaya çıkmış olmasıdır. Raporun önceki bölümlerinde ele alınan nüfusa kayıtlı olmayan çocukların okula kaydı ve başka bir ülkenin vatandaşı olan çocukların okula kaydıyla ilgili e-Okula ilişkin idari uygulamalar bu bağlamda özellikle sorunludur.

Yatırım için finansman kaynaklarının çoğaltılması: Çocuğun eğitimden dışlanma riskini azaltabilecek nitelikteki eğitimin finansmanına ilişkin politikalardan biri derslik sayısının artırılması amacıyla yaratılan yeni mali kaynaklardır. Bu bağlamda 1997 yılında zorunlu eğitimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılmasına paralel olarak yeni finansman kaynakları yaratılmıştır. Örneğin, Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun reklam gelirlerinden aldığı pay kadar bir tutar ayrıca hesaplanarak 'eğitime katkı payı' olarak toplanmış; damga vergisi ve şans oyunları vergisinin yüzde 25'i ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki işlemlerden alınan payın bir kısmı yine eğitim bütçesine aktarılmıştır.³⁰² Bu şekilde konsolide bütçe yatırımlarından MEB yatırımlarına ayrılan pay bir yıl içinde yüzde 14,66'dan yüzde 37,33'e, MEB bütçesinden yatırıma ayrılan miktar ise yüzde 15,01'den yüzde 30,03'e yükselmiştir.³⁰³ Bu yeni finansman kaynaklarının bir kısmı 2001'de, bir kısmı 2004'te ve bir kısmı da 2010'da sona ermiştir; geriye kalanların ise 2015'e kadar devam etmesi yasayla öngörülmektedir.³⁰⁴

Yine bu kapsamda 2003 yılında başlatılan Eğitime %100 Destek Kampanyası da kayda değerdir. Okul yapımına yönelik yapılan bağışın gelir vergisi matrahının tespitinde gelirden indirilmesini sağlayan bu teşvik ile 2004-2010 yılları arasında yapılan derslik sayısı 30 bine yakındır.³⁰⁵

Eğitimin finansmanına ilişkin olarak başlatılan bu politikalara paralel olarak MEB ile sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasındaki işbirliklerinde de önemli bir artış yaşanmıştır. Bu sayede sivil toplum ve özel sektörün finansal, insan ve zaman kaynakları temel eğitim reformunun etkili uygulanmasına kanalize edilebilmiştir. Bu kapsamda, Baba Beni Okula Gönder Kampanyası ile Kardelenler Projesi ulusal çapta uygulanan kayda değer çalışmalardır.

Performansa dayalı bütçe ve yönetim sistemine geçiş: Yönetişim ve finansman alanında Türkiye genelinde yakın dönemde gerçekleşen olumlu bir gelişme performansa dayalı bütçe ve yönetim sistemine geçiş olmuştur. Kamu yönetiminde etkililiğin yanı sıra saydamlık ve hesap verebilirliği artıran bu uygulama sevindirici bir gelişmedir. 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun ardından MEB de dahil tüm kamu kurumlarında stratejik planlama süreçleri başlamıştır. MEB ilk defa uzun dönemli ve ölçülebilir hedefleri olan bir stratejik planı 2010-2014 dönemi için hazırlamıştır. Stratejik plan kapsamında 2014 yılına kadar ilköğretim düzeyinde net kayıt oranının yüzde 100'e çıkarılması ve okul terklerinin ortadan kaldırılmasının hedef olarak belirlenmesi eğitimden dışlanmanın engellenmesi açısından özellikle sevindiricidir.³⁰⁶

Eğitim ve Sosyal Koruma Politikalarıyla İlgili Özet Değerlendirme

Bu bölümde eğitimden dışlanmaya yol açan engel ve kısıtların aşılmasına yönelik eğitim ve sosyal koruma politikaları hakkında bilgi verilerek, kapsam ve etkileri açısından değerlendirilmeye çalışıldı. Bu kapsamda ön plana çıkan konular şöyledir:

- Eğitimden dışlanmanın bireysel ve ailevi nedenlerinin aşılmasına yönelik olarak eğitim sektöründe ön plana çıkan politika ve uygulamaları Haydi Kızlar Okula Kampanyası, ders kitaplarının ücretsiz dağıtımı ve taşınmaz eğitimdeki çocuklar için ücretsiz öğle yemeği sağlanmasıdır.
- Sosyal koruma politikaları kapsamında:
 - yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki doğrudan etkilerini azaltan uygulamalar arasında şartlı eğitim yardımı, öğrenci barınma, taşıma ve iye yardımı, eğitim materyali yardımı ile MEB ve Vakıflar Genel Müdürlüğü bursları;
 - yoksulluğun eğitimden dışlanma üzerindeki dolaylı etkilerini azaltan uygulamalar arasında yeşil kart ve genel sağlık sigortası ile şartlı sağlık yardımı;
 - eğitimden dışlanma riski yüksek olan bazı gruptaki çocuklara yönelik sosyal koruma politikaları arasında özrlü bakım aylığı, SODES, çocuk işçiliğiyle ilgili projeler, METİP ve SHÇEK'in korumaya muhtaç çocuklara yönelik çalışmaları kayda değerdir.
- Sosyal koruma sisteminin yönetim ve finansman boyutlarına ilişkin olarak merkeziyetçi karar alma yaklaşımı, kurumlararası işbirliği ve koordinasyon ile bilgi paylaşımı, SYDTF ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün özgün finansal yapıları ve gelir kaynakları ön plana çıkmaktadır.
- Eğitimden dışlanmanın okul ortamlarına ilişkin nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve uygulamalardan temel eğitim reformunun ilk yıllarındaki ilköğretimi yaygınlaştırma çalışmaları, YSÖP, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması kayda değerdir.
- Eğitim sektöründe etkili sayılabilecek yönetim ve finansman uygulamaları arasında e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi, temel eğitim reformunun gerçekleştirilmesi için yaratılan gelirler ile performansa dayalı bütçe ve yönetim sistemine geçiş bulunmaktadır.

Sonuç

Yakın Gelecekteki Süreçler ve Öneriler

Raporun bu bölümünün amaçlarından biri yakın gelecekte başlatılacak ve çocukların eğitimden dışlanması üzerinde etkisi olabilecek süreçlerle ilgili bilgi vermektir. Raporun önceki bölümlerindeki değerlendirmeler ve yakın gelecekteki süreçlerle ilgili bilgilerden hareketle eğitimden dışlanma riskini azaltmaya yönelik olarak atılabilecek başlıca adımların altı çizilecektir.

Yakın Gelecekteki Süreçler

Eğitim ve sosyal koruma sektörleri içinde eğitimden dışlanma riskini azaltabilecek ve yakın gelecekte başlatılacak programlar ve çalışmalardan başlıcaları şöyledir:

- MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen İlköğretim Kurumları Standartları, okullar arasında sunulan eğitim kalitesi arasındaki farklılıkları gidererek tüm okulların çocuk dostu öğrenme ortamlarına dönüştürülmesini hedeflemektedir. İlköğretim Kurumları Standartları ile okulların yönetim, eğitim-öğretim ve destek hizmetleri alanlarındaki mevcut durumu tespit edilerek olması gereken ile mevcut durum arasındaki fark ortaya konulacaktır.
- MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Aşamalı Devamsızlık Yönetimi Modeli devamsızlık riski altında bulunan çocukların eğitim ihtiyaçlarını desteklemeyi ve izlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda devamsızlığın işlevsel tanımları yapılmış, risk değerlendirmeye yönelik formlar hazırlanmış ve eylem planları geliştirilmiştir. Ağustos 2011'de uygulamaya başlanmıştır.
- İlköğretime Erişim ve Devamın İzlenmesi Çalışmalarında Kurumlar Arası İşbirliği Protokolü, MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün girişimiyle kurumlar arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve kalıcı kılmak amacıyla 17 kamu kurum ve kuruluşu tarafından 2011 yılında imzalanarak uygulamaya girmiştir. Protokolün kurumlar arasındaki işbirliği üzerindeki olumlu etkisinin uygulamanın ilerleyen dönemlerinde görülebileceği düşünülmektedir.
- Raporun önceki bölümünde kısaca bahsedilen Her Çocuk Başarır Projesi, MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından Mart 2011'de pilot uygulama olarak başlatılmıştır. Proje kapsamında ilköğretim okullarında ihtiyacı olan çocuklara öğrenme süreçlerinde geri kalmalarını engellemeye yönelik olarak ders saati dışında eğitim desteği verilecektir. Projenin 2011-2012 eğitim-öğretim yılında ülke çapında uygulanması planlanmaktadır.
- Eğitimden dışlanma riski özellikle yüksek olan Roman çocukların karşılaştıkları engelleri tespit edip çözüm önerileri oluşturmak üzere 2011 yılında MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu süreç kapsamında Şubat 2011'de İstanbul'da geniş katılımlı bir çalıştay ve Ağustos 2011'de Ankara'da teknik bir çalıştay düzenlenmiştir. Yakın gelecekte konuya ilişkin bir eylem planı oluşturulması planlanmaktadır.
- Eğitimden dışlanmanın finansmanla ilgili boyutlarından olan okulların finansal kaynakları konusuyla ilgili olarak ilköğretim kurumlarında bütçeleme mekanizmalarını ele alacak ve MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan bir araştırma Temmuz 2011 itibarıyla devam etmektedir; araştırmadan hareketle çözüme yönelik politika önerileri üretilmesi planlanmaktadır.
- Eylül 2011'de kanun hükmünde kararname ile MEB teşkilatının reformuna yönelik olarak yeni bir teşkilat

kanunu yürürlüğe girmiştir. Yeni kanunun eğitimden dışlanmanın yönetimden kaynaklanan nedenleri üzerindeki olası etkisi ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

- Haziran 2011’de kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın sosyal koruma sistemindeki çok-parçalı kurumsal yapıyı bir derece azaltarak daha bütüncül ve etkili uygulamaları sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, eğitimden dışlanma riskini azaltma potansiyeli olan sosyal koruma politikalarının da iyileştirilmesi mümkün olabilecektir.

Öneriler

Rapor kapsamında yapılan değerlendirmeler ve yakın gelecekteki süreçlerden hareketle eğitimden dışlanma riskini azaltmaya yönelik olarak beş başlık altında öncelikli olarak ele alınması önerilen konular şöyledir:

1. Gerekli araştırmaların yapılarak temin edilen bilginin etkili şekilde kullanılması

Raporun hazırlanması sürecinde tespit edilen eksik bilgi ve verilerden hareketle şu konularda araştırma yapılabilir, veri toplanabilir:

- Engellilik ve eğitimle ilgili sosyokültürel değerlerin eğitimden dışlanma üzerindeki etkileri;
- İzimli ve izinsiz yabancı göçmen çocukların sayıları ve eğitimle ilgili ihtiyaçları;
- Kanunla ilişki içine girmiş çocukların eğitimle ilgili ihtiyaçları;
- Roman çocukların eğitimle ilgili ihtiyaçları konusunda niceliksel ve niteliksel araştırmalar;
- Çocuk işçiliği ve okul dışındaki çocuklar ile ilgili niteliksel araştırma ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz bırakılan çocuklar ile ilgili niteliksel ve niceliksel araştırmalar;
- Öğretmen devamsızlığı;
- Başta ücra yerler olmak üzere, öğretmenlerin çalışma ve yaşam koşulları;
- Okul aile birliklerinin değerlendirilmesi;
- 0-13 yaş grubundaki çocukların okul içi ve dışındaki şiddet deneyimleri;
- Okullarda içme ve kullanma suyu, elektrik ve tuvaletle ilgili güvenilir, ayrıntılı ve ayrıştırılmış veri;
- Okulların fiziksel koşulları ile sınıf yönetiminin, fiziksel erişebilirlik dahil olmak üzere, engelli çocuklar için yarattığı engeller;
- Kırsal ve ücra yerlerdeki eğitime erişim seçenekleri, taşınmalı eğitimin etki değerlendirmesi;
- Okul öncesi eğitime erişim, kaynaştırma eğitimi ve sınıf tekrarında görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutları ve nedenleri;
- Odağında 11 yaş ve kız çocukları olan okulu terkle ilgili niceliksel ve terkin nedenleriyle ilgili niteliksel araştırmalar.

Yine tespit edilen eksik bilgi ve verilerden hareketle mevcut veri toplama çalışmaları şu noktalarda iyileştirilebilir:

- Eğitimin finansmanı ile ilgili kademeler, kaynaklar ve bütçe kalemlerine göre ayrıştırılabilir ve özellikle OECD ülkeleriyle uluslararası karşılaştırılabilirliği olan veri toplanması;
- Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013 kapsamında engelli çocuklar, çocuk işçiliği, 5 yaş üstü için nüfusa kayıtsızlıkla ilgili veri toplanması, okul öncesi eğitim ve ilköğretime devamla ilgili soruların iyileştirilmesi, örneklem büyüklüğünün okul dışındaki çocuklara ilişkin NUTS-1 düzeyinde değerlendirme yapılabilecek şekilde genişletilmesi;

- Bir sonraki Çocuk İşgücü Anketi'nin çocuğun ve yaşadığı hanenin gelir durumu, anadil gibi özellikleri ile NUTS-1 bölge düzeyinde ayrıştırmayı sağlayacak şekilde ve en kısa sürede düzenlenmesi;
- e-Okul sistemine veri girişlerinin iyileştirilmesi, verilerin daha seyrek ancak daha kaliteli olarak girilmesi seçeneğinin değerlendirilmesi; veri tabanında pasif statü, kayıtsızlık ve devamsızlık nedenleri gibi konularda yaşanan sorunların çözülmesi; aile ve çocuk özellikleri ile devamsızlık nedenlerinin okul dışına çıkma riskini tespit ve erken müdahaleyi sağlayacak şekilde gözden geçirilmesi; e-Okulda okul terkinin tanımlanarak ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde yaygınlığına ilişkin veri toplanması; e-Okulun sadece veri toplayan bir sistem değil, politika oluşturma süreçlerine altlık oluşturabilen analitik bir sistem haline gelebilmesi için kapsamının genişletilmesi.

Tüm bunlara ek olarak, MEB'in yeni uygulamalarında etki değerlendirmeye önem vermesi, değerlendirmelerden gelen tespitlerden hareketle uygulamada gerekli değişiklikleri yapmasının gerekliliğinin altı çizilebilir.

2. Çocuk yararına ve toplumsal cinsiyeti dikkate alan yeni politikalar geliştirilmesi, eğitimden dışlanma riskini artıran uygulama ve politikaların kaldırılması

- Başta raporda ele alınan kayıt ve azami yaşla ilgili olanlar olmak üzere eğitimden dışlanma riskini artıran engelleyici idari düzenlemelerin değiştirilmesi; idari kaygıların çocuğun eğitim hakkının önüne geçmesine her koşulda engel olunması;
- Okul takviminin esnekleştirilmesi ve yerel koşullara uygun hale getirilebilmesi için gerekli fizibilite çalışmalarının acilen yapılması;
- Kırsal alanda yatılı eğitim ve taşınmalı eğitime dayalı erişim modellerinin gözden geçirilerek birleştirilmiş sınıf uygulamasının güçlendirilmesi başta olmak üzere alternatiflerinin değerlendirilmesi;
- Okul, ilçe ve il düzeyinde yönetici kadrolarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik acil tedbirler alınması; toplumsal cinsiyete ilişkin ayrımcı değerlerin değiştirilmesine yönelik, ulusal çapta çalışmalar düzenlenmesi;
- Okullarda fiziksel ceza uygulamalarının sona erdirilmesi için etkili önlemlerin alınması;
- Engellilik ve özel eğitim gereksinimiyle ilgili olarak eğitim hakkından eşit yararlanmayı engelleyen olumsuz değerler ve önyargıların değiştirilmesine yönelik çalışmalar düzenlenmesi;
- Farklı grupların özel gereksinimleri olduğu düşünülerek bürokrasinin gruplara özel politika geliştirme yönündeki çekimserliğini aşarak başta Roman çocuklar, göçer çocuklar, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar olmak üzere farklı gruplara özel uygulamaların hayata geçirilmesi;
- Okul öncesi eğitimi öncelikli olarak yoksul hanelerden gelen çocuklar için yaygınlaştırmaya yönelik şartlı eğitim yardımı ve ücretsiz beslenme de dahil önlemler alınması; kayıt sürecinin iyileştirilmesi ve ücretsiz hizmetlerin devlet desteğiyle yaygınlaştırılması;
- Üç yaşından itibaren okul öncesi eğitimden yararlanan özel eğitim gereksinimi olan çocuk sayısının artırılması için destekleyici politikalar geliştirilmesi;
- Çocuk yaşta hamilelik ve çocuk evliliklerinin farklı nedenlerinin tespit edilmesi; önleyici programlar geliştirilerek uygulanması;
- Yaşam becerileri ve güçlendirme gibi pozitif ergen gelişimini teşvik eden programların tespit edilerek, uygulanması ve yaygınlaştırılması.

3. Ulusal ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi

- Eğitim dilinin çocuğun anadilinden farklılaştığı durumlarda öğretmenin etkili öğrenme süreçleri tasarlayıp uygulayabilmesine yönelik çalışmalar yapılması;
- Eğitim dilini bilmeyen ebeveynlerle okulun etkin iletişim kurabilmesine yönelik araçlar geliştirilmesi;

- Çocuğun karşılaştığı psikososyal sorunların tespiti ve çözümüne yönelik destek verilmesi için okul, ilçe ve il düzeylerinde gerekli kapasitenin güçlendirilmesi;
- Başta kaynaştırma eğitiminin etkili şekilde uygulanması olmak üzere özel ihtiyacı olan çocukları eğitimi için öğretmen yeterliliklerinin güçlendirilmesi; gerekli insan kaynağının okul düzeyinde sağlanması;
- Toplumun ve öğretmenlerin ergenlerle sağlıklı ve pozitif gelişimlerini destekleyecek şekilde çalışabilmeleri için kapasitelerinin güçlendirilmesi;
- Okullarda şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik oluşturulan strateji ve eylem planının etkili uygulanması için merkez, taşra ve okul düzeylerinde kapasitenin güçlendirilmesi;
- Devamsızlık ve okulu terkle mücadele de etki yaratabilecek olan Aşamalı Devamsızlık Yönetimi Modeli ve Her Çocuk Başarır gibi yeni uygulamaların başarılı olabilmesi için ilgili ulusal ve yerel kapasitenin artırılması;
- Öğretmen, okul yöneticileri, taşra teşkilatı yöneticileri ve il eğitim denetmenlerinin yukarıda bahsi geçen alanlar başta olmak üzere kapasitelerinin artırılması için hizmet içi eğitim sisteminin güçlendirilmesi, kaynaklarının artırılması.

4. Eşitsizliklerin azaltılması

- Bölgeler, iller, ilçeler, okullar arasındaki eğitimin kalitesine ilişkin farklılıkları gidermek üzere oluşturulan İlköğretim Kurumları Standartları çalışmalarının başta raporlama olmak üzere geliştirilmesi; müdahale gereksinimi duyulan durumlarda okul, ilçe ve il düzeylerinde teknik destek, finansal ve insan kaynağı sunacak mekanizmaların güçlendirilmesi;
- Erişilebilirlik ve kaynaştırma eğitimi de göz önünde bulundurularak okulların fiziksel koşullarının iyileştirilmesi, derslik başına düşen öğrenci sayısı ile ikili eğitimin azaltılması için yeni yatırım kaynaklarının yaratılması, kaynakların dağıtılmasında en dezavantajlı konumda olan ilçelere odaklanılması;
- İl ve ilçeler arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki farklılıkların azaltılması ve insan kaynaklarının daha eşitlikçi bir şekilde dağıtılması için zor koşullarda hizmeti özendirici uygulamalar geliştirilmesi;
- Dezavantajlı anaokulları ve ilköğretim okullarına doğrudan bütçe aktarılmasına yönelik fizibilite çalışmalarının hızlandırılması;
- Okul öncesi eğitime erişimde iller arasındaki eşitsizliğin acilen giderilmesi için gerekli yatırımların yapılması; gelecekte 3-4 yaş grubuna yönelik okul öncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında yoksul ilçe ve mahallelerin önceliklendirilmesi.

5. Eşgüdüm ve uygulamayı iyileştirmek için işbirliği ve ortaklıkların güçlendirilmesi

- Yetersiz beslenme ve eğitimden dışlanma konularının kesişiminde çok-sektörlü uygulamaların başlatılması;
- Kayıtsız ve devamsız çocukların ailelerine yönelik çalışmalarda yoksulluğun etkilerini azaltabilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile etkin işbirliği yapılması;
- Sosyal çalışmanın okullarda ve okul çağındaki çocuklar için yaratabileceği etkinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, diğer ilgili Bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kalkınma paydaşlarıyla beraber değerlendirilmesi;
- Çocuk işçiliğinin engellenmesine yönelik olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışmaların yoğunlaştırılması;
- Nüfusa kayıt ve ikamet tezkeresinin eğitime erişim noktasında oluşturduğu engellerin aşılmasına yönelik olarak İçişleri Bakanlığı ile işbirliğinin güçlendirilmesi; kayıt noktasında UAVT ve ADNKS'den kaynaklanan sorunların aşılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması.

Ek – Çocuk İşçiliğinin Tanımı³⁰⁷

Çocuk işçiliği istatistiki değil yasal bir tanımdır; bu nedenle, çocuk işçiliği istatistikleri için gerekli olan çerçeveyi çocuk işçiliğini tanımlayan uluslararası yasal standartlar oluşturur. Çocuk işçiliğini konu alan üç temel uluslararası sözleşme çocuk işçiliğinin yasal sınırlarını çizmekte, çocuk işçiliğiyle mücadele için ulusal ve uluslararası eylemlerin yasal zeminini oluşturmaktadır:

- ILO 138 Sayılı Sözleşme (Asgari Yaş) (C138)
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS); ve
- ILO 182 Sayılı Sözleşme (En Kötü Biçimler) (C182)

Ancak bu genel yasal normların ölçüm amaçlı istatistiki terimlere dönüştürülmesi basit değildir. Uluslararası yasal standartlar bir kısım esnek maddeler içermektedir; bu maddeler (örn. asgari yaş, uygulama kapsamı) yetkili ulusal makamların, ilgili olduğu durumlarda işçi ve işveren kuruluşlarıyla danışarak, takdirine bırakılmıştır. Bu demektir ki çocuk işçiliğine dair tüm ülkeleri kapsayan tek bir yasal tanım yoktur; buna paralel olarak çocuk işçiliğine dair ulusal mevzuatla uyumlu tüm ülkeleri kapsayan tek bir standart istatistiki ölçüt yoktur.

2008 yılında 18. Uluslararası İşgücü İstatistikçileri Konferansında (ICLS) çocuk işçiliği istatistiklerine dair kabul edilen karar, çocuk işçiliğine dair uluslararası yasal standartları istatistiki terimlere dönüştürme konusunda ilk küresel standartlar grubunu sunmaktadır.

Bkz.: <http://www.ilo.org/ipecc/ChildlabourstatisticsSIMPOC/ICLSandchildlabour/lang--en/index.htm>.

ICLS kararı çocuk işçiliğinin genel üretim sınırlarına dayalı olarak dahil olduğu üretken faaliyete dayanarak hesaplanabileceğini belirtir. Genel üretim sınırı gerçekleştirilmesi başka birine aktarıldığında istenilen sonucun aynısının alındığı tüm faaliyetleri kapsayan genel bir kavramdır. Örneğin Ulusal Hesaplar Sistemi'nin dar kapsamının dışında bırakılan ücretsiz ev işleri e genel üretim sınırı kapsamındadır.

Bu raporda genel olarak 18. ICLS kararındaki ölçüm ilkelerine sadık kalınmakla birlikte, çalışmanın kapsamı (temel eğitimin en sık rastlanan üst sınırı olan) 14 yaş ve altındaki çocuklarla sınırlıdır. Bu rapor kapsamında kullanılan çocuk işçiliği ölçütü üç gruptaki çocuklardan oluşmaktadır:

- 5-11 yaş grubunda ekonomik faaliyette bulunan çocuklar (bir diğer deyişle, referans haftasında en az bir saat boyunca Ulusal Hesaplar Sistemi üretim sınırlarına giren bir etkinlikte bulunanlar). Ekonomik faaliyet piyasaya yönelik her türlü üretim ile piyasaya yönelik olmayan, kendi kullanımı için malların üretimi de dahil olmak üzere, bazı üretimleri kapsamaktadır. Kayıt içi ve kayıt dışı sektörlerde çalışma türleri ile aile içi ve dışındaki çalışma türlerini de içermektedir.³⁰⁸
- 12-14 yaş grubunda olup hafif olmayan ekonomik faaliyette (yani referans haftasında 14 veya daha çok saat boyunca Ulusal Hesaplar Sistemi üretime sınırlarına giren herhangi bir faaliyette bulunan) çocuklar; ve
- 5-14 yaş grubunda olup tehlikeli ücretsiz ev işlerinde çalışan çocuklar (bu rapor kapsamında, genellikle “ev işi” olarak bahsedilen, kendi evlerindeki tüketime yönelik olarak eve dair ve bireysel hizmetlerin üretiminde referans haftasında en az 28 saat çalışan çocuklar).³⁰⁹

İlk iki grup ILO 138 Sayılı Sözleşme ile ilgilidir; Sözleşme’de (madde 2) istihdam veya çalışmaya başlamak için asgari yaş 15 olarak belirtilmiştir (az gelişmiş ülkelerde istisnai olarak 14 olabilir); ancak ulusal mevzuat

bireylerin 13 (ve hatta 12) yaşından itibaren hafif işlerde çalışmalarına izin verebilir (madde 7). İzin verilen hafif işlerde çalışma süresinin belirlenmesin, ki bu 138 Sayılı Sözleşme’de tanımlanmamıştır, ICLS kararı referans haftasında 14 saati sınır olarak olarak önermektedir; bu sürenin altında tehlikeli olmayan işlerde çalışma müsaade edilebilir hafif iş olarak değerlendirilebilir. Belirtilmesi gereken bu raporda ikinci gruptaki çocuk işçiler, tehlikeli işlerde 14 saatten daha az çalışan çocukları kapsamamaktadır.

Üçüncü grubun kapsama alınması, uluslararası yasal standartların Ulusal Hesaplar Sistemi üretim sınırlarının dışında kalan ve çocukların yer aldığı üretim önsel olarak çocuk işçiliği ölçütleri kapsamında değerlendirilmesini reddetmediği gerçeğini kabul etmektedir. ICLS kararı, bu kabulden hareketle, tehlikeli ücretsiz eviçi hizmetleri gerçekleştiren çocukları – genel üretim sınırının çocuk işçiliğini ölçmek için ölçü çerçevesi olarak kullanıldığı durumlarda – ölçüm amacıyla çocuk işçi grubu kapsamında sınıflandırmanın önünü açmıştır.

ICLS kararı ev işlerini tehlikeli olarak sınıflandırma (ve buna bağlı olarak çocuk işçiliği olarak sınıflandırma) noktasında herhangi bir çalışma süresine ilişkin öneride bulunmamıştır; tehlikeli tanımlamasına ilişkin kriter oluşturmayı daha çok kavramsal ve yöntemsel tartışma gereken bir alan olarak belirtmiştir. Tehlikeli tanımına ilişkin daha ayrıntılı istatistiki kriterin yokluğunda, bu rapor kapsamında haftada 28 saat sınırı kullanılmıştır; bu süreden uzun boyunca ev işi yapmayı çocuk işçiliği olarak tanımlamıştır. Ancak bu sürenin sadece ev işiyle okula devam arasında etkileşime ilişkin bazı ön bulgulara dayalı olduğu unutulmamalıdır ve bu nedenle genel olarak üzerinde uzlaşılmış olan bir ölçüm standardı değildir.

Sonuç olarak, bu rapor kapsamında kullanılan çocuk işçiliği göstergesi uluslararası karşılaştırma amacına hizmet eden bir referans noktası görevi görmektedir. Uluslararası yasal standartlarda yer alan esneklik maddelerine dayanarak ulusal çocuk işçiliği mevzuatından hareketle yapılan tahminlerle birebir örtüşmeyebilir.

Kaynakça

Belgeler, Raporlar

- Ahmed, Akhter U. ve ark., 'Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report,' International Food Policy Research Institute, Mart 2007 (İnternet).
- Akşit, Bahattin, Nuray Karancı ve Ayşe Gündüz Hoşgör, 'Turkey Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment, International Labour Organisation International Programme on the Elimination of Child Labour,' Kasım 2001 (İnternet).
- Aydagül, Batuhan ve ark., 'Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı: Ara Dönem Gözden Geçirme Raporu,' Ekim 2010 (elektronik).
- Bakış, Ozan, Haluk Levent, Ahmet İnel ve Sezgin Polat, 'Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri,' Eğitim Reformu Girişimi, Şubat 2009 (İnternet).
- Bozan, Mahmut, 'Merkeziyetçi Yönetimden Yerinden Yönetime Geçişte Alternatif Yaklaşımlar: Milli Eğitim Bakanlığı Örneği,' Çağdaş Yerel Yönetimler, 12:1, 2003 (İnternet).
- Buğra, Ayşe ve Sinem Adar, 'Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı bir Analizi,' Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Nisan 2007 (İnternet).
- Candaş, Ayşen ve ark., 'Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış,' Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Haziran 2010 (İnternet).
- Çavlin-Bozbeyoğlu, Alanur, 'Türkiye'de Ensest Sorununu Anlamak,' UNFPA ve Nüfusbilim Derneği, Haziran 2009, Ankara.
- Çıngı, Hülya, Cem Kadılar ve Güler Koçberber, 'Türkiye Genelinde İlk ve Ortaöğretim Olanaklarının İncelenmesi ve Belirlenen Aksaklıklara Çözüm Önerilerinin Getirilmesi,' Aralık 2007 (elektronik).
- Chawla ve ark., 'How Much Does Turkey Spend on Education? Development of National Education Accounts to Measure and Evaluate Education Expenditures,' World Bank, 2005 (İnternet).
- Dülger, İlhan, 'Turkey: Rapid Coverage for Compulsory Education – The 1997 Basic Education Program,' World Bank, 2004 (İnternet).
- Dünya Bankası, 'Social Risk Mitigation Project Implementation Completion and Results Report,' Report No: ICR0000306, 26 June 2008 (İnternet).
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, 'Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması,' 14 Aralık 2007 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi, 'PISA 2009 Sonuçlarına İlişkin Değerlendirme,' 2011 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi ve Tohum Otizm Vakfı, 'Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu,' 2011 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi, 'Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler,' Şubat 2009 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi, 'Eğitim İzleme Raporu 2010,' Eylül 2011 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi, 'Eğitim İzleme Raporu 2009,' Temmuz 2010 (İnternet).
- Eğitim Reformu Girişimi, 'Eğitim İzleme Raporu 2007,' Mart 2008 (İnternet).
- Eurydice, 'Grade retention during compulsory education in Europe: Regulations and statistics,' Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Ocak 2011 (İnternet).
- Gökşen, Fatoş ve Zeynep Cemalcılar, 'Social capital and cultural distance as predictors of early school dropout: Implications for community action for Turkish internal migrants,' *International Journal of Intercultural Relations*, No 34, 2010, 163-175.
- Gökşen, Fatoş, Zeynep Cemalcılar ve Can Fuat Gürlesel, 'Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar,' AÇEV-ERG-KADER, Kasım 2006 (İnternet).
- Gündüz-Hoşgör, Ayşe, 'Kız çocuklarının ilköğretime gönderilmesine yönelik davranış değiştirme iletişim stratejilerine temel oluşturacak ihtiyaç analizi,' MEB ve UNICEF, 2005 (elektronik).

- Gündüz-Hoşgör, Ayşe ve Tuba Çameli, 'Nüfus Kaydına Yönelik İletişim Kampanyası İhtiyaç Analizi,' Taslak Raporu, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü ve UNICEF, 2007 (elektronik).
- Gürkan, Tanju ve ark., 'İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler,' yayınlanmamış rapor, MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ve UNICEF Türkiye, Nisan 2011 (elektronik).
- Gürsel, Seyfettin ve Burak Darbaz, 'Türkiye'deki Bölgeler Arasında Refah Seviyeleri Karşılaştırması,' Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu, 3 Ocak 2009 (İnternet).
- Gürsel, Seyfettin, Burak Darbaz ve Ulaş Karakoç, 'Yeşil Kart: Türkiye'nin En Maliyetli Sosyal Politikasının Güçlü ve Zayıf Yanları,' Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu, 24 Haziran 2009 (İnternet).
- Gürsel, Seyfettin, Gökçe Uysal-Kolaşın ve Onur Altındağ, 'Anadili Türkçe Olan Nüfus ile Kürtçe Olan Nüfus Arasında Eğitim Uçurumu Var,' Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu, 13 Ekim 2009 (İnternet).
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 'Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması,' Haziran 2006 (İnternet).
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 'Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008,' Ekim 2009 (İnternet).
- Hentschel, Jesko ve ark., 'Life Chances in Turkey: Expanding Opportunities for the Next Generation,' The World Bank, 2010 (İnternet).
- İçduygu, Ahmet, Zeynep Meydanoğlu ve Deniz Ş. Sert, 'Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası, CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II,' Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Mart 2011. (İnternet)
- İsbir, Eyyup G. ve ark., 'Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması,' T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010 (İnternet).
- Jansen, Henrica, Sunday Üner ve Filiz Kardam, 'Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet,' Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aralık 2009 (İnternet).
- Keyder, Çağlar ve Nazan Üstündağ, 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar,' Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Şubat 2006 (İnternet).
- Koç, İsmet ve Mehmet Ali Eryurt, 'Türkiye'de beş yaş altındaki çocukların nüfusa kayıt olma durumları: 1993-2008,' *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, No. 53, 2010, 114-121.
- Marsh, Adrian ve ark., 'Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri,' *Biz Buradayız: Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Edirne Roman Derneği, European Roma Rights Centre ve Helsinki Yurttaşlar Derneği, Nisan 2008 (İnternet).
- Mullis ve ark., 'TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades,' TIMSS&PIRLS International Study Center, Boston College, 2008 (İnternet).
- Norwegian Refugee Council Global IDP Database, 'Profile of Internal Displacement: Turkey,' Compilation of the information available in the Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council (as of 7 October 2005) (İnternet)
- Ögel, Kültegin ve Gülşah Karadayı, 'Devamsızlığın önlenmesinde risk ihtiyaç değerlendirmesi formunun geliştirilmesi,' Yayınlanmamış araştırma raporu, UNICEF (elektronik).
- Organisation for Economic Co-operation and Development, 'Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS,' 2009 (İnternet).
- Organisation for Economic Co-operation and Development, 'Recent Changes in Migration Movements and Policies (Country Notes): Turkey,' 2010 (İnternet).
- Smits, Jeroen and Ayşe Gündüz Hoşgör, 'Effects of family background characteristics on educational participation in Turkey,' *International Journal of Educational Development*, No. 26, 2006, 545-560.
- Şener, Ülker, 'Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları,' TEPAV Politika Notu, Şubat 2010 (İnternet).
- Şenol, Nevin, 'The promotion of education among asylum-seeker and refugee children in Turkey and the enhancement of education data processing among the MOI/MoNE/UNHCR,' Project report, Ocak 2011 (elektronik).
- T.C.Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Strateji Genel Müdürlüğü, 'Aylık SYDGM İstatistikleri,' 2011 Mart.

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 'Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010,' (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 'Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 2011 Yılı Programı,' (elektronik).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası, 'Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi,' 23 Kasım 2009 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, '2009 Yılı Faaliyet Raporu,' 2010 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, '2010 Yılı Faaliyet Raporu,' Nisan 2011 (elektronik).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları,' Haber Bülteni, 28 Ocak 2011 (İnternet)
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Yoksulluk Çalışması Sonuçları,' Haber Bülteni, 6 Ocak 2011 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2009: Gelir dağılımında bir önceki yıla göre önemli bir değişim gözlenmemiştir,' Haber Bülteni, 28 Şubat 2011 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Aile Yapısı Araştırması 2006,' Aralık 2006 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Türkiye Özürlüler Araştırması 2002,' Eylül 2009 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Sağlık Araştırması 2008,' Temmuz 2010 (İnternet).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 'Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar 2009,' Ağustos 2010 (İnternet).
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 'Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi,' Üçüncü Baskı, 2008, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, 'Dokuzuncu Kalkınma Planı: 2012 Yılı Programı,' (İnternet).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, 'İlköğretime Erişim ve Devamda 10 Yıl: Türkiye Deneyimi,' 2011 (elektronik).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, 'İlköğretime Erişim ve Devamın İzlenmesi; Yeni Yaklaşımlar,' 2010.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, 'Öğretmen Genel Yeterlikleri Çalışması Mevcut Durum Tespiti Raporu,' 2005 (İnternet).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 'Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı (2006-2011+),' Ankara, Eylül 2006.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 'Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011,' Mart 2011 (İnternet).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 'MEB 2010-2014 Stratejik Planı,' 2009 (İnternet).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, '2009 Yılı Bütçe Raporu,' Aralık 2008 (İnternet).
- Türk Eğitim Derneği, Öğretmen Yeterlilikleri Özet Rapor, 2009 (İnternet).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 'Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu,' Temmuz 2010 (İnternet)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, 'Erken Yaşta Evlilikler,' 2010 (İnternet).
- UNDP, 'Human Development Report Turkey 2004,' 2004 (İnternet).
- UNESCO, 'Education for All Global Monitoring Report 2011: The hidden crisis: Armed conflict and education,' 2011 (İnternet).
- UNESCO Institute for Statistics, 'The quantitative impact of conflict on education,' Technical Paper no.7, 2011 (İnternet).
- UNESCO Institute for Statistics and UNICEF, 'Children out of school: Measuring exclusion from primary education,' 2005, Montreal.
- UNICEF, 'The State of the World's Children 2011,' February 2011 (İnternet).
- UNICEF, 'Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi,' Yayınlanmamış araştırma raporu (elektronik).

- Uysal-Kolaşın, Gökçe ve Duygu Güner, '4 Milyon 742 Bin Kadın Okuma Yazma Bilmiyor,' Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu, 19 Temmuz 2010 (İnternet).
- United Nations Economic and Social Council Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 'Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Turkey,' 20 May 2011 (İnternet).

Veriler

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü Mart 2011 verileri (İnternet).
- Dünya Bankası 2011 World Development Indicators (İnternet).
- Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından temin edilen veriler (elektronik).
- OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries araştırması tablolarından "Gini coefficients of income inequality in OECD countries" tablosu, Ekim 2008.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 Verileri.
- TÜİK 1990 Nüfus Sayımı Verileri.
- TÜİK 2000 Nüfus Sayımı Verileri.
- TÜİK 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri.
- TÜİK 2008 Bölgesel İstatistikler, kişi başına gayrisafi katma değer (TL) verileri.
- World Development Indicators

Görüşmeler

Mayıs – Haziran 2011

- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Mehmet Caner Demir
- Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi, Aytağ Şaşmaz
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ahmet Alper Ege
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yıldız Yapar ve Dilek Okkalı
- T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Emin Eraslan ve Özcan Kars
- T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Pınar Yavuzkanat
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Lutfiye Karaduman
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ahmet Murat Altuğ
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Galip Gülmez
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Hatice Şap
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Kamil Topçu
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü, Mehmet Bilgir
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Feridun Özyürek
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Murat Gürkan ve Aysel Özfirat
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Elif Özalp
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başak Tezel

Kasım 2011

UNICEF Türkiye İletişim Asistanı Emel Özdora tarafından Ankara şehrindeki bir mahallede dört çocukla yapılan görüşmeler

Sonnotlar

- 1 TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Sonuçları,” Haber Bülteni, 28 Ocak 2011.
- 2 TÜİK 1990, 2000, 2010 nüfus verileri.
- 3 TÜİK 1990, 2000, 2010 nüfus verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 4 Bu oran diğer NUTS-1 bölgeleri için şöyledir: İstanbul (yüzde 23,9), Doğu Marmara (yüzde 22,6), Batı Anadolu (yüzde 23,7), Akdeniz (yüzde 26,5), Orta Anadolu (yüzde 25,9), Batı Karadeniz (yüzde 21,9), Doğu Karadeniz (yüzde 22,2), Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 32,3). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’nden gelen 2010 nüfus verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 5 Raporda genel olarak bölgesel değerlendirmelerde NUTS-1 düzeyindeki 12 bölge kullanılmıştır. Bunun bir istisnası TNSA 2008 verilerine ilişkin analizlerdir; raporda TNSA verilerinin değerlendirildiği bölümde, kullanılan beş bölge ve karşılık geldikleri 12 NUTS-1 bölgesi açıklanmıştır. Bunun diğer istisnası ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün verileridir; bu veriler Genel Müdürlük tarafından Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesi üzerinden ayrıştırılarak paylaşılmıştır.
- 6 Dünya Bankası, World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri) 2011, <http://data.worldbank.org>, 04.06.11.
- 7 UNICEF, The State of the World’s Children 2011 (Dünya Çocuklarının Durumu 2011).
- 8 TÜİK 2010 nüfus verileri; TÜİK 1990 nüfus verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 9 TÜİK göç verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 10 TÜİK 2010 göç verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 11 TNSA 2008 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 12 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Haziran 2006, Ankara. Araştırma raporunda 1986-2005 tarihleri arasında güvenlik nedeniyle göç eden kişi sayısının 953.680 – 1.201.200 arasında olduğu belirtilmiştir.
- 13 Norwegian Refugee Council Global IDP Database (Norveç Mülteci Konseyi Küresel Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Veri Tabanı), Profile of Internal Displacement: Turkey (Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Profili: Türkiye).
- 14 Norwegian Refugee Council Global IDP Database (Norveç Mülteci Konseyi Küresel Ülke içinde Yerinden Edilmiş Kişiler Veri Tabanı), Profile of Internal Displacement: Turkey (Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Profili: Türkiye).
- 15 World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri), GDP per capita (current US\$).
- 16 World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri), GDP per capita (current US\$).
- 17 World Bank (Dünya Bankası), Social Risk Mitigation Project Implementation Completion and Results Report (Sosyal Riski Azaltma Projesi Bitirme ve Sonuç Raporu), 26 Haziran 2008.
- 18 World Development Indicators (Dünya Kalkınma Göstergeleri), 2008 verisi.
- 19 OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries (Eşitsizlik Artıyor mu? OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk) araştırması tablolarından “Gini coefficients of income inequality in OECD countries” (OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğinin Gini katsayıları) tablosu, Ekim 2008.
- 20 TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, 6 Ocak 2011.
- 21 TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, 6 Ocak 2011.
- 22 TÜİK’in yoksulluk oranlarına dair 2009 verileri.
- 23 TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, 6 Ocak 2011.
- 24 OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries (Eşitsizlik Artıyor mu? OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk) araştırması tablolarından “Poverty rates for children and people in households with children by household characteristics” (Çocuklar ve çocuklu hanehalklarının özelliklerine göre yoksulluk oranları), Ekim 2008.

- 25 UNDP, Human Development Report Turkey (İnsani Gelişme Raporu Türkiye), 2004.
- 26 TÜİK 2008 Bölgesel İstatistikler, kişi başına gayrisafi katma değer (TL) verileri.
- 27 İstanbul'da yaşayan ortalama bir ferдин diğer bölgelerdeki ortalama bir ferдин katı olarak verilmiş reel harcaması şöyledir: Batı Marmara (1,2), Ege (1,1), Doğu Marmara (1,3), Batı Anadolu (1,1), Akdeniz (1,3), Orta Anadolu (1,4), Batı Karadeniz (1,4), Doğu Karadeniz (1,1), Kuzeydoğu Anadolu (1,8), Ortadoğu Anadolu (2,0), Güneydoğu Anadolu (2,9). İstanbul'da yaşayan bir ferдин diğer bölgelerdeki ortalama bir ferдин katı olarak verilmiş eğitim için reel harcamaları şöyledir: Batı Marmara (1,5), Ege (1,7), Doğu Marmara (2,1), Batı Anadolu (0,9), Akdeniz (1,3), Orta Anadolu (2,3), Batı Karadeniz (2,0), Doğu Karadeniz (1,4), Kuzeydoğu Anadolu (2,9), Ortadoğu Anadolu (3,6), Güneydoğu Anadolu (6,9). Gürsel ve Darbaz, Türkiye'deki Bölgeler Arasında Refah Seviyeleri Karşılaştırması (Hanehalkı Bütçe Anketi 2005, 2006 ve 2007 verileri üzerinden hesaplanmıştır).
- 28 DPT, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010.
- 29 Düşük ağırlıklı çocuk oranı, 0-59 ay yaş grubunda olup yaşa göre ağırlığı uluslararası referans nüfusun yaşa göre medyan ağırlığının eksi 3 standard sapmadan az olan çocukların yüzdesidir (UNSTAT).
- 30 NUTS-1 bölgelerine göre okuryazar olmayanların oranı şöyledir: İstanbul (yüzde 5), Batı Marmara (yüzde 7), Ege (yüzde 8), Doğu Marmara (yüzde 7), Batı Anadolu (yüzde 6), Akdeniz (yüzde 12), Orta Anadolu (yüzde 14), Batı Karadeniz (yüzde 14), Doğu Karadeniz (yüzde 14), Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 21), Ortadoğu Anadolu (yüzde 22), Güneydoğu Anadolu (yüzde 29). Uysal-Kolaşın, Gökçe ve Duygu Güner, 4 Milyon 742 Bin Kadın Okuma Yazma Bilmiyor, 19 Temmuz 2010 (Hanehalkı İşgücü Anketi 2008 verileri üzerinden hesaplanmıştır).
- 31 United Nations Economic and Social Council Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi), "Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Turkey (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Nihai Gözlemleri: Türkiye)," 20 Mayıs 2011.
- 32 DPT, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010.
- 33 Kademelere ilişkin bilgiler ve öğrenci sayıları MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011'den alınmıştır.
- 34 Yaygın eğitim kapsamında olması nedeniyle uzaktan eğitim yönteminin kullanıldığı açık ilköğretime devam eden 15 yaş ve üstündeki 404.879 öğrenci bu sayıya dahil değildir. Bu sayılar MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011'den alınmıştır.
- 35 MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011.
- 36 Yaygın eğitim kapsamında olması nedeniyle uzaktan eğitim yönteminin kullanıldığı açık öğretim lisesine devam eden genel ortaöğretimdeki 545.601 ile mesleki ve teknik ortaöğretimdeki 232.612 öğrenci bu sayıya dahil değildir. Bu sayılar MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011'den alınmıştır.
- 37 Türkiye'deki milli eğitim sistemi, örgün ve yaygın eğitimden oluşmaktadır. Yaygın eğitim, örgün eğitim dışında kalan tüm eğitim programları ve kurslardır. Hem örgün hem yaygın eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmekte veya denetlenmektedir. Örgün eğitim, okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde açık ve uzaktan olmayan öğrenim programlarıdır.
- 38 MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011 verilerinden hesaplanmıştır.
- 39 MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011 verilerinden hesaplanmıştır.
- 40 MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011 verilerinden hesaplanmıştır.
- 41 MEB, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011.
- 42 İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II, 2011.
- 43 İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II, 2011.
- 44 Yükseköğretim düzeyinde idari kayıt verileri ve yaş verilerine ulaşılamadığı için, 14-17 yaş grubu için hesaplamalarda sadece 9-12. sınıflardaki kayıt dikkate alınmıştır.
- 45 UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün (UIS) tarafından kullanılan tanımdır. Bu tanıma göre başladığı kademeyi bitirmesi

beklenen öğrenci oranını hesaplamak için bir okul kohortunda belirlenen eğitim kademesindeki art arda gelen tüm sınıflara erişen toplam öğrenci sayısı, aynı okul kohortundaki toplam öğrenci sayısına (yani o eğitim kademesinin birinci sınıfına kaydolun tüm öğrencilerin sayısına) bölünüp 100 ile çarpılarak bulunur. Başladığı kademeyi bitirmesi beklenen öğrenci oranı, tekrar-oluşturulmuş grup yöntemini (*reconstructed cohort method*) kullanır, bu yöntemde iki ardışık yıl için kayıt ve sınıf tekrarına ilişkin veriler kullanılır.

- 46 UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün (UIS) tanımı temel alınmıştır; MEB'in mevcut kayıt uygulamalarının okula devamı büyük oranda göz ardı etmesi nedeniyle tanımda kayıt esas alınırken, rapor kapsamında devam esas alınmıştır.
- 47 Raporun bu alt bölümü, UNICEF tarafından hazırlanan Out-of-School Children Conceptual ve Methodological Framework (Okul Dışındaki Çocuklar – Kavramsal ve Yöntemsel Çerçeve) belgesi temel alınarak yazılmıştır.
- 48 Türkiye'deki kademelerin 1997 yılı sonrası dönemde yenilenen ISCED'e göre denkliği belirlenmemiştir. Rapor kapsamında kullanılan 1-5. sınıf ve 6-8. sınıf ayrıştırması, 1997 yılı önceki dönemde Türkiye'deki ilköğretim-ortaokul ayrımını yansıtmaktadır. 2012 yılında, bu raporun analizlerinin tamamlanmasının ardından, Türkiye'deki eğitim kademeleri değiştirilmiş ve üç kademeye ayrılmıştır: 1-4. Sınıf, 5-8. Sınıf, 9-12. sınıf.
- 49 TIMSS 4. ve 8. sınıfa yönelik olarak uygulanmaktadır ancak Türkiye 2007'de sadece 8. sınıftaki öğrenciler ilgili araştırma kapsamında yer almıştır.
- 50 TNSA 2008 verilerinden yararlanılamaması nedeniyle örneğin Birinci Boyut için anadil üzerinden herhangi bir değerlendirme yapılamamış, gelir dağılımı üzerinden yapılan değerlendirmeler için Hanehalkı Bütçe ve Hanehalkı İşgücü Anketleri verileri kullanılarak başka raporlar için yapılan analizlerden yararlanılmıştır. Çocuk İşgücü Anketi'nin sadece 6 yaş ve üstünü kapsaması, yine Birinci Boyut için çocuk işçiliği üzerinden bir değerlendirme yapılamamasına neden olmuştur.
- 51 ADNKS 2010 ve MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 52 ADNKS 2010 ve MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 53 5 yaş grubunda okul öncesi eğitime kayıtlı olmayan çocuk oranına göre iller büyükten küçüğe sıralandığında yüzde 50'den büyük olduğu iller Hakkari, Ağrı, Gaziantep, İstanbul, Şırnak, Mardin ve Batman'dır; yüzde 40-50 arasında olduğu iller Adana, Kahramanmaraş, Bursa, Diyarbakır, Bitlis, Ankara, Kayseri'dir; yüzde 30-40 arasında olduğu iller Adıyaman, Kars, Kastamonu, Zonguldak, Iğdır, Erzurum, Siirt, Kilis, Çankırı, Aksaray'dır; yüzde 20-30 arasında olduğu iller Osmaniye, Konya, Ordu, Sivas, Çorum, Bingöl, Tokat, Tekirdağ, Kocaeli, Malatya, Erzincan, Gümüşhane, Aydın, Manisa, Balıkesir, İzmir, Afyonkarahisar'dır; yüzde 10-20 arasında olduğu iller Şanlıurfa, Düzce, Bolu, Edirne, Antalya, Sakarya, Eskişehir, Kırklareli, Yalova, Tunceli, Van, Bayburt, Yozgat, Uşak, Niğde, Bilecik, Kırıkkale'dir; yüzde 10'dan az olduğu iller Kırşehir, Karabük, Muş, Bartın, Isparta, Rize, Elazığ, Artvin, Muğla, Ardahan, Trabzon, Giresun, Samsun, Denizli, Çanakkale, Hatay, Nevşehir, Mersin, Amasya, Sinop, Kütahya, Burdur, Karaman'dır.
- 54 ADNKS 2010 ve MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 55 Hentschel ve ark., Life Chances in Turkey: Expanding Opportunities for the Next Generation (Türkiye'de Yaşam Fırsatları: Gelecek Nesil için Fırsatların Çoğaltılması); Eğitim Reformu Girişimi, Eğitimde Eşitsizlik: Politika Analizi ve Öneriler, 2010.
- 56 Nazlı Baydar, Study of Early Childhood Developmental Ecologies in Turkey (Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişimi Ekolojileri Araştırması) raporundan Hentschel ve ark., Life Chances in Turkey (Türkiye'de Yaşam Fırsatları), 2010 raporunda yapılan alıntı.
- 57 Hentschel ve ark., Life Chances in Turkey: Expanding Opportunities for the Next Generation (Türkiye'de Yaşam Fırsatları: Gelecek Nesil için Fırsatların Çoğaltılması), 2010.
- 58 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 59 TÜİK, Türkiye Özürlüler Araştırması raporu 2009 yılında yayınlanmıştır; 2002 istatistiklerinden hareketle hesaplanmıştır. 0-9 yaş grubunda toplam 216.805 özürlü kişi bulunmaktadır. Özürlülük oranı yaş ilerledikçe artmaktadır ancak 0-9 yaş grubunun ortalama yaşının 5 olması nedeniyle toplam sayı 10'a bölünmüştür. 5 yaş grubundaki toplam çocuk sayısı ADNKS verilerine dayanmaktadır.
- 60 MEİ makro-verileri, 1-5. sınıf ile 6-8. sınıf düzeyleri ile 6-10 yaş ve 11-13 yaş gruplarını ayrı olarak ele almaya elverişli değildir, bu nedenle ilköğretim kademesi bir bütün olarak ele alınmıştır. MEİ makro-verilerinden sadece Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) kayıtlı olup da herhangi bir okula kayıtlı olmayan çocukların oranlarına ulaşılabilmektedir. Bir diğer deyişle, MEİ verileri, ilköğretime kayıtlı olup da eğitim sisteminden kopmuş olan veya ADNKS'ye kayıtlı olmayan çocuklarla ilgili herhangi bir veri içermemektedir. ADNKS'ye kayıtlı olup da herhangi bir okula kayıtlı olmayan çocuklara

ilişkin sadece yaş, cinsiyet, şehir/köy, il ve bölge düzeylerinde ayrıştırma mümkündür. Ancak yaş, şehir/köy ve il düzeylerinde ayrıştırma yapıldığında bazı alt kategorilerde okula kayıtlı çocuk sayısının çağ nüfusundan fazla olması, yani net kayıt oranı ve düzeltilmiş net kayıt oranının 1'den büyük olması, eğitim ve/veya nüfus verilerinin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmaktadır.

- 61 TNSA 2008 mikro-veri analizi, UNICEF ve UIS tarafından Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi kapsamında hazırlanan, Kavramsal ve Yöntemsel Çerçeve belgesinde aktarılan yöntemler kullanılarak yapılmıştır.
- 62 Gökşen, Cemalcılar ve Gürlesel, Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, Kasım 2006.
- 63 Toplam sayı ve oran hesaplanırken, bazı yaşlar için kayıtsız çocuk sayısının negatif olması nedeniyle tek yaşa göre kayıtsız değil, kayıtlı çocuk sayısı üzerinden hesaplama yapılmıştır.
- 64 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri ile 2010 ADNKS verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 65 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nde kayıtlı tüm çocuklar aktif veya pasif olarak işaretlenmiştir. Pasif statüsü, okula devamı engelleyen sağlık sorunları, çocuğun vefat etmesi, çocuğun yurtdışına çıkması ve veli isteğiyle kaydın ertelenmesinin yanı sıra öğrenim çağı dışına çıkan çocuklar ile açık ilköğretime kaydı yapılan çocuklar için kullanılmaktadır. Diğer tüm öğrenciler aktiftir.
- 66 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen 2010-2011 eğitim öğretim yılına ilişkin veriler ve MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 67 MEB tarafından yürütülen açık ilköğretim, ilköğretim için belirlenen azami yaştan büyük olan ve ilköğretim diplomasına sahip olmayan bireylere yönelik sunulan yaygın ve uzaktan temel eğitimidir. Açık ilköğretime kayıt olan bireyler ders kitapları, televizyon ve radyo programlarının desteğiyle kendi başlarına öğrenirler; üst sınıflara geçmeleri ve sonuçta diploma almaları için düzenlenen sınavları geçmeleri gerekmektedir.
- 68 İlköğretime devam için azami yaş yönetmelikle 14 olarak düzenlenmiştir; dilekçeyle sadece iki yıl uzatılabilmektedir. 16 yaşını tamamlayan bir çocuk 8. sınıftaysa ve veli tarafından talep edilirse bir yıl daha ilköğretime devam edebilir. Diğer şartlarda, ilköğretim diploması almadan çocuğun okulla ilişkisi kesilmekte ve çocuk açık ilköğretime yönlendirilmektedir.
- 69 Kayıtlarda pasif statüde olarak işaretlenmenin diğer nedenleri ve öğrenci sayıları şöyledir: sağlık nedeniyle (31.987), vefat nedeniyle (14.409), yurtdışına taşınma nedeniyle (60.631), veli isteğiyle kayıt erteleme nedeniyle (32.740), açık ilköğretime kaydı yapılması nedeniyle (2521).
- 70 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri ile 2010 ADNKS verileri kullanılarak hesaplanmıştır. 6 yaşındaki çocukların ise yüzde 2,65'i okul öncesi eğitime kayıtlıdır.
- 71 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen 2010-2011 eğitim öğretim yılına ilişkin veriler ve MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 72 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri ile 2010 ADNKS verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 73 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2002-2003 ve 2010-2011 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.
- 74 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri.
- 75 TNSA'da kullanılan bölgesel ayrıştırmada Doğu Bölgesi NUTS-1 düzeyindeki bölgelerden Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'nun tamamına karşılık gelmektedir.
- 76 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Ağustos 2011'de paylaşılan Temmuz 2011 itibarıyla MEB'in illere göre hesapladığı kayıt oranları.
- 77 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen 2010-2011 eğitim öğretim yılına ilişkin veriler ve MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 78 Toplam öğrenci sayısının oranı ile öğrenim çağı dışına çıktığı kaydedilen öğrenci sayısının oranı bölgelere göre şöyledir – büyükten küçüğe sıralanmıştır: Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 4,0'e karşılık yüzde 10,3), Güneydoğu Anadolu (yüzde 15,7'ye karşılık yüzde 35,6), Ortadoğu Anadolu (yüzde 6,8'e karşılık yüzde 13,1), Akdeniz (yüzde 10,7'ye karşılık yüzde 10,7), İstanbul (yüzde 16,4'e karşılık yüzde 11,1), Batı Marmara (yüzde 3,2'ye karşılık yüzde 1,7), Orta Anadolu (yüzde 5,3'e karşılık yüzde 2,3), Ege (yüzde 10,6'ya karşılık yüzde 5,1), Batı Karadeniz (yüzde 5,3'e karşılık yüzde 2,3), Doğu Marmara (yüzde 8,0'a karşılık yüzde 2,7), Batı Anadolu (yüzde 8,7'ye karşılık yüzde 2,7), Doğu Karadeniz (yüzde 3,0'a karşılık yüzde 0,8).

- 79 Gürkan ve ark., İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler, Nisan 2011.
- 80 Çocuk İşgücü Anketi verilerinden hareketle yapılan değerlendirmeler Understanding Children's Work'ün (UCW) Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi için hazırladığı tablolara dayanmaktadır. Bu rapor kapsamında kullanılan çocuk işçiliği tanımı TÜİK'in yine aynı verilerden hareketle hazırladığı Çalışan Çocuklar raporundaki tanımlardan farklı olduğu için sayısal değerler farklılaşabilmektedir. Bu rapor kapsamında kullanılan tanım 2008 yılında 18. Uluslararası İşgücü İstatistikçileri Konferansı'nda kabul edilen ve çocuk işçiliğinin hukuksal tanımının istatistiki olarak kullanımı için küresel standartlar oluşturan karara dayanmaktadır. Genel hatlarıyla bu tanım, çocuğun genel üretim sınırlarına dayalı olarak üretken aktivitede bulunmasına dayandırılmaktadır. Genel üretim sınırı ise gerçekleştirilmesi başka birine aktarıldığında istenilen sonucun aynısının alındığı tüm aktiviteleri kapsayan genel bir kavramdır. Örneğin, Ulusal Hesaplar'ın dar kapsamının dışında bırakılan ücretsiz ev işleri de genel üretim sınırı kapsamına dahildir. Bu bağlamda, raporda kullanılan çocuk işçiliği tanımı kapsamında üç grup bulunmaktadır: (1) 5-11 yaş grubunda ekonomik aktivitede bulunan çocuklar (referans haftasında en az bir saat boyunca ekonomik aktivitede bulunma; ekonomik aktivite piyasaya yönelik her türlü üretim ile piyasaya yönelik olmayan bazı üretimleri kapsamaktadır); (2) 12-14 yaşında olup hafif olmayan ekonomik aktivitede bulunanlar (referans haftasında en az 14 saat boyunca ekonomik aktivitede bulunma); (3) 5-14 yaş grubunda tehlikeli ücretsiz ev işlerinde çalışanlar (referans haftasında en az 28 saat boyunca hane içi tüketime yönelik üretim). Çocuk işçiliğiyle ilgili daha ayrıntılı açıklama Ek 2'de bulunabilir.
- 81 Esra'nın hikayesinde aktarılanlar UNICEF tarafından Ankara'da Kasım 2011'de 15 yaşındaki bir kız çocuğuyla yapılan görüşmede anlatılanlara dayanmaktadır.
- 82 Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) temel haklara ilişkin sekiz sözleşmesinden biri 1999 yılında kabul edilen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2001'de onayladığı 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi'dir.
- 83 Akşit, Karancı ve Gündüz-Hoşgör, Turkey Working Street Children in Three Metropolitan Cities (Üç Metropolde Sokakta Çalışan Çocuklar), 2001.
- 84 TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2010.
- 85 TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2010.
- 86 Mustafa'nın hikayesinde aktarılanlar UNICEF tarafından Ankara'da Kasım 2011'de 11 yaşındaki bir oğlan çocuğuyla yapılan görüşmede anlatılanlara dayanmaktadır.
- 87 Gülçubuk, Karabıyık ve Tanır, "Türkiye Tarım Sektöründe En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliği Temel Araştırması," raporundan TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu'nda (2010) yapılan alıntı.
- 88 Şimşek ve Koruk, "Şanlıurfa İl Merkezinde Gezici Mevsimlik Tarım İşçiliği Durumu ve Sağlık Hizmetine Erişim" XII. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi raporundan TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu'nda (2010) yapılan alıntı.
- 89 Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması, 2007.
- 90 Koç ve Eryurt, "Türkiye'de beş yaş altındaki çocukların nüfusa kayıt olma durumları: 1993-2008," 2010.
- 91 Koç ve Eryurt, "Türkiye'de beş yaş altındaki çocukların nüfusa kayıt olma durumları: 1993-2008," 2010.
- 92 Koç ve Eryurt, "Türkiye'de beş yaş altındaki çocukların nüfusa kayıt olma durumları: 1993-2008," 2010.
- 93 Gündüz-Hoşgör ve Çameli, "Nüfus Kaydına Yönelik İletişim Kampanyası İhtiyaç Analizi" Taslak Raporu, 2007.
- 94 TÜİK Sağlık Araştırması 2008 verileri.
- 95 TÜİK Özürlüler Araştırması 2002, 2009.
- 96 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri.
- 97 TÜİK Özürlüler Araştırması 2002; TÜİK Genel Nüfus Sayımı 2000 verileri.
- 98 TÜİK Özürlüler Araştırması 2002, 2009.

- 99 TÜİK Özürlüler Araştırması 2002, 2009.
- 100 Marsh ve ark., “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, 2008.
- 101 Marsh ve ark., “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, 2008.
- 102 Marsh ve ark., “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, 2008.
- 103 Bakış ve ark., Türkiye’de Eğitime Erişimin Belirleyicileri; Eğitim Reformu Girişimi, Eğitimde Eşitlik, 2009. Aynı araştırmada oğlan çocuklar için ilköğretim veya ortaöğretim kademelerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.
- 104 Türk Ceza Kanunu’nun 103. maddesine göre onbeş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlamı ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış ile diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar çocuğu cinsel yönden istismar sayılır. Aynı kanunun 104. maddesine göre cebir, tehdit ve hile olmaksızın onbeş yaşını bitirmiş olan çocukla ilişkide bulunan kişi, şikayet üzerine hapis cezası ile cezalandırılabilir; fail mağdurdan beş yaştan daha büyük ise şikayet koşulu aranmaz.
- 105 Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, 2009.
- 106 Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, 2009.
- 107 Şenol, “The promotion of education among asylum-seeker and refugee children in Turkey (Türkiye’de sığınmacı ve mülteci çocuklar için eğitimin teşviki)” proje raporu, 2011.
- 108 UNHCR Türkiye tarafından gönderilen 2010 verileri. Oranlar, okula devam ettiğini UNHCR’a bildiren çocuklara ilişkin olduğundan gerçek devam oranını birebir yansıttığını varsaymak yanıltıcı olabilir.
- 109 OECD, Recent Changes in Migration Movements and Policies – Country Notes, Turkey (Göç Hareketleri ve Politikalarında Yakın Zamanda Yaşanan Değişiklikler – Ülke Notları, Türkiye), 2010.
- 110 OECD, Recent Changes in Migration Movements and Policies – Country Notes, Turkey (Göç Hareketleri ve Politikalarında Yakın Zamanda Yaşanan Değişiklikler – Ülke Notları, Türkiye), 2010.
- 111 Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından Temmuz 2011’de gönderilen verilerden hareketle hesaplanmıştır.
- 112 Gökşen ve Cemalcılar, “Social capital and cultural distance as predictors of early school dropout (Erken okul terkinin belirleyicileri olarak sosyal sermaye ve kültürel mesafe)”, 2010.
- 113 UNESCO, Education for All Global Monitoring Report (Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu) 2011.
- 114 Koç ve Ünalın, “The extent of internal displacement in Turkey and its consequences on the child educational attainment and health (Türkiye’de yerinden olmanın kapsamı ve çocuğun eğitim düzeyi ve sağlığı üzerindeki sonuçları)” sunumundan Eğitim Reformu Girişimi, Eğitim İzleme Raporu 2007’de (2008) yapılan alıntı.
- 115 TÜİK Güvenlik Birimlerine Gelen veya Getirilen Çocuklar 2009.
- 116 TÜİK Güvenlik Birimlerine Gelen veya Getirilen Çocuklar 2009.
- 117 TÜİK TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerine açılan dava ve yaş grubuna göre sanıklar 2008.
- 118 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü istatistikleri, 2012.
- 119 Araştırmalarda okulun, sınıfın, öğretmenin özellikleriyle ilgili değerlendirmeler de mevcuttur. Bunlar raporun engeller bölümünde ele alınacaktır.
- 120 Ögel ve Karadayı, “Devamsızlığın önlenmesinde risk ihtiyaç değerlendirmesi formunun geliştirilmesi araştırma raporu”.
- 121 Ögel ve Karadayı, “Devamsızlığın önlenmesinde risk ihtiyaç değerlendirmesi formunun geliştirilmesi araştırma raporu”.
- 122 Eğitim Reformu Girişimi, “PISA 2009 sonuçlarına ilişkin değerlendirme”, 2011.
- 123 Mullis ve ark. “TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades (TIMSS 2007 Uluslararası Matematik Raporu: IEA’nın Dördüncü ve Sekizinci Sınıflarda Uluslararası Matematik ve Fen Bilimlerinde Eğilimler Araştırmasının Bulguları)”, 2008.
- 124 Mullis ve ark. “TIMSS 2007 International Mathematics Report: Findings from IEA’s Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades (TIMSS 2007 Uluslararası Matematik Raporu: IEA’nın Dördüncü ve Sekizinci Sınıflarda Uluslararası Matematik ve Fen Bilimlerinde Eğilimler Araştırmasının Bulguları)”, 2008.

- 125 Araştırmanın yapıldığı iller Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Konya, Mardin ve Şanlıurfa'dır.
- 126 Gökşen, Cemalcılar and Gürlesel, Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, Kasım 2006.
- 127 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden veriler Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilmiştir.
- 128 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen 2010-2011 eğitim öğretim yılına ilişkin verilerden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 129 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen 2010-2011 eğitim öğretim yılına ilişkin veriler ve MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 130 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen veriler ile MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 131 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'ne dahil edilen çalıştırılma türleri gezici ve geçici mevsimlik tarım işçiliği, ev hizmetlerinde çalıştırılma, sokakta çalıştırılma (454 çocuk), sanayide ve hizmet sektöründe çalıştırılmadır (1929 çocuk).
- 132 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'ne dahil edilen engellilik türleri zihinsel engellilik (4531 çocuk), işitme engelliği (387 çocuk), ortopedik engellilik (1288 çocuk), görme engelli ve/veya görme bozukluğudur (220 çocuk).
- 133 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen verilerden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 134 Eurydice, "Grade retention during compulsory education in Europe" (Avrupa'da zorunlu eğitimde sınıf tekrarı), 2011.
- 135 İlköğretime devam için azami yaş yönetmelikle 14 olarak düzenlenmiştir; dilekçeyle sadece 2 yıl uzatılabilmektedir. 16 yaşını tamamlayan bir çocuk 8. sınıftaysa ve talep edilirse bir yıl daha ilköğretime devam edebilir. Diğer şartlarda, ilköğretim diploması almadan çocuğun okulla ilişkisi kesilmekte ve çocuk açık ilköğretime yönlendirilmektedir.
- 136 TNSA 2008 verilerinden hareketle tahmin edilen oranlardır.
- 137 MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 15.
- 138 Gürkan ve ark., İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler, Nisan 2011.
- 139 TNSA 2008 verilerinden hareketle tahmin edilen oranlardır.
- 140 Gürkan ve ark., İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler, Nisan 2011.
- 141 Gürkan ve ark., İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler, Nisan 2011.
- 142 MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 47.
- 143 Sınıf tekrarı için değerlendirmeyi gerektiren azami devamsızlık süresi yönetmeliklerde tanımlanmamıştır.
- 144 e-Okul Yönetim Bilgi Sistemi'nden Temmuz 2011'de Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından elektronik olarak iletilen verilerden hareketle yapılan hesaplamalar.
- 145 ADNKS 2010 verileri ve MEİ 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 146 TNSA 2008'de bu yaş grubuna yönelik olarak okul öncesi eğitime devamlı ilgili herhangi bir soru sorulmamaktadır.
- 147 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi" araştırma raporunda da değişkenlerle ilgili benzer bir gözlem yapılmaktadır; hiçbir değişkenin tek başına okulu terk veya devamsızlık üstünde etkili gözükmediği, değişkenlerin birlikteliğinin olumsuz sonucu doğurma ihtimalini artırdığı belirtilmektedir.
- 148 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi)", 2007.
- 149 UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından 2011 yılında yayınlanan "The quantitative impact of conflict on education (Çatışmanın eğitim üzerindeki niceliksel etkisi)" başlıklı teknik belgede 1950'li yıllardan başlayarak Türkiye'de örgün eğitime katılmayan kişi oranının düzenli olarak azaldığı, bu azalma eğiliminin 1990'lı yıllarda sadece doğu bölgelerinde yaşayan 13-17 yaş grubu için geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Raporda yapılan bir diğer tespit 1970'li yılların sonuna gelindiğinde herhangi bir örgün eğitime katılan bireylerin eğitime devam sürelerine ilişkin bölgeler arası farkın büyük oranda kapandığı ancak 1980'li yılların ortasından başlayarak ve özellikle 1992-1999 yıllarında bu farkın yeniden arttığıdır.

- 150 Bu kısımda Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)"unda (2007) toplumsal cinsiyetle ilgili etmenlerin farklı boyutlarıyla ilgili çizilen çerçeveden yararlanılmıştır.
- 151 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 152 Türkiye genelinde akraba evliliği yapanların oranı yüzde 20,9'dur. Bu oran örneğin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yüzde 40,4'e yükselmektedir. (TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006)
- 153 TBMM, "Erken yaşta evlilikler hakkında rapor", 2010.
- 154 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi" araştırma raporunda ailelerden kaynaklanan sorunlar arasında kız çocukların erken gelişmesi ve ailelerdeki namus kavramı ile erken yaşta yapılan evliliklerin altı çizilmiştir.
- 155 Edirne'de Roman ailelerle yapılan araştırmaya göre 13-14 yaş grubunda kız çocukların evlendirilmelerine sık rastlanmakta ve bu evlilikler Roman topluluğu içinde 'normal' olarak görülmektedir. Evli veya hamile olan kız çocuklar toplumsal baskılar nedeniyle okula dönmemektedir. (Gündüz-Hoşgör, "Kız çocuklarının ilköğretime gönderilmesine yönelik davranış değiştirme iletişim stratejilerine temel oluşturacak ihtiyaç analizi", 2005)
- 156 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 157 DPT ve Dünya Bankası, Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı, 2009.
- 158 Çocuk İşgücü Anketi 2006 verilerinden hareketle UCW tarafından hazırlanan tablolar.
- 159 Çocuk İşgücü Anketi 2006 verilerinden hareketle UCW tarafından hazırlanan tablolar.
- 160 Gündüz-Hoşgör, "Kız çocuklarının ilköğretime gönderilmesine yönelik davranış değiştirme iletişim stratejilerine temel oluşturacak ihtiyaç analizi", 2005.
- 161 İsbir ve ark., Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, 2010.
- 162 United Nations Economic and Social Council Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi), "Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Turkey (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Nihai Gözlemleri: Türkiye)," 20 Mayıs 2011.
- 163 Jansen, Üner ve Kardam, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Sağlık Sonuçları (2009) araştırma raporuna göre annenin fiziksel veya cinsel şiddet yaşama durumuna göre çocuklarda görülen bazı davranış bozuklukları şöyledir: annesi şiddet yaşayan çocukların yüzde 33'ü yaşamayanların yüzde 20'si sık sık kabus görmektedir; annesi şiddet yaşayan çocukların yüzde 28'i yaşamayanların yüzde 18'i yatağını ıslatmaktadır; annesi şiddet yaşayan çocukların yüzde 59'u yaşamayanların yüzde 36'sı hırçınlaşarak ağlamaktadır.
- 164 TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006.
- 165 Jansen, Üner ve Kardam, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Sağlık Sonuçları, 2009.
- 166 TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2010.
- 167 Gökşen ve Cemalcılar, "Social capital and cultural distance as predictors of early school dropout (Erken okul terkinin belirleyicileri olarak sosyal sermaye ve kültürel mesafe)", 2010.
- 168 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi," Tablo 5 ve 6.
- 169 TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, 6 Ocak 2011.
- 170 TÜİK 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, 6 Ocak 2011.
- 171 Gürkan, "İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler", 2011.
- 172 Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, 2009.
- 173 Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, 2009.

- 174 UNESCO, Education for All Global Monitoring Report (Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu) 2011.
- 175 Gürkan, "İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler" raporundan alıntı: Çabuk ve ark 1999; Çivi & Koruk 2005; Jukes 2006.
- 176 Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, 2009.
- 177 Bakış ve ark., Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri, 2009.
- 178 Hanehalkı İşgücü Anketi 2003 verilerinden hareketle Bakış ve ark., Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri, 2009.
- 179 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi,"; Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007; Gökşen, Cemalcılar ve Gürlesel, Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, 2006..
- 180 Gündüz-Hoşgör ve Çameli, "Nüfus Kaydına Yönelik İletişim Kampanyası İhtiyaç Analizi" Taslak Raporu, 2007.
- 181 İkamet tezkeresi ücretleri, Emniyet Müdürlükleri tarafından 2011 yılı için açıklanan rakamlardır.
- 182 Şenol, "The promotion of education among asylum-seeker and refugee children in Turkey (Türkiye'de sığınmacı ve mülteci çocuklar için eğitimin teşviki)" proje raporu, 2011.
- 183 Bu idari uygulamanın izinsiz göçmen çocukların eğitim hakkını ihlal edeceği kaygısını Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de 21 Mart 2011 tarihinde Milli Eğitim Bakanı'na gönderdiği mektupta dile getirmiştir.
- 184 <http://aio.meb.gov.tr/ykayit.html>, 16 Haziran 2011.
- 185 Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Madde 12.
- 186 Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Madde 14.
- 187 Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ile görüşme, Mayıs 2011.
- 188 Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Madde 11.
- 189 Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 8.
- 190 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi".
- 191 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi".
- 192 İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 25.
- 193 İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 27.
- 194 İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Madde 53.
- 195 İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Madde 55 ve 56.
- 196 Taşımali ilköğretim, ilköğretim okulu bulunmayan veya eğitim-öğretime kapalı olanlar ile birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan ilköğretim okullarındaki öğrencilerin seçilen merkezlerdeki ilköğretim okullarına günü birlik taşınarak eğitim-öğretim görmelerini sağlamak amacıyla yapılan uygulamadır (Taşımali İlköğretim Yönetmeliği, Madde 4).
- 197 Gürkan, "İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler", 2011.
- 198 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü YİBO Birimi tarafından Mayıs 2011'de iletilen veriler.
- 199 MEB Taşımali İlköğretim Yönetmeliği, Madde 9. Planlama Komisyonu gerekli durumlarda bu mesafeyi 1,5 km'ye düşürme kararı verebilir.
- 200 2003-2004 eğitim-öğretim yılı için yatılı eğitimdeki öğrenci sayıları, yatılı ilköğretim bölge okulları ve pansiyonlu ilköğretim okullarındaki toplam öğrenci sayısıdır.
- 201 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 202 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi".
- 203 TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken

Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporunda 'Çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayları araştırma komisyonu raporu"ndan alıntı, 2010.

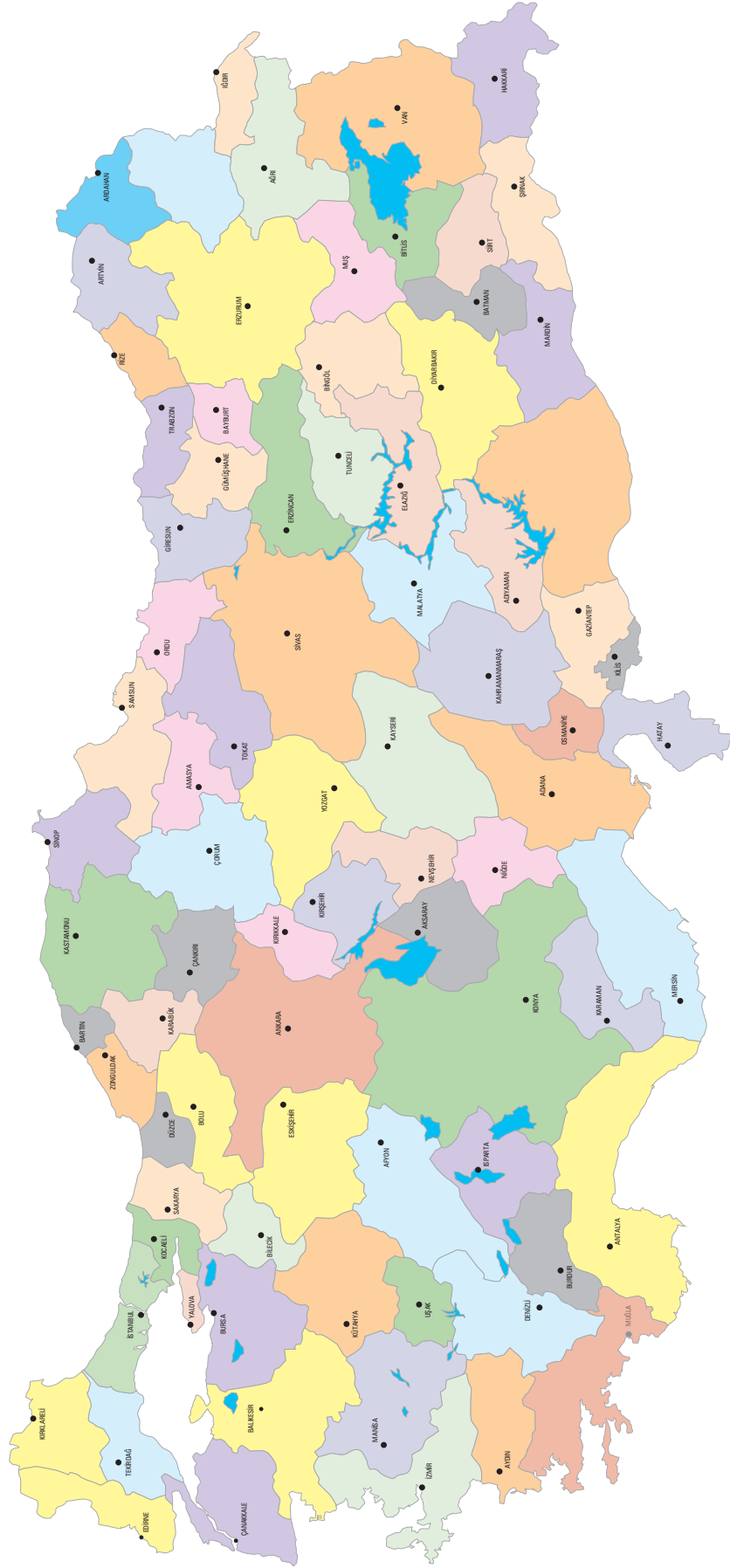
- 204 UNICEF'in hazırlattığı "Devamsızlık ve okulu terk riski durum saptaması ve ihtiyaç analizi".
- 205 MEB Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı (2006-2011+).
- 206 MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile görüşme, Mayıs 2011.
- 207 TBMM, Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2010.
- 208 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü YİBO Birimi ile görüşme, Mayıs 2011.
- 209 Şube bir sınıftaki öğrencileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. İkili eğitimde iki şube aynı dersliği paylaşır.
- 210 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2003-2004 verileri; MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Haziran 2011'de gönderilen 2010-2011 verileri.
- 211 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Haziran 2011'de gönderilen 2010-2011 verileri.
- 212 Çıngı, Kadılar ve Koçberber, Türkiye Geneline İlk ve Ortaöğretim Olanaklarının İncelenmesi, Aralık 2007. Bu ilçeler ve bulundukları iller eğitim kaynakları endeksine göre en düşükten yükseğe doğru şöyledir: Başkale (Van), Gerger (Adıyaman), Harran (Şanlıurfa), Tekman (Erzurum), Eğil (Diyarbakır), Diyadin (Ağrı), Şemdinli (Hakkari), Akçakale (Şanlıurfa), Hazro (Diyarbakır), Derik (Mardin), Pervari (Siirt), Sincik (Adıyaman), Viranşehir (Şanlıurfa), Hani (Diyarbakır), Dicle (Diyarbakır), Karayazı (Erzurum), Siverek (Şanlıurfa), Şirvan (Siirt), Tutak (Ağrı), Kulp (Diyarbakır), Patnos (Ağrı), Suruç (Şanlıurfa), Savur (Mardin), Saray (Van), Gürpınar (Van), Özalp (Van), Bahçesaray (Van), Çınar (Diyarbakır), Arıcak (Elazığ), Mutki (Bitlis), Digor (Kars), Malazgirt (Muş), Mazıdağı (Mardin), Çatak (Van), Köprüköy (Erzurum), Halfeti (Şanlıurfa), Hamur (Ağrı).
- 213 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Haziran 2011'de gönderilen 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır. İkili eğitimdeki öğrenci oranı yüzde 80-90 arasında olan il Şanlıurfa; yüzde 70-80 arasında olan iller Adana, Batman, Bursa, Gaziantep, Mardin; yüzde 60-70 arasında olan iller Ankara, Diyarbakır, Elazığ, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Osmaniye, Van; yüzde 50-60 arasında olan iller Adıyaman, Erzurum, Hakkari, Malatya, Mersin, Şırnak; yüzde 40-50 arasında olan iller Bingöl, Denizli, Iğdır, Kayseri, Kocaeli, Konya, Muş, Samsun; yüzde 30-40 arasında olan iller Ağrı, Antalya, Balıkesir, Çorum, Eskişehir, Kırıkkale, Ordu, Sakarya, Siirt, Tekirdağ, Yalova, Zonguldak; yüzde 20-30 arasında olan iller Afyonkarahisar, Aydın, Bitlis, Giresun, Karabük, Kars, Kırşehir, Kütahya, Manisa, Niğde, Trabzon, Uşak, Yozgat; yüzde 10-20 arasında olan iller Aksaray, Amasya, Düzce, Karaman, Kastamonu, Muğla, Sivas; yüzde 10'dan az olan iller Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Erzincan, Gümüşhane, Isparta, Kırklareli, Kilis, Nevşehir, Rize, Sinop, Tokat, Tunceli.
- 214 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- 215 United Nations Economic and Social Council Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi), "Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Turkey (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Nihai Gözlemleri: Türkiye)," 20 Mayıs 2011.
- 216 Gökşen, Cemalcılar ve Gürlesel, Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, 2006.
- 217 OECD, "Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS (Etkili Öğretme ve Öğrenme Ortamları Yaratma: TALIS'in Ön Sonuçları)", 2009.
- 218 Türk Eğitim Derneği, Öğretmen Yeterlilikleri Özet Rapor," 2009.
- 219 OECD, "Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS (Etkili Öğretme ve Öğrenme Ortamları Yaratma: TALIS'in Ön Sonuçları)", 2009; MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 220 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü YİBO Birimi tarafından Mayıs 2011'de iletilen veriler.
- 221 Türk Eğitim Derneği, Öğretmen Yeterlilikleri Özet Rapor," 2009.
- 222 MEİ 2010-2011 verileri ile MEB Personel Genel Müdürlüğü'nün 30.12.2010'da Anadolu Eğitim Sen'e ilettiği resmi yazıdaki verilerden hareketle hesaplanmıştır.

- 223 MEİ 2010-2011 verileri ile MEB Personel Genel Müdürlüğü'nün 30.12.2010'da Anadolu Eğitim Sen'e ilettiği resmi yazıdaki verilerden hareketle hesaplanmıştır. Diğer NUTS-1 bölgelerinde kadrolu öğretmen oranı şöyledir: İstanbul (yüzde 77,3), Batı Marmara (yüzde 75,3), Ege (yüzde 81,8), Doğu Marmara (yüzde 75,4), Batı Anadolu (yüzde 84,6), Akdeniz (yüzde 81,2), Orta Anadolu (yüzde 80,1), Batı Karadeniz (yüzde 78,9), Doğu Karadeniz (yüzde 74,6)
- 224 MEB'in mevcut atama sisteminde 2010 yılında yapılan değişiklik ile yatılı ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlere finansal teşvik sağlanmaktadır; bu uygulamanın yüksek öğretmen sirkülasyonunu azaltacağı düşünülmektedir (MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü YİBO Birimi ile görüşme, Mayıs 2011).
- 225 Araştırmaya katılan ülkelerde bu oranlar sırasıyla yüzde 25,8 ve yüzde 15,1'dir (OECD, "Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS (Etkili Öğretme ve Öğrenme Ortamları Yaratma: TALIS'in Ön Sonuçları)", 2009).
- 226 MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, 'Öğretmen Genel Yeterlikleri Çalışması Mevcut Durum Tespiti Raporu', 2005.
- 227 Türk Eğitim Derneği, Öğretmen Yeterlilikleri Özet Rapor," 2009.
- 228 Türk Eğitim Derneği, Öğretmen Yeterlilikleri Özet Rapor," 2009.
- 229 Eğitim Reformu Girişimi, "Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu", 2011.
- 230 Eğitim Reformu Girişimi, "Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu", 2011.
- 231 Eğitim Reformu Girişimi, "Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu", 2011.
- 232 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 233 Bozan, Mahmut, 'Merkeziyetçi Yönetimden Yerinden Yönetime Geçişte Alternatif Yaklaşımlar: Milli Eğitim Bakanlığı Örneği', 2003.
- 234 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011 verileri ile Eğitim Reformu Girişimi'nin Eğitim İzleme Raporu verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
- 235 GSYH'nin tahmini gerçekleşmesi ve Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu'ndan hareketle hesaplanmıştır.
- 236 Eğitim Reformu Girişimi, Eğitim İzleme Raporu 2010, 2011.
- 237 Eğitim Reformu Girişimi, Eğitim İzleme Raporu 2010, 2011. NUTS-1 düzeyindeki bölgeleri arasında okul öncesi ve ilköğretimde öğrenci başına en yüksek miktarda kaynak Doğu Karadeniz'e, en düşük miktarda kaynak İstanbul'a aktarılmaktadır; yüksekten düşüğe doğru bölgeler Doğu Karadeniz (1906 TL), Batı Karadeniz (1880 TL), Orta Anadolu (1773 TL), Kuzeydoğu Anadolu (1700 TL), Batı Marmara (1683 TL), Batı Anadolu (1625 TL), Ortadoğu Anadolu (1617 TL), Ege (1603 TL), Akdeniz (1465 TL), Doğu Marmara (1425 TL), Güneydoğu Anadolu (1245 TL) ve İstanbul (944 TL)'dur.
- 238 DPT "Eğitim Yatırımları" konulu sunum notları, 2011.
- 239 Yakacak, su, elektrik ve internet bağlantısı masrafları Ankara'dan İl Milli Eğitim Müdürlüklerine, Milli Eğitim Müdürlüklerinden de İl Özel İdarelerine gönderilen ödeneklerle karşılanmaktadır; buna bağlı olarak planlananın üstünde gerçekleşen masrafların karşılanamaması ve okulların borçlanması durumu ortaya çıkabilmektedir. (Eğitim Reformu Girişimi ile görüşme, Mayıs 2011).
- 240 Eğitim Reformu Girişimi ile görüşme, Mayıs 2011.
- 241 Çıngır, Kadılar ve Koçberber, Türkiye Geneline İlk ve Ortaöğretim Olanaklarının İncelenmesi, Aralık 2007.
- 242 Gürkan ve ark., İlköğretime Zamanında Kaydolmama: Nedenleri ve Önlenmesi için Öneriler, 2011.
- 243 Milli Eğitim Bakanlığı Okul Aile Birliği Yönetmeliği, Madde 18.
- 244 UNESCO, Education for All Global Monitoring Report (Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu) 2011.
- 245 Travmatik deneyimlere bağlı psiko-sosyal engellerin azaltılması veya sosyal sermayeye ilgili engellerin aşılmasına yönelik etkili ve yaygın politikaların mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir. Psiko-sosyal engeller özelinde, Çocuk Koruma Kanunu kapsamında hakkında danışmanlık tedbiri alınan çocuklara verilecek hizmetleri tanımlayan bir eğitim programının yakın zaman pilot olarak uygulanmaya başlamış olması özellikle eğitimden dışlanma riski daha yüksek olan kanunla ilişki içinde olan veya geçmişte ilişki içine girmiş çocuklar için sevindirici bir gelişmedir. (MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile görüşme, Mayıs 2011.)

- 246 Bilgi Kutusu'nun hazırlanmasında 2011 yılında yayınlanan "İlköğretime Erişim ve Devamda 10 Yıl: Türkiye Deneyimi" kitapçığı ile "İlköğretime Erişim ve Devamın İzlenmesi; Yeni Yaklaşımlar" belgesinden ve Haydi Kızlar Okula Kampanyası internet sitesinden yararlanılmıştır.
- 247 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu, 2011.
- 248 SYDGM tarafından gönderilen bilgiler (Haziran 2011).
- 249 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu. Diğer bölgeler için bu oranlar şöyledir: Marmara (yüzde 4,6), Ege (yüzde 3,7), Akdeniz (yüzde 12,2), İç Anadolu (yüzde 6,8), Karadeniz (yüzde 6,8).
- 250 Etki değerlendirme araştırması yapıldığı dönemde şartlı eğitim yardımının adı şartlı nakit transferiydi.
- 251 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 252 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 253 SYDGM ile görüşme, Mayıs 2010.
- 254 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporundaki verilerden hareketle hesaplanmıştır.
- 255 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu. Diğer bölgeler özelinde oranlar şöyledir: Marmara (yüzde 1,8), Ege (yüzde 4,1), Akdeniz (yüzde 3,6), İç Anadolu (yüzde 13,8), Karadeniz (yüzde 10,4).
- 256 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu; SYDGM ile görüşme, Mayıs 2010.
- 257 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporundaki verilerden hareketle yapılan hesaplama göre bu yardımın bölgesel dağılımı şöyledir: Marmara (yüzde 21,4), Ege (yüzde 11,8), Akdeniz (yüzde 10,6), İç Anadolu (yüzde 15,1), Karadeniz (yüzde 13,3), Doğu Anadolu (yüzde 13,9), Güneydoğu Anadolu (yüzde 13,4).
- 258 MEB 2009 Yılı Bütçe Raporu.
- 259 Yararlanıcı sayısı 2010-2011, burs miktarı ise 2008 yılına aittir.
- 260 Eğitim Reformu Girişimi, Eğitim İzleme Raporu 2007; MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 261 Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sitesi, "Sosyal Hizmetler: Burs Hizmeti".
- 262 Şener, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları, 2010.
- 263 Gürsel, Darbaz ve Karakoç, "Yeşil Kart: Türkiye'nin En Maliyetli Sosyal Politikasının Güçlü ve Zayıf Yanları", 2009.
- 264 Gürsel, Darbaz ve Karakoç, "Yeşil Kart: Türkiye'nin En Maliyetli Sosyal Politikasının Güçlü ve Zayıf Yanları", 2009.
- 265 Gürsel, Darbaz ve Karakoç, "Yeşil Kart: Türkiye'nin En Maliyetli Sosyal Politikasının Güçlü ve Zayıf Yanları", 2009.
- 266 Buğra ve Adar, "Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı bir Analizi", 2007; Candaş ve ark., "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", 2010.
- 267 SYDGM tarafından gönderilen bilgiler (Haziran 2011).
- 268 Bu oranların hesaplanmasında şartlı sağlık yardımının yanı sıra tedavi destekleri ve şartlı gebelik yardımı da dahil edilmiştir, ancak toplam miktarın yaklaşık yüzde 96'ı şartlı sağlık yardımıdır. (SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu'ndan hesaplanmıştır). Şartlı sağlık yardımının bölgelere göre dağılımında diğer dağılım verileri şöyledir: Marmara (yüzde 2,39), Ege (yüzde 2,2), Akdeniz (yüzde 8,45), İç Anadolu (yüzde 4,57), Karadeniz (yüzde 4,26).
- 269 Ahmed ve ark. "Impact evaluation of the conditional cash transfer program in Turkey: Final report (Türkiye'de şartlı nakit transferi programının etki değerlendirmesi: Nihai rapor)", 2007.
- 270 ÇSGB Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü verileri. İlgili yasalar kapsamında (5378 Sayılı Kanun ve 222 Sayılı Kanun) kapsamında farklı yaş gruplarında olup belirli koşulları sağlayan özürli bireylere yönelik de aylık bağlanması düzenlenmiştir.
- 271 Bu iller Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır.
- 272 DPT SODES sunum notları (Mayıs 2011).

- 273 Bu iller Adana, Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Iğdır, Kahramanmaraş, Kars, Kilis, Malatya, Mardin, Mersin, Muş, Osmaniye, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van'dır.
- 274 DPT SODES sunum notları (Mayıs 2011).
- 275 ÇSGB, Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, 2008.
- 276 ÇSGB, Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi, 2008.
- 277 ÇSGB ile görüşme, Mayıs 2011.
- 278 20 Nisan 2011 tarihli MEB İÖGM 2011/25 sayılı genelge.
- 279 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na göre "korunmaya muhtaç çocuk", beden, ruh ve ahlak gelişimleri ve şahsi güvenlikleri tehlikede olup (1) ana veya babasız, ana ve babasız; (2) ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan; (3) ana veya babası veya her ikisi tarafından terkedilen; (4) ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhuş, dilencilik, alkollü içkiler ve uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuktur.
- 280 SHÇEK 2009 Yılı Faaliyet Raporu.
- 281 SYDGM ile görüşme, Mayıs 2011.
- 282 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Planı.
- 283 Candaş ve ark., "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", 2010.
- 284 Kalkınma Bakanlığı, 2011 Yıllık Program.
- 285 Candaş ve ark., "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", 2010; TÜİK, "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2009: Gelir dağılımında bir önceki yıla göre önemli bir değişim gözlenmemiştir," Haber Bülteni, 28 Şubat 2011.
- 286 DPT, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010 (Gösterge 1.2).
- 287 Candaş ve ark., "Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış", 2010.
- 288 DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 2011 Yılı Programı, 2009 yılı rakamları.
- 289 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu.
- 290 5737 sayılı Vakıflar Kanunu.
- 291 Dülger, Turkey: Rapid Coverage for Compulsory Education – The 1997 Basic Education Program (Türkiye: Zorunlu Eğitim için Hızlı Kapsama – 1997 Temel Eğitim Programı), 2004.
- 292 Chawla ve ark., How Much Does Turkey Spend on Education? Development of National Education Accounts to Measure and Evaluate Education Expenditures (Türkiye Eğitime Ne Kadar Harcıyor? Eğitim Harcamalarının Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi için Ulusal Eğitim Hesaplarının Geliştirilmesi), 2005.
- 293 Dülger, Turkey: Rapid Coverage for Compulsory Education – The 1997 Basic Education Program (Türkiye: Zorunlu Eğitim için Hızlı Kapsama – 1997 Temel Eğitim Programı), 2004.
- 294 MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, "İlköğretime Erişim ve Devamın İzlenmesi; Yeni Yaklaşımlar" belgesi, 2011.
- 295 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen veriler, Haziran 2011.
- 296 Aydagül ve ark., "Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı: Ara Dönem Gözden Geçirme Raporu", Ekim 2010.
- 297 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 298 MEB Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ile görüşme, Mayıs 2011.
- 299 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 300 SYDGM 2010 Yılı Faaliyet Raporu. Özel eğitim gereksinimi olan 3-5 yaş grubundaki engelli çocuklar için okul öncesi eğitimin yasal olarak zorunlu olması nedeniyle ücretsiz taşıma hizmeti ilköğretimin yanı sıra bu yaş grubunu da kapsamaktadır.
- 301 MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Mayıs 2011'de paylaşılan Aralık 2008-Mart 2011 kayıtsız çocuk sayıları.

- 302 4306 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu ile 24.03.1998 Tarihli ve 3418 sayılı kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kayıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun.
- 303 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 304 4306 Sayılı Kanun, Geçici Madde 1.
- 305 MEB Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011.
- 306 Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı.
- 307 Ek 2'de sunulan bilgi bu rapor kapsamında UCW tarafından paylaşılmıştır.
- 308 Okul dışındaki çocuklarla ilgili hazırlanan diğer ülke raporlarında bu kapsamda 5-11 yaş grubu incelenmektedir. ÇİA 2006 kapsamındaki örneklem 6 yaş ve üzerindeki çocukları kapsadığı için Türkiye ülke raporunda 6-11 yaş grubu incelenmiştir.
- 309 Okul dışındaki çocuklarla ilgili hazırlanan diğer ülke raporlarında bu kapsamda 5-14 yaş grubu incelenmektedir. ÇİA 2006 kapsamındaki örneklem 6 yaş ve üzerindeki çocukları kapsadığı için Türkiye ülke raporunda 6-14 yaş grubu incelenmiştir.

Bilgi için:
www.unicef.org

UNICEF Türkiye Ofisi
Birlik Mah., 2. Cad., No: 11,
06610 Çankaya, Ankara
Tel : (0) 312 454 10 00
Fax : (0) 312 496 1461

